

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JULIUS FUČIK
DARAGACINDAN
NOTLAR

Türkçesi: Celal Üster



Yordam Kitap

2.
BASIM

Celal Üster

İngiliz Erkek Lisesi, Robert Academy ve İÜ Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü. 1983'te George Thomson'ın *Tarihöncesi Ege* adlı kitabının çevirisiyle Azra Erhat Çeviri Ödülü'ne değer görüldü. Aralarında Robert Louis Stevenson, Jaroslav Hašek, George Orwell, Juan Rulfo, Jorge Luis Borges, Iris Murdoch, Roald Dahl, Mario Vargas Llosa ve John Berger'in yapıtlarının da bulunduğu 70 kadar kitabı Türkçeye çevirdi. Nur Deriş'le birlikte Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sunu, Halim Spatar'la birlikte Lenin'in *Devlet ve Devrim*'ini Türkçeleştirdi.

1980-82 arasında Adam Yayınları'nda editörlük yaptı. 1982'de *Cumhuriyet* gazetesine girdi. 1986-93 arasında *Cumhuriyet*'in Kültür editörlüğünü üstlendi. 1996-2004 arasında *P Sanat Kültür Antika Dergisi*'nin, 2004-09 arasında Can Yayınları'nın genel yayın yönetmenliğini yaptıktan sonra yeniden *Cumhuriyet*'in Kültür editörlüğüne getirildi. 2015 baharında bu görevinden ayrıldı; *Cumhuriyet*'te "Körün Taşı", *Cumhuriyet Kitap*'ta "Yeryüzü Kitaplığı" yazılarını sürdürüyor.

DARAĞACINDAN
NOTLAR

Julius Fučík

Türkçesi
Celal Üster

Yordam Kitap: 253 ♦ **Darağacından Notlar (Notes From The Gallows)**

Julius Fućik ♦ ISBN 978-605-172-102-6 • *Çeviri*: Celal Üster

Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner

Birinci Basım: Kasım 2015

© Celal Üster 2015, © Yordam Kitap, 2015

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)

Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Çağaloğlu - İstanbul

Tel: 0212 528 19 10 • Faks: 0212 528 19 09

W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com

www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Berdan Matbaası** (Sertifika No: 12491)

Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 215/216

Topkapı - İstanbul

Tel: 0212 613 12 11

DARAĞACINDAN
NOTLAR



Fučik'in delikanlılık portresi.



Karısı Augustina (Gusta) ile.

İÇİNDEKİLER

SUNU: CELLADIN İLMİĞİNİN GÖLGESİNDE / <i>Celal Üster</i>	11
BİR NOT / <i>Augustina Fučík</i>	17
ÇEVİRMENİN AÇIKLAMASI	19
YAZARIN ÖNDEYİŞİ	21
Birinci Bölüm	
YİRMİ DÖRT SAAT	23
İkinci Bölüm	
ÖLMEK	33
Üçüncü Bölüm	
267 NO'LU HÜCRE	43
Dördüncü Bölüm	
400 NO'LU ODA	53
Beşinci Bölüm	
KARAKTERLER VE PORTELER I	71
Altıncı Bölüm	
SIKIYÖNETİM 1942	97
Yedinci Bölüm	
KARAKTERLER VE PORTELER II	105
Sekizinci Bölüm	
BİR PARÇA TARİH	131



1936'da Prag'da.

SUNU

CELLADIN İLMİĞİNİN GÖLGESİNDE



Celal Üster

Julius Fučík'in *Darağacından Notlar*'ı, adı üstünde, celladın ilmiğinin gölgesi altında yazılmış, az rastlanır yapıtlardan. "Yapıt" diyorum, çünkü Prag'daki Pankráč Hapishanesi'nin bir hücreinde gizlice tutulmuş notlardan oluşsa da, yalnızca bir komünist önder ve direnişçinin değil, aynı zamanda bir gazeteci ve edebiyat eleştirmenin kaleminden çıkmış bir günce.

Fučík'in, her gün ağır sorgulamalar ve işkencelere uğradığı, her an idam edilmeyi beklediği günlerde bile zaman zaman düşgücünün uçsuz bucaksızlığına yelken açabilmesi, elimizdeki kitaba benzersiz edebî tatlar katıyor, bu ölüm güncesini sıradan bir siyasal manifesto olmaktan çıkarıp ölümsüz kılıyor.

Fučík, 23 Şubat 1903 günü, çok sevdiği Çek şair Jan Neruda gibi Prag'ın Smichov mahallesinde dünyaya gelmişti. Ba-

bası bir çelik işçisiydi, ama aynı zamanda amatör bir oyuncu ve şarkıcıydı. Fučík, çok genç yaşlarda kendini Çekoslovakya işçi hareketi ve kültür dünyasının içinde bulmuştu. Prag Üniversitesi'nde edebiyat, müzik ve sanat öğrenimi gördükten sonra, hayatını işçi olarak kazanırken Komünist Parti'ye katılmış, sosyalist dergilere yazmaya başlamış, Komünist Öğrenci Örgütü'nün önderlerinden biri olmuştu. 1929'da yayın yönetmenliğini üstlendiği *Tvorba*'yı etkili bir kültür ve siyaset dergisine dönüştürmüş, en sonunda da Çekoslovakya Komünist Partisi'nin yayın organı *Rude Pravo*'nun yayın yönetmenliğine getirilmişti. Sovyetler Birliği'ne yaptığı iki ziyareti haberleri, yazıları ve konuşmalarıyla yurttaşlarına aktarması üzerine, ülkesinin gerici yönetimi tarafından art arda tutuklanmış, hapse atılmıştı.

1938 Eylül'ünde Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan ve Çekoslovakya'nın batısındaki Südetler bölgesinin Almanya tarafından ilhak edilmesine izin veren Münih Anlaşması'nın ardından komünist basın yasadışı ilan edilmiş, Komünist Parti de yeraltına inmek zorunda kalmıştı. Ardından gelen Nazi işgaliyle birlikte Fučík de gizliliğe geçti. Kendini Marksist edebiyat tarihi incelemelerine ve partinin illegal yapılanma çalışmalarına verdi.

24 Nisan 1942'de, Gestapo'nun düzenlediği bir baskında tutuklandı. Pankráč Hapishanesi'nde geçirdiği işkence dolu günlerden sonra Berlin'e götürülerek, 25 Ağustos 1943'te bir Nazi mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldı. 8 Eylül 1943'te de, Berlin'deki Plötzensee Hapishanesi'nde asılarak idam edildi.

Fučík'in burada özetlemeye çalıştığım yaşam öyküsünün ayrıntılarını, *Darağacından Notlar*'ın satırları arasında bulacaksınız.

Hemen belirtmeliyim ki, Fučík'in bu kitabını, ona hücre-sinde kâğıt kalem sağlayan ve pek çoğunu sigara kâğıtlarına yazdığı notları gizlice dışarıya çıkaran Adolf Kolinský ve Jaroslav Hora adlı iki Çek gardiyana borçluyuz. Ve kuşkusuz, Ravensbrück'teki toplama kampından sağ çıkmayı başaran karısı Augustina Fučík'in, farklı kişilere dağıtılmış olan bu notları Prag'a döndükten sonra bir araya getirmesine...

İzin vererseniz, yeri gelmişken bir başka öyküye daha değineyim.

Fučík'le 1971'de, 12 Mart askerî diktatörlüğünün o ilk karanlık yılında tanıştım! O, faşizmin ağababaları tarafından öldürüleli yirmi sekiz yıl olmuştu. Bizse onca yıl sonra başka bir faşist diktatörlüğün pençesindeydik. Göztepe Sarıgül So-kağı'ndaki evden dışarıya pek fazla çıkamadığım, hayatımın pek çok döneminde olduğu gibi çeviri uğraşına sığındığım günlerdi.

Darağacından Notlar, işte o günlerde elime geçti. Daha sonuna kadar okumadan, kendimi Olivetti daktilomun başında, kitabı çevirirken buldum. Çeviri kısa sürede tamamlandı, ama basabilecek bir yayınevi kalmamıştı: Kitaplar yasaklanıp toplatılıyor, yayınevlerinin depoları, dahası basımevleri ve kitabevleri basılıyor, pek çok yayıncı kendini içeride buluyordu. O yüzden, benim *Darağacından Notlar* çevirisi, yazı masamın çekmecesinde uykuya yattı...

Bir süre sonra tutuklamalar başladı. Evler basılıyor, arkadaşlar tutuklanıyor, baskınların ayak sesleri gittikçe yaklaşıyordu. Ben de, bir akşamüstü, evdeki belgeler ve çevirilerin hepsini daktilonun kutusuna doldurdum, bir dostumuzun evine götürüp bıraktım.

O gece, sabaha karşı ev basıldı. Ben içeriyi boyladım, Olivetti'm de sonradan evi toparlamaya gelen bir akrabamın

eliyle Boğaz'ın dibini... Daktilomun sesi kadife gibi, gövdesi karınca belliydi. İnce yapılı, tüy gibiydi, püf desen uçacak. Akıntıyla açık sulara sürüklenmiş midir? Bir uskumru, bir istavrit, belki de bir "Sinağrit Baba" tuşlarında gezinip balıkça bir şeyler yazmış mıdır? Sait Faik, ne güzel bir hikâye çıkarırdı bundan!

Her neyse...

Aradan uzunca bir zaman geçti. Diktatörlüğün gerilediği, ortalığın bir ölçüde rahat bir nefes aldığı, pek çok hapishane de olduğu gibi Mamak Askerî Cezaevi'nde de genel af bekletisinin yükseldiği günlerdi. Daha önce yayımlanamayan bazı kitaplar ve dergiler gün yüzüne çıkıyor ve bize ulaşıyordu.

İşte o günlerden birinde, bizim koğuştan bir arkadaşla gönderilen bir kitabı görünce hem şaşkınlığa uğradım hem de çocuk gibi sevindim: *Darağacından Notlar* yayımlanmıştı...

Birkaç ay sonra afla birlikte çıktığımda, içinde Fučík'in kitabının çevirisinin de bulunduğu daktilo kutusunu emanet ettiğim dostlarıma koştum: Tutuklamaların yayılması üzerine belgeler ve çevirileri iki ayrı pakete bölüp bir tanıdıklarına vermişlerdi. Bildikleri kadarıyla, o paketler en güvenli yere, toprağın altına gömülmüştü...

Belki ortalığın rahatlamasından sonra o paket çıkarılıp açılmış, içinde benim çeviriye rastlanmış, üstünde adım olmadığı için gözden geçirilip bir başka adla hemen yayımlanmıştı. İyi niyetle...

Belki de yayımlanan çevirinin benim çevirimle ilgisi yoktu. Fučík'in kitabı bir tek bende olacak değildi ya...

Hapisten yeni çıkmış olmanın esrikliğiyle daha fazlasını araştırmadım. Kaldı ki, Fučík'in, bizimki gibi olağan demok-

rasiye bir türlü kavuşamayan, hep baskı ortamında yaşayan ülkeler için önemini hiç yitirmeyen kitabı yayımlanmıştı işte...

Bu kez, aradan çok uzun bir zaman geçti. Yordam Kitap'ın yayın yönetmeni Hayri Erdoğan'la sohbeti koyulduğumuz bir gün, ona burada anlattığım öyküden söz açtım. Büyük bir ilgiyle, ama biraz da şaşkınlıkla dinledikten sonra, "Peki, neden yeniden çevirmiyorsun ki!" dedi. "Bu anlattığımı da yazsan ne kadar iyi olur."

Ben de çevirdim ve yazdım. Onca yıl sonra...

Ne mi oldu? 12 Mart'ın güngörmez günlerinde yitirdiğim geçmişimin bir parçasını geri aldım...

Çek yazar Jaroslav Hašek'in *Aslan Asker Şvayk*'ını, 1963'te Arena Tiyatrosu'ndaki sahne uyarlamasını izledikten tam kırk üç yıl sonra çevirmiştim. Şimdi de, bir başka Çek yazarın, Julius Fučík'in, 12 Mart döneminin kör kuyusunda yitip giden *Darağacından Notlar* çevirime yeniden hayat verdim.

Hašek, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kendini savaşın içinde bulmuş, savaşın hemen sonrasında kaleme aldığı kitabında da dünya edebiyatının en unutulmaz karakterlerinden birini, Şvayk'ı armağan etmişti bize. *Aslan Asker Şvayk*, yirminci yüzyıla damgasını vurmuş iki büyük savaştan ilkinin tüm acımasızlığı, anlamsızlığı, gülünçlüğüyle yerden yere vuran bir yergi başyapıtıydı; kızılca kıyametin koptuğu bir zamanda yalnızca savaş çığırtkanlığını, militarizmi, devlet buyurganlığını değil, insanın insana ettiği zulmü de kimileyin inceden inceye, kimileyin yabanılca eleştiren bir kara mizah klasiği...

Darağacından Notlar ise, o iki büyük savaşın ikincisinde, Gestapo zindanının karanlık bir hücresinde, dayanılmaz koşullar altında inatla kaleme alınmış bir direniş güncesi. Yalın

gerçeğin ta kendisi. Ama, gerek Hašek'in, gerek 19. yüzyılın yurtsever Çek ozanı Jan Neruda'nın yapıtlarını çok iyi bildiği anlaşılan Fučík'in edebiyatçı kimliğinden gelen bir düşlem gücü var bu kitapta. İşkenceden bilincini yitirdiği anlarda gördüğü düşler ve karabasanların anlatımı kendine özgü bir edebiyat tadı içeriyor. Hapishanedeki tutuklular, gardiyanlar ve SS subaylarına ilişkin gözlemleri ise, birer karakter çözümlemesi niteliğinde.

Bir gün Prag'a gidersem, Hašek'in Şvayk'ın elinden tutup dolaştığı, Gestapo'nun takibinden kurtulmak için Prof. Horák kimliğine bürünen Fučík'in hızlı hızlı yürüdüğü yollarda onların ruhlarının izini sürmek isterim...

Ekim 2015

BİR NOT



Ravensbrück'teki toplama kampında, tutuklulardan birinden, kocam Julius Fučík'ın 25 Ağustos 1943 günü Berlin'deki bir Nazi mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırıldığını öğrenmiştim.

Sonraki yazısına ilişkin sorular ise, toplama kampını kuşatan yüksek duvarlara çarpıp geri döndü durdu.

Hitler Almanyası'nın 1945 Mayıs'ında bozguna uğramasından sonra, faşistlerin işkenceden öldürmeye vakit bulamadıkları tutuklular salıverildi. Ben de o kurtulanlar arasındaydım.

Özgürlüğüne kavuşan yurduma dönünce, tıpkı Alman istilacıların sayısız işkence cehennemine attıkları karılarını, kocalarını, çocuklarını, annelerini, babalarını arayıp duran binlerce insan gibi ben de kocamı aramaya başladım.

Ve sonunda, ölüm hükmünün verilmesinden on dört gün sonra, 8 Eylül 1943'te Berlin'de idam edildiğini öğrendim.

Öğrendiğim bir başka şey de, Julius Fučík'ın Prag'daki Pankráč Hapishanesi'nde notlar kaleme aldığı oldu. A. Kolinský adında bir Çek gardiyan onun hücreğine kâğıt kalem sokmuş, sonra da sayfaları gizlice birer birer dışarı-

ya çıkarmıştı. O gardiyanla tanıştım ve kocamın Pankráč Hapishanesi'nde yazmış olduğu notları en sonunda bir araya getirdim. Sadık insanların gizledikleri numaralanmış sayfalar birleştirildi ve burada okuyucuya sunuluyor — işte Fučik'in bir hayat boyunca yaptığı çalışmanın son faslı.

Augustina Fučik

ÇEVİRMENİN AÇIKLAMASI



Bu kitaptaki kişi ve yer adlarında Çekçe yazılışları elden geldiğince korumaya çalıştım. O yüzden, okura kolaylık sağlamak için, bazı harfler ve adların okunuşu konusunda kısaca bilgi vermek isterim.

Çek dilinde, üstüne çengel işareti gelen bazı harfler, örneğin “ñ”, hemen ardından bir “y” geliyormuş gibi okunuyor. “Şampanya”nın “ny”si gibi.

Buna karşılık, “č” harfi, “çıplak” ve “çaba”daki gibi “ç” sesi; “š” harfi, “şahin” ve “şiir”deki “ş” sesi; “ž” harfi de, “müjde”deki gibi “j” sesi veriyor.

Çekçede okunuşu en zor seslerin başında ise “ř” geliyor. Bu harf “rj” gibi okunuyor. Örneğin, “Dvořák” adı, “Dvorjak” diye söyleniyor.

Kitapta geçen adlar ve söylenişlerinden örnekler vermek gerekirse:

Anička	=	Anıčka
Arnošt	=	Arnoşt
Bedşich	=	Bedrjih
České		
Budějovice	=	Çeske Budyeyovitse

Eliáš	=	Eliaaş
Horák	=	Horaak
Julius Fučík	=	Yulius Fuçik
Kropáček	=	Kropaaçek.
Miloš	=	Miloş
Nedvěd	=	Nedvyed
Pankrác	=	Pankraats
Suchánek	=	Suhaanek
Vančura	=	Vançura

YAZARIN ÖNDEYİŞİ



Bedenin kaskatı ve dimdik, ellerin sımsıkı dizlerine yapışmış, gözlerin eski Petschek bankası binasının* odalarından birinin sararmış duvarına dikili, “esas duruşta” oturmak, hiç de düşünmeye uygun bir durum değil. Ama kim düşüncelelerini esas duruşta oturmak zorunda bırakabilir ki?

Kim, ne zaman, asla bilemeyeceğiz, ama birisi bir zamanlar Petschek Binası’ndaki bu salona “Sinema” adını vermişti. Almanlar buraya “mektep” deseler de, “Sinema” dahiyane bir buluştu. Bu kocaman salonda, sorgulananların dimdik oturdukları altı uzun sıra bulunuyordu. Bakışlarını diktikleri çıplak duvar, yeni bir sorguya veya işkenceye ya da ölüme çağrılmayı beklerlerken, bugüne kadar çekilmiş sahnelerin tümünden daha çok sahnenin görüntülerinin düştüğü bir perde olup çıkıyordu. İnsanın tekmil yaşamının ya da yaşamının önemsiz bir anının filmi, insanın anasının, karısının ya da çocuğunun, altı üstüne getirilmiş evin ya da darma-duman edilmiş yaşamının filmi. Yürekli yoldaşların filmleri

* Bu bina, banker Julius Petschek’in isteği üzerine 1923-1929 yılları arasında mimar Max Spielmann tarafından inşa edilmişti. Petschek ailesi, Çekoslovakya’nın işgalinden önce binayı satarak ülkeyi terk etmişti. Bina işgalden sonra Gestapo karargâhı haline getirilmiş; Çek direnişçiler burada sorgulanmış ve işkence görmüştü. –çev.

— ya da ihanetin. O Nazi karşıtı broşürü verdiğim adamın, yeniden akmakta olan kanın, elimi sıkıca tutarak sadık kalmamı sağlayan elin filmi. Dehşetin ya da gözüpek kararın, nefret ya da sevginin, korku ya da umudun filmleri. Burada, hayata sırtımızı dönmüş, her birimiz her gün kendi gözlerinin önünde ölüyordu. Ama yeniden doğanımız yoktu.

Kendi yaşamımın filmini binlerce ayrıntısıyla yüz kez seyrettim. Şimdi yazıya dökmeye çalışacağım. Celladın ipi ben bitiremeden boynuma geçecek olursa, “mutlu son”u yazacak daha milyonlarca insan var.

J. F.

*1943 baharında, Prag'daki
Pankráč Gestapo hapishanesinde
kaleme alınmıştır.*

Birinci Bölüm

YİRMİ DÖRT SAAT



Saat beş dakikaya kadar onu vuracak. Harika, ılık bir ilkbahar akşamı. 24 Nisan 1942.

Aksak bir ihtiyar numarasına yatarak elimden geldiğince hızlı yürümeye çalışıyorum — saat onda sokağa çıkma yasağı başlamadan Jelinek’lerin kaldığı binaya varmak için acele etmeliyim. “Ulağım” Mirek beni orada bekliyor. Biliyorum, bu sefer birbirimize aktarabileceğimiz önemli hiçbir şey yok. Ama önceden belirlenmiş bir buluşmayı kaçırmak ortalığı telaşa verebilir; kaldı ki, ev sahiplerimi, o iki iyi yürekli insanı daha fazla kaygılandırmayı hiç istemem.

İçeri girer girmez elime bir fincan çay tutuşturuyorlar. Mirek orada — Fried’ler de. Hiç de gereği olmayan bir risk. “Sizleri görmek çok güzel, yoldaşlar, ama böyle cümbür cemaat değil. Hapishaneyi, darağacını boylamanın bu kadar insanın aynı odaya doluşmasından daha kestirme bir yolu olamaz. Ya gizlilik kurallarına uymalı ya da bizimle çalışmayı bırakmalısınız, çünkü kendinizi de, başkalarını da tehlikeye atıyorsunuz. Anlıyor musunuz?”

“Anlıyoruz.”

“Tamam. Ne getirdiniz bana?”

“*Rude Pravo*’nun* 1 Mayıs sayısının prova baskısını.”

“Harika. Peki, sen Mirek?”

“Yeni bir şey yok. İşler yolunda...”

“Tamamdır. 1 Mayıs’tan sonra görüşmek üzere. Sana haber yollayacağım. Şimdilik hoşça kal.”

“Reis, bir çay daha içseydiniz.”

“Yok, sağolun, Bayan Jelinek. Zaten çok kalabalığız burada.”

“Bir fincan daha, hatırım için.”

Yeniden doldurulan çayın dumanı üstünde.

Birden kapı çalıyor.

Gecenin bu saatinde? Kim olabilir ki?

Gelenler sabırsız. Kapıyı yumrukluyorlar.

“Açın! Polis!”

Hemen pencereden kaçın. Tabancam var; oyalarım onları. Ama artık çok geç. Gestapo’nun adamları pencerelerin altında, tabancalarını odaya doğrultmuşlar. Hafiyeler kapıyı kırıp, mutfağın oradan odaya dalıyorlar. Bir, iki, üç — tam dokuz kişi. İçeri daldıkları kapının arkasında olduğum için beni görmüyorlar. Arkalarından vurmam işten değil. Ne ki, dokuz tabanca, odadaki iki kadın ve üç silahsız adama doğrultulmuş. Ateş etsem, beş arkadaşım benden önce vurulacak. Kendimi vursam, yine silah patlamış olacak ve beşi de ölecek. Ateş etmezsem, altı ay, en fazla bir yıl hapis yatarlar,

* 1920’de Çekoslovakya Komünist Partisi’nin resmî gazetesi olarak kurulan *Rude Pravo* (Kızıl Adalet ya da Kızıl Gerçek), 1920’ler ve 1930’lar boyunca pek çok kez sansüre uğradı. 1938’de partinin kapatılmasının hemen ardından gelen Alman işgali ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yeraltına geçerek teksir makinesiyle basıldı. 1948’de Komünistler iktidara geldikten sonra, Sovyetler Birliği’ndeki *Pravda* (Gerçek) gazetesi gibi, hükümetin resmî gazetesi oldu. Kadife Devrimden sonra ise 1989’da özelleştirildi. –çev.

devrim onların imdadına yetişir, canlarını kurtarır. Yalnızca Mirek'le ben sağ çıkmayız; bizi işkenceden geçirirler. Benim ağzımdan tek bir laf alamazlar, ama ya Mirek? İspanya'da savaşmış bir adam o, Fransa'daki toplama kampından sağ çıkmış, savaşın ortasında Fransa'dan gizlice Prag'a dönmüş — yok, asla konuşmaz. İki saniye içinde karar vermeliyim. Yoksa üç saniye mi?

Ateş etsem, kimseyi kurtarmış olmayacağım, yalnızca kendimi işkenceden kurtarmış olacağım. Doğru mu? Doğru.

O zaman karar verildi. Gizlendiğim köşeden çıkıyorum.

"Vay, bir kişi daha!"

Suratıma ilk yumruğu yiyorum. Adamı yere serecek kadar sert bir yumruk.

"*Hände auf!*"*

Bir yumruk daha, ardından bir tane daha.

Tam da önceden kafamda kurduğum gibi, yanılmamışım.

O derli toplu apartman dairesinin altını üstüne getiriyorlar; eşyalar darmaduman, her şey paramparça.

Sonra yine yumruklar, tekmeler.

"*Marsch!*"**

Beni arabaya sürüklüyorlar. Tabancalar sürekli bana çevrili. Arabada girişiyorlar.

"Kimsin sen?"

"Profesör Horák'ım."

"Bırak palavrayı!"

Omuz silkiyorum.

"Adam gibi otur, vururuz!"

"Vurun bakalım."

Vurmuyorlar, ama yumruklar geliyor art arda.

* "Eller yukarı!" –çev.

** "Yürü!" –çev.

Bir tramvayı geçiyoruz. Tramvay beyaz bir örtüyle kaplanmış sanki. Gecenin bu saatinde düğün arabasının ne işi var burada? Ateşim çıkmış olmalı.

Petschek Binası, Gestapo karargâhı. Kırk yıl düşünsem buraya canlı gireceğim aklıma gelmezdi. Beni dördüncü kata kadar koşturuyorlar. Hah, işte meşhur II-A şubesi, anti-komünist soruşturma bürosu. Neredeyse merak içindeyim sanki.

Tutuklama birliğinin başındaki zayıf, uzun boylu komiser tabancasını cebine sokup beni odasına götürüyor.

“Kimsin sen?”

“Ben, Prof. Horák.”

“Yalan söylüyorsun.”

Kolundaki saat on biri gösteriyor.

“Arayın şunu.”

Üstümü soyup, arıyorlar.

“Kimlik belgesi var.”

“Hangi ada?”

“Pofesör Horák.”

“Araştırın bakalım.”

Bir yerlere telefon ediyorlar.

“Tabii ki kayıtlı değil. Belge sahte.”

“Kim verdi bu belgeyi sana?”

“Emniyet müdürlüğü.”

İşte o zaman ilk sopa iniyor. Sonra ikincisi, üçüncüsü... Saysam mı acaba? Nene gerek, oğlum, bu tür istatistiklere bakan bir yer yok ki.

“Adın ne senin? Konuş. Adresin ne? Konuş. Kimlerle bağlantıdasın? Konuş. Adresleri ne? Konuş ulan, konuş! Konuş, yoksa sopayı yiyeceksin.”

Bir insan kaç sopaya dayanabilir ki?

Radyonun cızırtısına bakılırsa geceyarısı olmuş. Kahveler kapanıyor, son müdavimler de evlerine gidiyordur. Bir-birlerinden bir türlü ayrılamayan âşıklar evlerin kapılarında eğleşiyorlardır. Zayıf, uzun boylu komiser sırtarak odaya giriyor.

“Her şey yolunda mı, Bay Yayın Yönetmeni?”

Kim söyledi acaba? Jelinek’ler mi? Yoksa Fried’ler mi? Ama nasıl söylesinler ki, benim adımlı bile bilmiyorlar.

“Gördün ya, biz her şeyi biliyoruz. Konuş! Mantıklı ol.”

Onların dilinde mantıklı olmak ihanet etmek anlamına geliyor.

Mantıklı olmayacağım.

“Bağlayın ve biraz daha sopa atın.”

Saat bir. Son tramvaylar depoya çekiliyor olmalı, sokaklar boştur, radyo son sadık dinleyicilerine iyi geceler diyor.

“Merkez Komitesi’nde başka kim var? Vericileriniz nerede? Matbaanız nerede? Konuş! Konuş! Konuş!”

Şimdi sopa darbelerini sayabilirim yine. Yalnızca ısırdığım dudaklarımın acısını duyuyorum.

“Çıkarın botlarını!”

Doğru, ayaklarım dayaktan uyuşmadı daha. Hissediyorum. Beş, altı, yedi — her seferinde sopa sanki ayaklarıma değil de beynime iniyor.

Saat iki. Prag uykuda. Kimbilir, belki bir yerlerde bir çocuk ağlıyordur, belki herifin teki karısının kalçasına şaplak atıyordur.

“Konuş! Konuş!”

Dilim kanayan dişetlerimi yoklayarak kaç dişimin döküldüğünü anlamaya çalışıyor. Saymakla bitmiyor. On iki mi, on beş mi, on yedi mi? Yok hayır, beni “sorgulayan” komiser-

lerin sayısı bu. Bazılarının yorgunluğu yüzünden okunuyor. Ama ölümün yüzü henüz görünürde yok.

Saat üç. Kentin dış mahallelerinde şafak söküyordur. Sebze ve meyve taşıyan kamyonlar pazarlara doğru ilerliyor, çöpçüler işe koyuluyordur. Belki de bir gündeğümü daha görecek kadar yaşarım.

Karımı getiriyorlar.

“Tanıyor musun onu?”

Karım görmesin diye ağzımın çevresinde biriken kanı yutuyorum... ama boşuna, çünkü yüzümün her yerinden ve parmak uçlarımdan durmadan kan sızıyor.

“Tanıyor musun onu?”

“Hayır, tanımıyorum.”

Korkusunu ufacık bir bakışla bile dışa vurmadan söyledi bunu. Onun gibisi az bulunur. Beni hiçbir zaman tanımaya-
cağına dair andına bağlı kaldı, artık buna pek gerek kalmamış olsa da. Benim adımlı kim verdi acaba?

Onu götürürlerken, elimden geldiğince neşeli bir bakışla elveda dedim. Belki de pek o kadar neşeli değildi bakışım. Bilemiyorum.

Saat dört. Gün ağarıyor mu? Karartılmış pencereler yanıt vermiyor. Ölüm kendini naza çekiyor. Yoksa ben mi atılsam kucağına? Ama nasıl?

Tam o sırada ben de içlerinden birine vuruyorum ve o anda kendimi yerde buluyorum. Tekmeliyorlar. Çizmeleriyle üstümde tepiniyorlar. Tamam işte, sonum hızla gelir artık. Gözü dönmüş komiser beni sakalımdan yakaladığı gibi ayağına kaldırıyor, şeytanca bir kahkaha patlatarak sakalımdan kopardığı kılları gösteriyor bana. Gerçekten çok gülünç ve ben artık zerre kadar acı duymuyorum.

Saat beş — saat altı — saat yedi — saat on. Derken öğlen oluyor; işçiler banklara oturmuş dinleniyorlardır, çocuklar okulda olmalı. İnsanlar dükkânlarda alışveriştedir, evdeyseler öğle yemeği hazırlığına girişmişlerdir. Belki annem şu anda beni düşünüyordur, belki yoldaşlarım tutuklandığımı öğrenmişlerdir de yakalanmamak için önlem almışlardır... ya konuşursam n'olacak?.. Yok, asla konuşmam, sonuna kadar güvenebilirsiniz bana. Kaldı ki, sonum yakın sanırım. Tüm olup bitenler bir karabasan, ateşler içinde yanarken gördüğüm ürkünç bir karabasan. Her yanıma darbeler iniyor yine, sonra kendime geleyim diye su boca ediyorlar kafamdan aşağıya. Ardından yine sille tokat giriyorlar ve yeri göğü inletiyorlar. “Konuş! Konuş! KONUŞ!” Yine de bir türlü ölemiyorum. Anneciğim, babacığım, neden bu işkenceye dayanacak kadar güçlü kıldınız beni?

Öğleden sonra. Saat beş. Bu arada onlar da yorgun düştü. Darbeler hafifledi, daha uzun aralıklarla vuruyorlar, sanki öylesine, kendilerini tutamadıkları için. Birden uzaklardan, ölçülemez bir uzaklıktan, bir okşayış kadar sevecen, sakın bir ses duyuluyor:

*“Er hat schon genug.”**

Biraz sonra, sanki bir uzaklaşıp bir yaklaşan bir masanın başında oturuyordum. Biri içeri girip su verdi bana. Biri bir sigara verdi, ama parmaklarımın arasında tutamadım. Şimdi de biri ayakkabılarımı ayaklarıma geçirmeye çalışıyor, ama ayağımın ayakkabıya sığmadığını söylüyor. Biraz sonra taşıya sürükleye merdivenlerden indirip bir arabaya tıkıyorlar. Yolda içlerinden biri tabancasını bana doğrultuyor. Çok gülünç, kaçacak hal mi kalmış bende! Beyaz çiçeklerle bezeli

* “Tamam, yeter artık.” –çev.

bir tramvayı geçiyoruz, bir dn arabası mı, yoksa yalnızca bir d m? Belki hayal görüyorum, belki ateler içinde yanıyorum, belki de lyorum — lm bu mu yoksa! Ama lmek zordur, oysa bu kolay — ya da ne zor ne de kolay. Tüy kadar hafif — derin bir nefes alıp flesen uçup gidecek.

Uçup gidecek mi? Hayır, henüz değil. Şimdi yine ayakta yım, üstelik bir başına ayakta duruyorum, kimseden destek almadan. Karşımda kirli sarı bir duvar, baştan baa lekelerle kaplı. Ne lekesi bunlar? Kana benziyor... Evet, kan. Parmagımı uzatıp dokunuyorum... evet, henüz taze... benim kanım...

Biri arkamdan kafama vuruyor, kollarımı uzatıp dizlerimi büküp melmemi emrediyor. mel—kalk—mel. Üçüncüde yere yıkılıyorum...

Tepemde biten uzun boylu bir SS subayı ayağa kalkmam için tekme atıyor, ama boşuna. Başka biri yüzümü yıkıyor, bir masanın başında oturuyorum. Bir kadın bir ilaç veriyor ve en çok neremin acıdığını soruyor. Bütün acının sanki kalbime vurduğunu söylüyorum.

Uzun boylu SS subayı, “Senin kalbin var mı ki!” diyor.

“Evet, elbette var,” diyorum ve birden hâlâ kalbimi savunacak gücü bulabildiğim için kendimle övünç duyuyorum.

Sonra her şey yeniden gözden siliniyor — duvar, ilaç veren kadın, uzun boylu SS.

Ayıldığımda, bir hücre kapısının önünde olduğumu fark ediyorum. Şişman bir SS subayı beni sürükleyerek hücreye sokuyor, parça parça olmuş gömleğimi çıkarıp beni oracıkta ki saman dşeğe yatırıyor. işmiş bedenimi tepeden tırnağa yoklayıp soğuk kompres getirmelerini buyuruyor.

Yanındakine, “Baksana,” diyor baını sallayarak. “Bak, ne kadar sıkı bir iş çıkarmışlar.”

Uzaktan, ölçülemez bir uzaklıktan, yine o bir okşayış kadar sevecen, sakın sesi duyuyorum:

“Sabaha çıkmaz.”

Saat beş dakikaya kadar onu vuracak. Harika, ılık bir ilkbahar akşamı. 25 Nisan 1942.



İkinci Bölüm

ÖLMEK



*Güneşin ışıltısı, yıldızların parıltısı
Sönüp gidince, sönüp gidince...*

İki adam, beyaz badanalı bir kilise gömütünde, ellerini kavuşturmuş dua ederek birbiri ardı sıra ağır ağır dönüp duruyor. Terbiye görmemiş sesleriyle hüzünlü bir ağıt tutturmuşlar.

*... ruhumuz kanat açar sonsuzluğa
Yükselir göğe, yükselir göğe...*

Anlaşılan biri ölmüş. Ama kim? Başucuna iki mum dikili tabut ve cesede bir göz atayım diye başımı çevirmeye çalışıyorum.

*... gecelerin son bulduğu gökyüzüne,
Gün ışığı ölümsüzdür artık...*

Sonunda gözlerimi kaldırıp çevreme bakmayı başarıyorum. Başka kimse yok. O iki adam ve kendimden başka kimseyi göremiyorum. Yaktıkları ağıt kimin için öyleyse?

... ölümsüz yıldızın ışığı vurur
Yüce İsa'nın yüzüne, Yüce İsa'nın yüzüne.

Bir gömme töreni bu. Evet, belli ki bir gömme töreni, ama kimi gömüyorlar? Kim var diye bakıyorum — yalnızca o ikisi, bir de ben. Yoksa benim cenazemi mi kaldırıyorlar? Ama bir dakika, arkadaşlar, bir yanlışlık var bu işte. Ben ölmedim ki. Hâlâ yaşıyorum. Görmüyor musunuz, size bakıyorum, sizinle konuşuyorum. Durun, gömmeyin beni daha!

... Tanrı alınca birini aramızdan,
Elveda der bize, elveda...

Duymuyorlar. Sağır mı ne bunlar? Yoksa yeterince çıkmıyor mu sesim? Ya da belki de gerçekten öldüm de, bedeni olmayan bir sesi duyamıyorlar. Bedenim burada yüzükoyun yatarken, kendi gömme törenimi mi izleyeceğim? Çok gülünç.

... çevirir tutkulu bakışlarını
Gökteki cennete, gökteki cennete...

Şimdi anımsıyorum. Birinin beni güç bela kaldırıp giydirdiğini. Sonra, kabarıklı çizmeleri koridoru çınlatırken, beni kara bir örtüye sarıp taşıdıklarını. Ve sonra... Hepsi bu. Bu kadar anımsıyorum.

... ölümsüz ışığın sonsuz aydınlattığı yere.

Ama bütün bunlar o kadar saçma ki. Ben hâlâ hayattayım. Belli belirsiz bir ağrı duyuyorum ve çok susadım, o kadar. Ölümler susamaz. Var gücümle elimi oynatmaya çalışıyorum, tam o sırada tuhaf, yabansı bir ses boşanıyor içimden:

“Su!”

Nihayet! İki adam dönenip durmayı bırakıyor. Bana doğru eğiliyorlar, biri başımı kaldırıp dudaklarıma bir sürahi dayıyor.

“Oğlum, bir şeyler de yemelisin. İki gündür yalnızca su içtin.”

Ne diyor bu adam? İki gün mü olmuş? Bugün günlerden ne?

“Pazartesi.”

Pazartesi. Cuma günü tutuklandığımı anımsıyorum. Üf, kafam gülle gibi. Su serin serin iyi geliyor. Uyku. Bırakın uyuyayım. Bir damla su pınarın yüzeyini kırıstırıyor. Orman bekçisinin Roklan Dağı eteğindeki evinin yakınında, o bildik tepelerin arasındaki çayırda akan pınarın; durmadan çiseleyen incecikten bir yağmur ağaçların iğneyapraklarından içli içli süzülüyor... uyumak öyle güzel ki...

... Yeniden gözümü açıyorum, Salı akşamı olmuş; bir köpek üstüme eğilmiş. Bir kurt köpeği. O güzel, bilge gözleriyle bir şeyler öğrenmek istercesine bana bakıyor ve soruyor:

“Nerede oturuyordun?”

Yok, hayır, köpek değil konuşan. Başka birinin sesi. Evet, şurada biri duruyor. Uzun çizmeler görüyorum, bir çift uzun çizme daha, bir çift daha, bir asker pantolonu. Daha yukarısını göremiyorum, kafamı kaldırır kaldırmaz başım fır fır dönüyor. Çok da umurumdaydı, bırakın uyuyayım...

Çarşamba.

İlahileri söylemiş olan iki adam, şimdi masanın başına oturmuş, toprak bir çanakta yemek yiyorlar. Artık birbirinden ayırt edebiliyorum onları. Biri daha genç; öyle görünüyor ki ikisi de keşiş değil. Kaldı ki, burası da bir manastır hücresi değil, bir hapishane hücresi. Bakışlarım, uzanıp gi-

den ahşap döşemeleri izliyor ve kalın, uğursuz bir kapıda son buluyor...

Kapının kilidinde bir anahtar gıcırıyor, iki adam ayağa fırlayıp hazırola geçiyor. İçeri giren SS üniformalı iki adam onlara beni giydirmelerini emrediyor. Her çorapta, her elbise kolunda bunca acının gizlendiğini bilmezdim. Beni bir sedyeye yatırıp merdivenlerden aşağıya indiriyorlar, kalın postalları uzun koridoru inletiyor... anlaşılan, daha önce en sonunda baygın düştüğümde de böyle taşımışlardı beni. Bakalım, nereye varacak bu yolculuk? Hangi cehennemde sona erecek?

Pankráč Hapishanesi'nin gün görmez, izbe "kabul salonu"nda.* Beni yere bırakıyorlar ve dost postuna bürünen bir Çek, Almanca bir soruyu bana çeviriyor:

"Onu tanıyor musun?"

Elimle çenemi tutup başımı kaldırıyorum. Sedyenin karşısında ablak yüzlü bir genç kız duruyor. Onurlu, dimdik, başı dik, yüzü asık değil, soylu bir edası var. Yalnızca gözlemini önüne eğmiş, o da beni görebilmek ve selamlayabilmek için.

"Tanımıyorum."

Onu yalnızca bir kez, Petschek Binası'ndaki o korkunç gecede bir saniyeliğine gördüğümü anımsıyorum. Şimdi ikinci kez görüyorum. Ama ne yazık ki, bir daha göremeyecektim, şu onurlu duruşu için elini sıkamayacaktım. Arnošt

* Geçmiş 19. yüzyıl sonlarına uzanan Pankráč Hapishanesi, 1939-1945 yılları arasındaki Alman işgali sırasında Gestapo'nun sorgulama merkezi ve tutukluvine dönüştürüldü. Binlerce Çek direnişçi burada işkenceden geçirilerek sorgulandıktan sonra Nazi Almanyası'ndaki hapishanelere ve toplama kamplarına gönderildi ya da idam edildi. 5 Nisan 1943 ile 26 Nisan 1945 tarihleri arasında Pankráč'ta aralarında 175 kadının da bulunduğu binden fazla kişi giyotine gönderildi. Bu dönemde asılarak idam edilenlerin sayısı ise bilinmiyor. -çev.

Lorenz'in karısıydı. 1942'deki sıkıyönetimin ilk günlerinde idam edilecekti.

"Ama bunu kesin tanıyorsundur."

Anička Jirásková! Aman tanrım, Anička, senin ne işin var burada? Senin adını vermedim, benimle hiçbir bağlantın da yoktu. Seni tanımıyorum, anlıyor musun, seni tanımıyorum.

"Onu tanımıyorum."

"Aklını başına topla, be adam!"

"Onu tanımıyorum."

Anička, "Juno, artık hiç fark etmez," derken, parmaklarıyla mendilini sıkıp buruşturması bile heyecanını ele vermeye yetiyor. "Hiçbir önemi kalmadı. Biri beni teşhis etti."

"Kim?"

"Sus ulan!" Yanıt vermesine engel oluyorlar ve elini bana uzatırken onu sert bir biçimde yana itiyorlar.

Anička!

Artık sorularını işitmiyorum. Hiç acı duymadan, olup biteni uzaktan seyreden biriymişim gibi, iki SS'in beni hücreye geri götürdüğünü duyumsuyorum. Sedyeyi hoyratça hoplatarak taşıyorlar ve gülüşerek ipin ucunda sallanmayı yeğleyip yeğlemeyeceğimi soruyorlar.

Perşembe.

Olanları yeniden algılamaya başlıyorum. Hapishanede ki dostlarımdan genç olanının adı Karek; Karek, yaşlı olana "baba" diyor. Kendileriyle ilgili bir şeyler anlatıyorlar, ama kafamda hepsi birbirine karışıyor. Sanki bir maden ocağından, bir de banklarda oturan çocuklardan söz ediyorlar. Bir çan sesi çalınıyor kulağıma, bir yerlerde yangın çıkmış olsa gerek. Dediklerine bakılırsa, her gün bir hekim ile bir SS sıhhiye görevlisi bana uğruyorlarmış, durumum o kadar da kötü sayılmazmış, yakında yine turp gibi olacaktım.

“Baba” böyle diyor; üstelik de o kadar inandırıcı bir biçimde söylüyor, Kerek de ona o kadar hararetle bir biçimde arka çıkıyor ki, şu perişan halimde bile pembe yalan söylediklerini sezebiliyorum. İyi yürekli insanlar! Ama ne yapayım, onlara inanmam mümkün değil.

Öğleden sonra.

Hücrenin kapısı açılıyor; köpek ayaklarının ucuna basarak yavaşça içeri giriyor. Gelip tepeme dikiliyor, yine o sorgulayan bakışlarla bana bakıyor. Yine iki çift kalın çizme. Birinin köpeğin sahibinin, Pankráč Hapishanesi’nin müdürünün, öbürünün de ilk geceki sorguma vaziyet eden, Gestapo’nun komünizmle mücadele şubesinin şefinin olduğunu ezberledim artık. Ama bir de sivil pantolonlar çarpıyor gözüme. Hemen başımı kaldırıp bakıyorum — evet, bu o, baskın ekibinin başındaki uzun boylu, zayıf komiser. Bir iskemleye oturuyor ve sorgulamaya başlıyor.

“Oyunu kaybettin. Konuş da kendini kurtar hiç olmazsa!”

Bir sigara uzatıyor. Almıyorum. İçemem ki.

“Baxa’ların yanında ne kadar kaldın?”

Baxa’ların yanında mı? Bu kadarı da çok fazla artık. Bunu onlara kim söylemiş olabilir?

“Görüyorsun ya, her şeyi biliyoruz. Öt bakalım!”

Madem her şeyi biliyorsun, daha ne anlatayım sana? Ömrümü boşa geçirmedim, şimdi sonunu berbat etmeye hiç niyetim yok.

Sorgulama bir saat sürüyor. Hiç bağırıyor; sorularını sabırla yineleyip duruyor, yanıt alamayınca da başka bir soruya geçiyor, sonra bir başkasına, durmamacasına.

“Anlamak istemiyorsun herhalde. Bitti bu iş, bal gibi biliyorsun sen de. Oyunu kaybettin.”

“Yalnızca ben kaybettim.”

“Demek komünizmin zafere ulaşacağına hâlâ inanıyor-sun, öyle mi?”

“Tabii ki.”

“Hâlâ inanıyor muymuş?” diye soruyor şef Almanca –ve uzun boylu komiser çeviriyor– “Rusya’nın zafer kazanacağı-na hâlâ inanıyor muymuş?”

“Tabii ki. Tersî olanaksız.”

Bitkinim. Tetikte durmak için olanca gücümü harcadım; derin bir yaradan akıp giden kan gibi bilincim de hızla kayboluyor artık. Ellerini bana uzattıklarını seziyorum — belki de alnimda ölümün mührünü okuyorlar. Bazı ülkelerde celladın hükmü yerine getirmeden önce mahkûmu öpmesi âdettenmiş.

Akşam.

İki adam, biri önde, öbürü arkada, ellerini kavuşturmuş dönenip duruyor, ahenksiz sesler çıkararak hüznü bir ilahi okuyor:

*Güneşin ışıltısı da, parıltısı da yıldızların
Sönüp gidince, sönüp gidince...*

Ah, iyi yürekli insanlar, sussanıza! Söylediğiniz ilahi güzel olabilir, ama bugün 1 Mayıs’ın, insanoğlunun en güzel, en kıvançlı bayramının öngünü. Neşeli bir şarkı tutturmaya çalışıyorum, ama daha da hüznü geliyor olsa gerek, çünkü genç Karek arkasını dönüyor, “baba” da yaşaran gözlerini siliyor. Kimin umurunda, şarkımı sürdürüyorum ve çok geçmeden onlar da yavaş yavaş bana katılmaya başlıyorlar. Mutluluk içinde uykuya dalıyorum.

1 Mayıs sabahının ilk saatleri.

Hapishane kulesinin saati üçü vuruyor. Saatin sesini ilk kez açık seçik duyuyorum. Kafam yeniden yerine geldi. Açık

pencereden içeri dolan ve yerdeki saman değimin çevresinde dolanan temiz havayı iime çekiyorum. Birden, saman saplarını gvdemde duyumsuyorum. Soluk almakta güçlük çekiyorum, her yerim zonk zonk zonkluyor. Birden, sanki bir pencere aılmışasına, artık sonumun geldiğini açık seçik görüyorum. Ölüyorum.

Bir türlü geledin, lm. Bir vakitler, seninle tanışma daha yıllar, yıllar var diye düşünürdüm. Özgür bir hayat yaşamayı, canla başla çalışmayı, kr kütük aşık olmayı, şarkılar söylemeyi, dünyanın dört bir yanını gezmeyi hayal ederdim. O zamanlar bıyığım yeni terlemişti, güçlü kuvvetliydim. Artık o gücüm kalmadı. Gücüm bedenimden çekiliyor.

Hayatı çok sevdim ve onun güzelliği uğruna mücadeleye atıldım. Sizleri çok sevdim, insanlar; sevgime karşılık bulduğumda da dünyalar benim oldu. Beni yanlış anladığınız zamanlar kahroldum. Kime haksızlık ettiysem, bağışlasın beni; kimin hatırını hoş ettiysem, unutsun gitsin. Kimse hüzünle anmasın beni. Babacığım, anneciğim, kız kardeşlerim, sevgili Gusta'm, yoldaşlar, tüm sevdiklerim, son dileğim bu sizlerden. Gözyaşlarının kederin hüzünlü yıkıntılarını alıp götüreceğini umuyorsanız, bir süre ağlayın. Ama sakın ola, yerinmeyin. Sevinç uğruna yaşadım, sevinç uğruna lyorum; mezarımın üstüne bir hüzün meleği kondurursanız haksızlık edersiniz.

1 Mayıs! Sabahın bu ilk saatlerinde kentin varoşlarında uyanır, pankartlarımızı, flamalarımızı hazırlardık. şimdi bu saatlerde Moskova sokaklarında 1 Mayıs yürüyüşünün ilk safları tutulmuştur artık. Bugün bu saatlerde milyonlarca insan, insanlığın özgürlüğü uğrunda son savaşta dövüşüyor ve binlercesi bu uğurda can veriyor. Ben onlardan yalnızca

biriyim. Ve onlardan biri olmak, son savaşın neferlerinden biri olmak o kadar güzel ki.

Gel gör ki, ölmek o kadar güzel değil. Boğulur gibi oluyorum. Nefesim kesiliyor. Gırtlığımdan gelen hırıltıyı duyuyorum, hücreyi paylaştığım dostlarımı uyandırmaktan çekiniyorum. Bari biraz su içsem... Ama sürahide damla su kalmamış. Gerçi altı adım ötemde, hücrenin köşesindeki tuvalette istemediğim kadar su var. Oraya erişebilecek gücü bulabilir miyim?

Yüzükoyun sürünüyorum; sessizce, ah, o kadar sessizce ki, şaniyla ölmem kimseyi uyandırmamama bağlıymış gibi. Sonunda oraya erişiyorum, kırba gibi su içiyorum.

Ne kadar sürdü bilmiyorum, sürünerek geri dönmem ne kadar sürdü bilemiyorum. Bilincim gidiyor yine. Nabzımı yokluyorum, ama hiçbir şey duyumsamıyorum. Sanki kalbim gırtlığıma kadar sıcıyor da, sonra birden gerisin geri düşüyor. Onunla birlikte ben de uzun bir süre düşüyorum. Düşerken yarı yolda Karek'in sesi geliyor kulağıma.

"Baba, baba, duyuyor musun? Zavalıcık son nefesini veriyor."

Sabahleyin hekim gelmiş.

Ama bütün bunları ben çok sonra öğrenecektim.

Gelip beni muayene etmiş; sonra başını sallayarak revire dönmüş, önceki akşam doldurduğu, üstünde adım yazılı ölüm belgesini yırtıp atmış ve kendine güvenen bir uzman havasına bürünerek şöyle demiş:

"Bu herif dokuz canlı."



Julius Fučík

Üçüncü Bölüm

267 NO'LU HÜCRE



Kapıdan pencereye yedi adım, pencereden kapıya yedi adım.

Ezberledim artık.

Bu yedi adımlık mesafeyi, Pankráč'taki hücremin çam kaplamaları üstünde kimbilir kaç kere voltadım! Belki de bu hücrede sırf bizim burjuvaların yıkıcı siyasetlerinin Çek halkı için doğuracağı sonuçları tüm açıklığıyla gördüğüm-den kalıyordum. Şimdi halkım çarmıha geriliyor işte; Alman muhafızlar hücremin kapısı önünde gidip gelirlerken, dışarıda bir yerlerde de siyasetin Yazgı Tanrıçaları ihanetin ağ-larını örüyorlar. İnsanların uyanmaları için daha kaç yüzyıl geçmesi gerekecek? İnsanlık ilerleyebilmek için kaç bin hapishane hücresinde volta attı acaba? Ve daha kaç bin hücrede volta atması gerekecek? Ah, Neruda'nın* Çocuk İsa'sı, insa-

* Çek gazeteci, yazar ve şair Jan Neruda (1834-1891), Çek gerçekçiliğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Yapıtlarında Çek yurtseverliğinin yeniden doğuşu temasını işleyen Neruda, kuşağının önemli kültürel ve siyasal mücadelelerinin hepsinde yer almıştır. 1971 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi, Şilili şair Pablo Neruda, soyadını bir saygı ifadesi olarak Jan Neruda'dan almıştır. -çev.

nın kurtuluş yolunun sonu yok. Ama insanoğlu en sonunda uyandı, en sonunda uyandı.

Yedi adımda gidiyorsun, yedi adımda dönüyorsun. Bir duvarda katlanabilir bir ranza, öbür duvarda üstünde bir toprak çanağın durduğu, insanın ruhunu karartan kahverengi bir raf. Evet, bilmediğim bir şey değil. Hapishaneler mekanikleştirildi artık, merkezi ısıtma getirildi, eskinin kovasının yerini sifonlu tuvalet aldı — ve insanlar da mekanikleştirildi. Evet, en çok da insanlar, birer otomata dönüştürüldüler. Düğmeye basıldı mı, ya kapının kilidinde bir anahtar dönüyor ya da hücrenin dikiz deliği açılıyor — mahkûmlar o sırada ne yapıyor olurlarsa olsun yerlerinden fırlayıp bir-biri ardı sıra hazırola geçiyorlar. Kapı açılınca, hücrenin en yaşlısı bir solukta, “Dikkaat! 267 no’lu hücre üç mevcuduyla vukuatsız olarak emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!” diye bağırarak zorunda.

267 no’lu hücre bizim hücre, ama otomatlar bugün öyle tıklar tıklar işlemiyor. Yalnızca ikisi yerinden fırlıyor; ben, bir haftadır, iki haftadır, bir aydır, altı haftadır pencerenin altındaki saman dōşeğimde yüzükoyun yatmayı sürdürüyorum. Hayata daha yeni yeni dönüyorum. Daha şimdiden başımı döndürebiliyorum, elimi kaldırabiliyorum, bir dirseğimin üstünde doğrulduğum, dahası sırtüstü dönmeyi denedim bile. Ama bu hareketleri yazdığım kadar kısa sürede yaptığımı söyleyemem.

Hücrede değişiklikler oldu. Kapıda üç ad yerine yalnızca iki ad yazılı artık; benim cenaze törenimde ilahi okuyan iki adamdan genç olanını, Karek’i götürdüler. Ardında iyi yürekli bir insanın anılarını bırakarak. Yalnızca uyur uyanık rüyalarımda görebiliyorum onu ve yalnızca bizimle olduğu

son iki günü anımsıyorum. Kendi davasını en küçük ayrıntısına kadar anlatıp duruyor, ben de her seferinde hikâyesinin tam orta yerinde uyuyakalıyordum.

Karek Malec'ti adı; Hudlitz yakınlarındaki bir demir madeninin asansöründe çalışan bir makinistmiş. Yeraltı mücadelesinde kullanılacak patlayıcıları kaçırıyormuş madenden. İki yıl kadar önce tutuklanmış; şimdi yargılanmaya götürülüyor, belki de Berlîne. Aynı davada bir sürü insan yargılana-cak ve kimbilir ne karar çıkacak? Çok sevdiği, deli gibi özle-diği bir karısı, iki de çocuğu varmış — ama yine de, "... Bu benim görevimdi, tamam mı, başka çarem yoktu," demekten alıkoyamıyordu kendini.

Ranzamın kıyısına oturur, bana yemek yedirmeye çalış-ırdı; ama lokmalar ağzımda büyür, boğazımda kalırdı. Bir cumartesi günüydü —sekiz gündür mü buradaydım?— artık dayanamamış, son çareyi polis şefine oraya geldim gele-li ağzıma bir çöp koymadığımı bildirmekte bulmuştu. Çek hekimin kendisinden izin almadan aspirin bile yazmadığı Pankráč'ın SS üniformalı telaşe müdürü sıhhiyesi de revir-den bir kâse çorba getirmiş, kâseyi kafama dikip bitirinceye kadar başımda beklemişti. Zora başvurarak elde ettiği başa-rıdan memnun kalan Karek, ertesi gün bir kâse Pazar çorba-sını gırtlığımdan aşağı boşaltıvermişti.

Ama boğazımdan başka bir şey geçmiyordu. Dişetlerim yara olduğundan, pazarları verilen gulaştaki haşlanmış pa-tatesi bile çiğneyemiyordum; boğazım şişmiş olduğu için, ufacak bir lokmayı bile yutamıyordum.

Karek, tepeme dikilip başını üzgün üzgün sallayarak, "Gulaşı bile yemiyor bu adam; gulaşı bile istemiyor," diye ya-kınmıştı.

Sonra da, yemeğimi “baba”yla eşitçe paylaşmış, kendi payını mideye indirivermişti.

Ah, siz 1942 yılını Pankráč’ta yaşamamış olanlar gulaşın ne kadar lezzetli olduğunu bilmezsiniz. Asla bilemezsiniz! O en berbat günlerde, açlıktan gözlerimizin karardığı günlerde, haftada bir duşa götürülen iskelete dönmüş, bir deri bir kemik bedenleri, en yakın arkadaşınızın bile yemeğinizi nasıl gözleriyle yediğini... Kurumuş sebzeler ve sulandırılmış salçadan oluşan o iğrenç bulamaç bile nefis bir yemek gibi görünürdü gözümüze. O en berbat günlerde, koridor sorumlusu haftanın iki günü, perşembe ve pazar günleri çanaklarımızı bir kepçe patates boca eder, üstüne de içinde birkaç et parçacığı bulunan bir kaşık gulaş sosu dökerdi. Yeme de yanında yat — ama lezzetinden öte, insanca, uygarca bir şeyler, Gestapo zindanının acımasız olağandışılığının orta yerinde olağan hayattan bir şeyler düşürürdü aklımıza. Ondan söz ederken kendimizden geçerdik. Ah, her gün yaşanan ölüm korkusuyla terbiye edilmiş bir kaşık gulaş sosunun nelere kadirdi olduğunu kim anlayabilir ki!

İki ay geçtikten sonra, Karek’in, gulaşı reddedişim karşısında nasıl olup da şaşkınlıktan donup kaldığını ben de anlıyacaktım. Ölümün burnumun dibine kadar geldiğinin, gulaş bile yemeye yanaşmamamdan daha açık bir kanıtı olamazdı.

Ertesi gece saat ikide Karek’i uyandırmışlardı. Beş dakika içinde hazır olması gerekiyordu. Sanki yaşamının sonuna, başka bir hapishaneye, bir toplama kampına, kimbilir belki de darağacına doğru yolculuğa çıkmıyordu da, şöyle bir hava alıp gelecekti. İki arada bir dereye ranzaman önünde diz çökmüş, başımı ellerinin arasına alıp alnımdan öpmüştü. İşte tam o sırada, Pankráč’ta duygulara yer olmadığını haykı-

ran üniformalı kuklanın böğürtüsü koridorda yankılanmıştı. Karek kendini çabucak dışarı atmış, kapı çat diye kapanmıştı... Hücrede iki kişiydik artık.

Bir daha karşılaşır mıyız, arkadaş? Senden sonra hangimiz götürülecek buradan? Hangimiz önce gidecek? Nereye? Kim gelip alacak? SS üniformalı kukla mı, yoksa üniforma giymeyen Ölüm mü?

Şu anda, hapisteki o ilk vedalaşmadan sonra pençesine düştüğümüz düşünceler kafamda yankılanırken yazıyorum. Aradan bir yıl geçti, arkadaşımızın çıkıp gidişinin ardından aklıma düşen düşünceler keskinliği artıp azalarak sık sık yinelendi. Hücremizin kapısına yazılı iki ad, bir ara üçe çıktı, sonra yine ikiye indi –bir üç oldu bir iki, bir üç oldu bir iki– yeni tutuklular gelip gittikçe böyle sürüp gitti. Yalnızca iki kişi 267 no’lu hücreye sadakatini korudu:

“Baba” ile ben.

“Baba”, altmış yaşında bir öğretmen; adı, Joseph Pešek; tutuklanan öğretmenlerin en kıdemlisi. Yeniden özgür olduklarında Çek okullarının iyileştirilmesi için bir tasarı hazırlayarak “Alman Reich’ına karşı komplo kurduğu” gerekçeyle, benden seksen beş gün önce içeri almışlar.

“Baba” ...

Ama hepsini nasıl yazabilirsin ki, evladım? Koca bir yıl aynı hücrede yaşayan iki insanı anlatmak kolay iş mi? Bu süre içinde “Baba” adındaki tırnak işaretleri kalktı, bu süre içinde farklı yaşlardaki iki mahpus gerçekten baba-oğul oldu. Bu süre içinde birbirimizin dilinden düşürmediği deyimlere, alışkanlıkla yaptığı el kol hareketlerine, hatta birbirimizin ses tonlarına alıştık. Bugün artık hücredeki hangi eşya onun, hangisi benim, o yanında ne getirmişti, ben ne getirmiştım, ayırt etmek mümkün değil.

Geceler boyunca oturup başımda beklerdi; ölüm ne zaman yaklaşılmaya kalksa, o, beyaz, ıslak sargılarla geri püskürttü onu. Yaralarımın gelen irinleri temizlerken, ranzamdan yükselen iğrenç cerahat kokusundan rahatsız olduğunu hiç belli etmezdi. Paramparça olan gömleğimi yıkayıp onarır; gömlek artık tamir tutmaz olunca da kendi gömleklerinden birini geçirirdi sırtıma. Bir sabah, hapishane avlusundaki yarım saatlik havalandırma sırasında canını tehlikeye atarak kopardığı minik bir papatyayla birkaç ot sapı getirmişti bana. Beni yeni bir “oturum”a götürürlerken sevecen bakışlarını ben kapıdan çıkıncaya kadar üstümden eksik etmez, geri geldiğimde de hafif elleriyle yeni yaralarımın ıslak sargılar sarardı. Gece vakti götürülecek olursam, ben geri getirilene kadar uyumadan bekler, beni ranzaya yatırıp üstüme battaniyemi örterdi.

O ilk geceki işkenceden sonra başlayan dostluğumuz, ben ayağa kalkıp da evlatlık borçlarımı ödemeye başladıktan sonra da hiç bozulmadı.

Ama hepsini bir seferde asla yazamazsın, oğlum. O yıl 267 no’lu hücrede hayat dolu dolu yaşandı ve Baba o hayatın her anını kendince yaşadı. Ama öykü henüz bitmedi, o yüzden umutlar da tükenmedi.

Evet, 267 no’lu hücrede hayat gerçekten de dolu dolu yaşandı. Bazen her saat başı kapı açılır, denetleme yapılır. Ellerindeki komünist suçlunun daha sıkı gözetim altında tutulması yolundaki emirler yüzünden; ama bazen de sırf meraklarını gidermek için. Burada insanlar henüz ölmeleri istenmezken sık sık ölüveriyorlardı, ama herkesin ölmesini beklediği birinin sağ kalmasına o kadar sık rastlanmıyordu. Öteki koridorlardan gelen muhafızlar, bazen yüksek sesle

bazen de alçak sesle söylenerek battaniyemi kaldırıyorlar, çok anlarımış gibi yaralarımına bakıyorlar, sonra da mizaçlarına göre ya aşağılayıcı espriler patlatıyorlar ya da azıcık daha dostça bir ses tonuyla bir şeyler söylüyorlardı. Aralarında Bokyedibaşı dediğimiz bir tanesi vardı ki, hücreye öbürlerinden daha sık uğrar, pişmiş kelle gibi sırtarak “kızıl şeytan”ın bir isteği olup olmadığını sorardı. Hayır, sağolasın, hiçbir isteğim yok. Gelgelelim, Bokyedibaşı birkaç gün sonra kızıl şeytanın tıraş olmak istediğini keşfediverir, berberi getirirdi.

Berber, hücremizin dışından, tanıştığımız ilk tutuklu: Bocek yoldaş. Bokyedibaşı’nın iyi niyet gösterisi acımasız bir sonuç veriyor. Baba başımı tutarken, Bocek ranzamın önünde diz çökerek elindeki kör usturayla dal budak salmış sakalıma giriyor. Bir cesedi tıraş ettiğine inandığı için elleri titriyor, gözleri yaşıyor. Onu rahatlatmaya çalışıyorum.

“Cesaret, kardeşlik. Petschek Binası’ndaki işkenceye dayandıysam, senin usturana haydi haydi dayanırım.”

Ama ikimiz de o kadar bitik düşmüşüz ki, ikide bir durup soluklanmamız gerekiyor.

İki gün sonra iki mahpusla daha tanışıyorum. Petschek Binası’ndaki komiser efendilerin sabrı gittikçe tükeniyor. Her gün beni oraya istetip duruyorlar; polis şefi de “Nakledilebilecek durumda değil” diye bir not yazıyor. Sonunda, durumuma bakılmaksızın gönderilmem emrediliyor. Koridor sorumlusu ya da “stajyer hekim” üniforması giymiş iki tutuklu bir sedyeyle hücremizin önüne geliyor. Baba üstüme bir şeyler giydirmeye çalışıyor; koridor sorumluları beni sedyeye yatırıp hücreden çıkarıyorlar. Biri, tüm koridorun dert ortağı, yaşlı Skorepa yoldaş. Öbürü, –merdivenlerden inerken sallanan sedyede kayınca– “Sağlam dur,” diyor bana.

Sonra da fısıldıyor: “Her iki bakımdan da.”

Bu kez “kabul salonu”na uğramıyoruz. Beni uzun bir salondan geçiriyorlar; içerisi tıklım tıklım. Perşembeleri tutukluların yakınları temiz çamaşır ve giysi getirirler, kirlileri alır götürürler. Kasvetli geçit alayımızı acıklı bakışlarla izlemeleri hiç hoşuma gitmiyor. Elimi başıma kaldırıp yumruk sıkıyorum. Belki bir selam olduğunu anlarlar, ama belki yaptığım salakça. Kaldı ki, daha fazlasına mecalim yok, tek bir söz bile edemiyorum.

Hapishane avlusunda sedyeyi bir kamyona yüklüyorlar. İki SS şoförün yanına oturuyor, ikisi de elleri tabancalarının açık kılıflarında başıma dikiliyor; böylece yola düzülüyoruz. Yol çok bozuk. Çukurlara gire çıka hoplaya zıplaya gidiyoruz, daha iki yüz metre gitmeden kendimden geçiyorum. Prag sokaklarında çok gülünç bir yolculuk — otuz tutukluyu taşıyabilecek beş tonluk bir kamyon bir kişi için benzin yakıyor. Önde iki, arkada iki SS, elleri tabancalarında, pençelerinden kaçırmamak için yırtıcı bakışlarıyla bir cesedin başında tetikte bekliyor.

Kendime gelemediğim için sorgu yapılamadı ve beni Pankráč’a geri götürdüler. Aynı komedi ertesi gün de yineleni, ama bu sefer Petschek Binası’na varana kadar dayandım. Yine de sorgu uzun sürmedi. Komiser Friedrich’in beni biraz hırpalaması bayılmama yetti ve kendimi yeniden Pankráč’ta buldum.

Ardından, hâlâ yaşadığımdan kuşku duyamayacağım günler geldi. Acı –hayatın ikiz kardeşi– hâlâ sağ olduğumu durmadan, çok açık biçimde anımsatıyordu. Hayatta olduğumu bütün Pankráč gizlice de olsa öğrenmişti; herkesten selamlar, tebrikler yağmaya başlamıştı. Kalın duvarları tıklatarak yolladıkları mesajlarla, bir de yemeği getiren koridor sorumlularının bakışlarıyla.

Bir tek karım benimle ilgili hiçbir şey bilmiyor. Benim alt katımda, birkaç numara ilerideki bir hücrede kaygılar ve umutlar arasında bir başına kalıyordu; ta ki, komşu hücredeki bir kadın, havalandırmaya çıktıklarında, ilk işkencede aldığım yaralar yüzünden hücremde öldüğümü fısıldayınca kadar. Bu onun için o kadar ağır bir darbe olmuştu ki, avluda aklı başından gitmişçesine dolanmaya başlamış, kadın gardiyanın onu yeniden ayaklarını sürüyerek dönenip duran tutukluların sırasına sokmak için suratına indirdiği yumruğu hissetmemişti bile. Bütün gün, ağlayamayacak kadar çökmüş bir durumda hücre duvarına bakarken, o iri, sevecen gözlerinin önünden hangi sahneler geçmişti acaba? Ertesi gün bir başka söylenti gitmişti kulağına: Yediğim dayaklardan ölmemiştim de, çektiğim acılardan kurtulmak için hücrede kendimi asmıştım.

O sıralar, ben kahrolası döşeğimde iki büklüm yatıyor, her akşam yüzümü duvara dönüp sevgili Gustina'nın en sevdiği şarkıyı söylüyordum. O kadar yürekten söylememe karşın neden duyamıyordu ki beni?

Bugün biliyor artık; bugün o şarkıyı duyabiliyor — o zamankinden çok daha uzakta olmasına karşın.

267 no'lu hücre şarkı söylüyor. Şarkıları hiç eksik etmedim hayatımdan; şimdi ömrümün sonuna gelmişken, şu en yoğun yaşadığım günlerde şarkı söylemekten neden vazgeçeyim ki? Ya Peşek Baba? O emsalsiz bir vaka, şarkı söylemeye meftun. Ne sesi var, ne müzik kulağı ne de ezberi, ama şarkı söylemek için yanıp tutuşuyor. Bir şarkı tutturmaya görsün öyle bir kendinden geçiyor ki, bir perdeden başka bir perdeye kayıp gitse de, sen tam la sesi beklerken inatla sol sesi çıkarsa da umurumda olmuyor. İşte o yüzden, neşeli bir günümüzdeyken de, sevdiklerimizin hasretiyle kahrol-

duğumuzda da şarkı söylüyoruz. Belki bir daha hiç göremeyeceğımız bir yoldaşımızı hücreden şarkılarla uğurluyoruz. Doğu cephesinden gelen iyi haberleri şarkılarla karşılıyor. İnsanlar çağlar boyunca şarkı söylemişler, insanlık var olduğu sürece de söyleyecekler; biz de bazen neşelenelim diye, bazen kendimizi avutmak için şarkı söylüyoruz işte.

Güneşsiz hayat olmayacağı gibi, şarkısız hayat da olmaz. Ama buraya güneş girmediği için şarkıya daha da çok gereksinim duyuyoruz. 267 no'lu hücre kuzeye bakıyor, onun için günbatımı yalnızca yaz aylarında doğu duvarındaki pencereimizin parmaklığına, o da birkaç dakikalığına uğruyor. Baba, o birkaç dakika boyunca, yukarı kaldırılmış ranzasına yaslanıp güneşin o ivercen ziyaretine dalıp gidiyor... daha hüzünlü bir manzara olamaz.

Güneş! O sihirli ışınlarını ne kadar cömertçe salıyor, insanların gözleri önünde ne mucizeler yaratıyor! Oysa günışığında o kadar az insan yaşıyor ki. Güneş ışıyacak, evet, bir gün hepimiz için ışıyacak ve hepimiz onun içimizi ısıtan ışınlarında yaşayacağız. Bunu bilmek müthiş bir şey. Ama lafı bile edilmeyecek kadar önemsiz bir şeyi daha öğrenmek istiyorum — güneş biz ikimiz için de parlayacak mı?

Hücremiz kuzeye bakıyor. Güneşin battığını, ancak arada sırada, bahtımızın yaver gittiği bir yaz günü görebiliyoruz. Ah, Babacığım, güneşin doğduğunu bir kez daha görmeyi ne kadar isterdim, bilemezsin.

Dördüncü Bölüm

400 No'LU ODA



Diriliş, olağandışı bir olay. Harikulade, tarifsiz. Çok güzel günlerde dünya büyüler insanı, hele bir de sıkı bir uyku çekmişsen. Oysa diriliş, bütün günlerden daha güzel bir gündür, her zamankinden de sıkı bir uyku çekmişsin gibi uyanırsın. Şu hayat denilen sahneyi avcunun içi gibi bildiğini sanırsın, ama diriliş tüm ışıldakları berrak bir camdan geçirerek, sahneyi birden apaydınlık gözlerinin önüne serer. Hayatı apaçık görebildiğini sanırsın, ama diriliş bir teleskop yerleştirir gözüne ve de bir mikroskop. Hani ilkyaz nasıl çevrendeki en bildik şeylerde bile beklenmedik bir tılsım keşfeder, diriliş de ilkyaz gibidir işte.

Bunun kalımsız bir şey olduğunun ayırdına vardığın burada bile. Çevren, ancak Pankráč'taki bir hücre kadar zengin ve çekici olsa bile.

Sonunda bir gün seni dış dünyaya çıkarırlar. Bir gün sedyesiz çağırırlar seni sorguya. Sana olanaksız gibi gelse de, varırsın oraya. Koridorun parmaklığı, merdivenin tırabzanı yok mu; yürüyerek denilemez, ayaklarını sürüyerek gider-

sin. Aşağıda mahpushane arkadaşların seni elinden tutup hapishane otobüsüne götürürler. Otobüste, on, on iki kişiyle birlikte, karanlık bir portatif hücreye sığışırsın. Yeni yüzler gülümser sana, sen de onlara gülümersin. Kim olduğunu bilmediğin biri sana bir şeyler fısıldar; kim olduğunu bilmediğin birinin elini tutarsın. Otobüs keskin bir dönüşle Petschek Binası'nın avlusuna girer, yeni yoldaşların seni aşağıya indirirler. Hep birlikte, çıplak duvarlı kocaman bir salona girersiniz; herkes art arda dizilmiş beş sırada esas duruşta oturuyordur. Elleri sımsıkı dizlerine yapışmış, hiç kıpırdamadan karşılarındaki duvara bakıyorlardır... İşte, oğlum, "Sinema" dedikleri bu yer yeni hayatının bir parçasıdır. Tüm bir hayatını kimbilir kaç kez izleyeceğin perde.

1 MAYIS ARA FASLI, 1943

Bugün 1 Mayıs 1943, yazma fırsatı bulduğum bir ara faslı. Şansa bak! — bir anlığına yeniden komünist bir yayın yönetmeni olmak ve yeni dünyanın savaşım gücünü gözler önüne seren 1 Mayıs yürüyüşü üstüne bir yazı yazmak.

Sakın dalgalanan bayraklardan falan dem vuracağımı sanmayın, öyle bir şey yazmayacağım. Milletin okumaktan çok hoşlandığı coşkulu bir eylemden de söz etmeyeceğim. Bugün, 1 Mayıs'larda binlerce yürüyüşçünün Prag caddelerinde çalkalanıp kabaran dalgalar gibi akıp gittikleri önceki yıllardan çok daha gösterişsiz bir gün. Moskova'daki Kızıl Meydan'dan sel gibi taşıdığını gördüğüm o görkemli insan tufanından eser yok. Burada milyonlarca insan yok, bırakın milyonları yüzlerce insan bile yok. Bir avuç yoldaş, hepsi o kadar. Ama yine de, bunun aynı ölçüde önemli olduğunu duyumsuyorsun, çünkü en kızgın alazlardan geçerken küle değil çeliğe dönüşen yeni

bir güç sınanıyor burada. Tıpkı siperlerdeki gibi, toprağın rengine büründüğümüz siperlerdeki gibi.

O kadar küçük olayların sınavı ki bu, savaşın yalımlarından geçmeyenlerin bu okuduklarını anlayabileceğinden kuşkuluyum. Ama anlarsınız belki de. İnanın bana, burada bir direnç boy atıyor.

Yandaki hücre, duvarda Beethoven'dan iki mezür tıklatarak günaydın diyor. Vuruşlar bugün daha vurgulu, daha şenlikli, duvar daha yüksek perdeden sesleniyor.

Eldeki en iyi giysileri geçiriyoruz sırtımıza. Bütün hücrelerdekilere aynı yapıyor.

İlkin bir kahvaltı şöleni. Koridor sorumluları, hücrelerin açık kapıları önünde ellerinde koyu kahveler, ekmekler ve sularla geçit töreni yapıyorlar. Skorepa yoldaş, 1 Mayıs kutlaması olarak, iki çörek değil üç çörek veriyor. Duygularını dile getirmenin basit bir yolunu bulmayı bilen ince bir ruhun kutlaması. Parmaklar çöreklerin altında birbirine değişiyor ve hafifçe dokunarak selamlaşıyor. Konuşmayı göze alamıyorsun — gözlerdeki ifadeyi bile izliyorlar. Ama dilsizler parmaklarıyla da açık seçik söyleyebilirler söyleyeceklerini.

Penceremizin altında, kadın tutuklular jimnastik yapmak için havalandırmaya çıkıyorlar. Masanın üstüne çıkıp parmaklıkların arasından aşağıya bakıyorum. Belki yukarı bakarlar diye. Beni görünce sıkılı yumruklarını kaldırıp selamlıyorlar. Bir daha. Aşağıdaki avlu capcanlı — öteki günlerin tam tersine şen şakrak. Gardiyan olup biteni görmüyor, belki de görmezlikten geliyor. Bu bile 1 Mayıs gösterisinin bir parçası.

Ardından sıra bizde; cimnastik hareketlerini ben yöneteceğim. Bugün 1 Mayıs, çocuklar; yeni bir hareketle başlayalım, gardiyan baksa da bakmasa da. İlk hareket, çekiç

sallama — bir, kii, bir, kii. İkincisi, ekin biçme. Orak-çekik — herifler durumu çakmış gibi. Bizimkilerin yüzlerinde bir gülümseme dolaşüyor ve hareketleri coşkuyla sürdürüyorlar. Bu da bizim 1 Mayıs gösterimiz, çocuklar; bu pandomim, ölüme giderken bile dimdik ayakta kalacağımıza dair 1 Mayıs andımız.

Gerisin geri hücrelere. Saat dokuz. Şimdi Kremlin'deki saat kulesi onu vuruyor olsa gerek; Kızıl Meydan'daki yürüyüş başlıyordur. Duyuyor musun, Baba, Enternasyonal'i söylüyorlar. Enternasyonal dünyanın dört bir yanında yan-kılanıyor; haydi, bizim hücrede de çılasın. Enternasyonal'i söylemeye başlıyoruz ve devrimci şarkılar birbirini izliyor. Yalnız olmak istemiyoruz, kaldı ki yalnız da değiliz. Dünyaya özgürlük şarkıları haykıranlarla biriz. Onlar savaşıyor, tıpkı bizler gibi...

*Yoldaşlar, yatıyor olsanız da,
Taş duvarların ardında, mapuslarda,
Aramızdasınız aslında, aramızda,
Saflarımıza katılamasanız da burada.*

Evet, aranızdayız.

267 no'lu hücrede, bunun bizim 1 Mayıs kutlamamıza cuk oturan bir kapanış olduğunu sanmıştık. Meğer arkası varmış. Kadınlar kısmından gelen koridor sorumlusu, avluda ısıklıla Kızıl Ordu Marşı'nı çalarak dolanıyor. Sonra, *Partizanka*'yı ve daha başka Sovyet marşlarını çalıyor ısıklıla; erkek hücrelerindekiilerin cesaretine cesaret katarak. Bana kâğıt kalem getiren Çek polisi üniformalı adam, ben yazarken baskına uğramayayım diye kapımın önünde nöbette. Bu yazıları yazmaya başlamamı sağlayan öteki Çek gardiyan da, vakti gelince basılmak üzere saklanmaları için kâğıtları gizlice ha-

pishaneden dışarı kaçırıyor. Tek bir kâğıt parçasının bedelini canıyla ödeyebilir; hayatını tehlikeye atarak, parmaklıkların ardında yaşayan bugün ile özgürce yaşanacak yarın arasında kâğıttan bir köprü kuruyor. Nerede olurlarsa olsunlar, elleri-ne hangi silah geçerse geçsin, hepsi de aynı savaşta cesaretle savaşıyor. Bunu o denli doğallıkla, o denli gösterişsizce ve acınma duygusu uyandırmadan yapıyorlar ki, bunun sağ çı-kıp çıkmayacakları bilinmeyen bir ölüm kalım savaşı oldu-ğunu anlamak asla mümkün değil.

Devrim erlerinin 1 Mayıs’lardaki görkemli geçit törenle-rini kimbilir kaç kez izlemişsinizdir. Ama bu ordunun ger-çek gücünü ancak savaşta görebilir, onun yenilmez olduğunu ancak savaş sırasında anlayabilirsiniz. Ölüm sanıldığından basittir ve kahramanlığın başının etrafında hale yoktur. Ama savaş sanıldığından acımasızdır; sonuna kadar direnmek ve zafere ulaşabilmek için inanılmaz bir güç gerekir. Bu ordu-nun ilerlediğini görürsünüz de, ne kadar güçlü olduğunu her zaman fark edemezsiniz. İndirdiği darbeler son derece yalın ve anlamlıdır.

Bugün kavırıyorsun bunu.

1943 yılının 1 Mayıs kutlamasında.

1 Mayıs 1943, bu öykünün akışını bir anlığına kesti. Ger-çekten de böyle olması gerekirdi. İnsan şenlik günlerinde farklı düşünür ve bugün kapıldığım coşku onu farklı anlam-lar yükleyerek anımsamama neden olabilir.

Ama Petschek Binası’ndaki “Sinema”nın hiç de iç açıcı bir yer olmadığı kesindi. Burası, işkence odasının, başkalarının çığlıklarını ve inlemelerini duyduğun ve kafanı kendi başına geleceklere taktığın giriş salonu. Bakıyorsun, güçlü ve sağlık-lı giriyorlar oraya; ama iki-üç saat sonra çökmüş ve neredey-se kötürüm kalmış bir halde çıkıyorlar oradan. İçeri girerken dayançlı bir sesle veda ederler sana; geri döndüklerinde o ses

acılar içinde, yıkılmış ve kendinden geçmiş birinin sesi olup çıkmıştır. Kimi zaman daha da kötüsüne tanık olursun. İçeri girerken dosdoğru gözlerinin içine bakar; çıktığında yüzüne bakamaz bile. Sorgu odasında anlık bir düşkünlüğe, anlık bir kararsızlığa, korkuya, karşı koyamadığı bir canını kurtarma isteğine kapılmıştır. Bu da demektir ki, o yoldaşın düşmana adlarını verdiği, olanca dehşeti en baştan yaşayacak yeni kurbanlar getirilecek oraya.

Cesaretini ve vicdanını yitirmiş bir insanın görünümü, bedeni sakatlanmış bir insanın görünümünden berbattır. Burada sinsice sokulan ölümün ayırdına varmışsan, diriliş duyularını uyarıp yeniden canlandırmışsa, kimin bocaladığını, kimin bir başkasını ele verdiğini, kimin bir an çözülüp görevdaşlarından en önemsizini ele vermenin daha iyi olacağını düşündüğünü tek bir söze gerek kalmadan anlayıverirsin. Zaaf gösterenlerin hali acıklıdır. Nasıl bir hayat beklemektedir onları? Bir yoldaşın canına mal olmuş bir hayat!

“Sinema”da ilk oturduğumda aklımdan geçen düşünce bu olmayabilir, ama sonradan orada sık sık aklıma düşecek olan bu düşünce, o sabah farklı bir ortamda, akıl kuyusu dedikleri 400 No’lu Oda’da belirdi.

“Sinema”da çok değil, belki bir saat, belki bir buçuk saat oturuyordum ki, biri arkamdan adımları seslendi. Çekçe konuşan iki sivil beni aralarına alıp asansöre bindirdiler, dördüncü kata çıkarıp kapısında 400 rakamı bulunan başka bir geniş odaya soktular.

İlk başta, arkada, duvarın kenarında tek başına duran bir sandalyede kendi başıma, yapayalnız oturdum ve etrafa göz gezdirirken, yaşamakta olduğum anı daha önce de yaşamışım gibi tuhaf bir duyguya kapıldım. Yoksa daha önce buraya gelmiş miydim? Yok, asla. Ama her şey o kadar tanıdık ki.

Hiç yabancı değil bu oda; burayı, çarpık çurpuk, iğrenç bir görünümüne bürünmesine karşın tanınmaz bir hale gelmediği dayanılmaz, soluk soluğa bir rüyada görmüştüm. Şimdi bol ışık alan, renkleri göz alıcı, alımlı bir yer. Geniş pencereler ve ince parmaklıklarının arasında Týn Kilisesi,* yemyeşil Letná Parkı** ve Prag Şatosu görünüyor. Oysa rüyamda, pencereleri olmayan karanlık bir yerdirdi burası, insanları gölge gibi gösteren soluk sarı bir rengi vardı. Evet, rüyamda insanlar vardı burada. Şimdi bomboş; sık aralıklarla arka arkaya dizilmiş altı sıra, hindibaç çiçekleri ve düğün çiçekleriyle örtülü sapsarı bir çayır âdeta. Rüyamda burası insan doluydu; soluk ve kan revan içindeki yüzleriyle sıralarda yan yana oturuyorlardı. Kapının eşiğinde, mavi işçi tulumu giymiş, susuzluktan dili damağına yapışmış, gördüğü işkence gözlerinden okunan bir adam duruyor, sonra birden inen bir perde gibi yere yığılıyordu.

Evet, rüya böyleydi; ama şimdi anlıyorum ki rüya değilmiş. O çalınca rüya aslında gerçekmiş.

Tutuklandığım ve ilk kez sorguya çekildiğim günün gecesi idi. Buraya üç kez getirdiler beni, belki de on kez, nereden bileyim; bazen de dinlenmek ya da başka birini işkenceye almak istedikleri oluyordu. Yalınayaktım; yer karolarının şişmiş ayaklarıma ne kadar hoş bir serinlik verdiğini anımsıyorum.

O gece sıralar Junkers fabrikasından işçilerle doluydu; o akşam Gestapo'nun ağına onlar düşmüştü. Kapının yanındaki mavi tulumlu adam, Junkers'teki parti hücrelerinden Barton yoldaştı; tutuklanmama dolaylı bir biçimde de olsa

* Yapımı 1450'lerde tamamlanan, Prag'ın Eski Kent Meydanı'ndaki ünlü kilise. -çev.

** Prag'ın tarihsel kesimine bakan Letná tepesindeki büyük park. -çev.

o neden olmuştu. Başıma gelenden kimseyi sorumlu tutmak istemem, o yüzden tutuklanmamın herhangi bir yoldaşın korkaklığı ya da ihanetinden değil, yalnızca dikkatsizlik ya da talihsizlikten kaynaklandığını söylemeliyim. Barton yoldaş, kendi hücresi adına, direniş hareketinin daha üst kademelerindekilerle bağlantı kurmaya çalışmaktaydı. Arkadaşı Jelinek yoldaş, gizlilik kurallarını çiğneyerek, önce benden doğrudan bağlantı kurmamı istemeden kendisi onun için bağlantı kurmaya kalkışmıştı. İlk yanlış burada yapılmıştı. Sonra, Dvořák adında bir ajan, Barton yoldaşa ulaşır Jelinek'in adını öğrenmeyi başarmıştı. Böylece Jelinek ailesi Gestapo'nun eline düşmüştü; hem de önemli bir görev hatası yaptıkları için değil –görevlerini iki yıldır başarıyla sürdürüyorlardı– gizlilik kurallarının azıcık dışına çıkan o küçük hizmet yüzünden. Petschek Binası'nda Jelinek'leri tutuklamaya karar vermeleri benim onlara uğradığım akşama denk gelmişti; o kadar büyük bir güçle gelmeleri bütünüyle bir rastlantıydı. Aslında planları öyle değildi; Jelinek'ler ertesi gün tutuklanacaktı. Ama Junkers hücresinin üyelerini yakalamanın zafer sarhoşluğuna kapılan Gestapo, sırf zevk olsun diye Jelinek'leri de almaya karar vermişti. Biz baskın karşısında büyük bir şaşkınlığa kapılmıştık, ama onlar da beni orada bulunca aynı ölçüde şaşırmışlardı. Kimi ele geçirdiklerini bile bilmiyorlardı. Belki hiçbir zaman da öğrenemeyeceklerdi, eğer...

400 No'lu Oda'da bu ilk düşüncelere dalışımı sürdürme fırsatını bir daha yakalamam için uzun bir zaman geçmesi gerekecekti. Artık bir başına değildim, sıralar insan dolmuş ve sürprizlerle dolu saatler birbirini kovalarken duvar kenarlarına insanlar dizilmişti. Bazı sürprizler o kadar tuhaftı ki

anlayamıyordum; bazıları da o kadar korkunçtu ki çok iyi anlıyordum.

İlk sürpriz tuhaf da değildi, korkunç da; daha çok sevecen, küçücük ve önemsiz, ama hiç unutmayacağım bir sürpriz. Beni izlemekte olan Gestapo ajanı –anımsıyorum, tutuklandığımda üstümü didik didik arayan oydu– bana yarısına kadar içilmiş yanık bir sigara fırlattı. Üç haftadır ilk sigaram, bu dünyaya ikinci kez gelmiş bir adamın ilk sigarası. Yerden alsam, acaba bir sigaraya satıldığımı mı düşünür? Ama sigarayı izleyişi tamamen içten; beni satın almak gibi bir derdi yok. Yine de sonuna kadar içemedim. Ne de olsa, yeni doğmuş bebeklerin ağır sigara tiryakisi olduğu görülmemiştir.

İkinci sürpriz — dört kişi kaz adımlarıyla odaya girip hepimizi Çekçe selamladı. Masanın başına geçip resmî görevliymiş gibi ellerindeki belgeleri önlerine serdiler, rahat rahat sigaralarını yaktılar. Ama onları tanıyordum, en azından üçünü — Gestapo'nun hizmetine girmiş olabilirler miydi? Belki, peki ya şu üçü, onlar da mı? Nasıl olur, hele şu Tering!; biz ona Renek derdik, uzun süre sendikanın ve partinin sekreterliğini üstlenmişti, biraz serkeş de olsa sadık bir adamdı. Olacak şey değil! Şu Anka Vikova, saçları bembeyaz olsa da hâlâ taş gibi, hâlâ güzel. Kaya gibi, gözüpek bir savaştıydı — yok, olamaz! Şu da Vašek Rezek, kuzey Bohemya madenlerinden bir duvar ustası, sonradan partinin bölge sekreterliğini yapmıştı — tabii, tanıyorum onu. Kuzeyde omuz omuza verdiğimiz onca mücadeleden sonra dize gelmiş olabilir mi? Hayır, mümkün değil! İyi de, ne işleri var burada? Ne istiyorlar?

Bu sorulara daha yanıt bulamamıştım ki, başkaları da sözünü etti. Mirka'yı, Jelinek'leri ve Fried'leri getirdiler — evet,

benimle birlikte tutuklandıklarını biliyorum. Ama, aydınlar arasındaki çalışmalarında Mirek'e yardım etmiş olan sanat tarihçisi Pavel Kropáček neden burada? Mirek ve benden başka kim bilebilir ki onu? Hem şu uzun boylu, basık suratlı delikanlı neden birbirimizi tanıyormuşuz gibi davranıyor? Tanımıyorum ki onu. Peki, kim olabilir? Hay allah, Štič yahu, evet, Štič değil mi bu? Dr. Zdeněk Štič değil mi? Aman tanrım, demek doktorlar hücrelerini de bastılar. Tamam da, onları Mirek ve benden başka kim biliyor olabilir ki? Hücrede sorguya çektiklerinde bana neden aydınlar grubunu sordular o zaman? Nasıl oldu da, beni aydınlar arasındaki çalışmalara bağlayabildiler? Bunu Mirek ve benden başka kim biliyordu?

Bu soruların yanıtını bulmak zor olmadı, ama ağır bir darbe yemiş oldum — Mirek konuşmuş, hepimizi ele vermiş olmalıydı. Bir an, her şeyi anlatmamış olabileceği umuduna kapıldım da, çok geçmeden yeni bir tutuklu grubu daha getirdiklerinde Mirek'in ne yapmış olduğunu anlayıverdim.

Çek aydınlarının Ulusal Devrimci Komitesi'nden herkes buradaydı: yazar Vladimir Vančura, Prof. Felber ile oğlu, tanınmaz bir haldeki Bedřich Václavek, Bojena Pulpanova, Jindřich Elbl, heykeltıraş Dvořák. Mirek aydınlar arasındaki çalışmalarla ilgili ne varsa anlatmıştı anlaşılır.

Petschek Binası'ndaki ilk günlerim hiç de kolay geçmemişti, ama bu kadar ağır bir darbe yememiştim. Ölümü bekliyordum, ama ihaneti hayır. Ona ne kadar hoşgörülü bakarsam bakayım, onun için ne kadar bahane uydurursam uydurayım, Mirek konuşmamıştır diye ne kadar umutlanmış olursam olayım, bunun adı ihanetten başka bir şey değildi. Buna yalpalama ya da düşkünlük denemezdi; ölümüne işkence görmüş bir adamın paniğe kapılarak çözülmesi de denemezdi; bunlar bağışlanabilirdi. Adımı daha o ilk gece nasıl

öğrendiklerini şimdi anlıyordum. Mirek'le birkaç kez evinde buluştuğumuz Anny Jirásková'nın buraya nasıl getirildiğini şimdi anlıyordum. Kropáček ile Dr. Štič'in neden burada olduklarını artık anlamıştım.

Daha sonra 400 No'lu Oda'ya hemen her gün götürüldüm ve her gün yeni ayrıntıların ayırdına vardım. Hem hüznü, hem de ürkünçü. Söz konusu olan, cesur bir adamdı; İspanya cephesinde savaşırken gözünü daldan budaktan esirgememişti; Fransa'daki toplama kampının acımasız hayatına boyun eğmemişti. Ama bu kez, Gestapo'nun elini şaltere götürdüğünü görünce dizinin bağı çözülmüş, dişlerini kurtarmak için bizi ele vermişti. Birkaç sopadan kurtulmak için çözüldüğüne göre, inancı ve cesareti yüzeyselmış diye düşünmeden edemiyor insan. Aynı düşünceleri paylaştığı yoldaşlarının arasında, topluluk içindeyken sağlamdı. Onları düşünürken sağlamdı. Ama onlardan tecrit edilip, kendisini sorguya çeken düşmanların arasında bir başına kaldığında gücünü tümünden yitirmişti. Yalnızca kendini düşünmeye başlayınca, nesi var nesi yok yitirmişti. Kendi canını kurtarmak uğruna yoldaşlarını feda etmiş, korkaklığa teslim olmuş, o zaman da herkesi ele vermişti.

Ölmenin, odasında buldukları belgelerdeki şifreleri çözmekten iyi olduğu çıkıp gitmişti aklından. Her şeyi bir bir anlatmıştı. Onlara yoldaşlarının adlarını, gizli adreslerini vermişti. Štič'le randevusuna bir Gestapo ajanıyla birlikte gitmişti. Václavek ve Kropáček'le buluşacağı Dvořák'ın evine polisi göndermişti. Anny'yi jurnal etmişti. Lida'yı, onu seven o cesur kızı bile ispiyonlamıştı. Tanıdıklarının yarısının adlarını vermesi için birkaç sopa yetmişti. Sonunda, benim öldüğümü sanıp, sorumluluk duyacağı kimsenin kalmadığı kanısına vardığında, geri kalan her şeyi de anlatmıştı.

Mirek'in bu yaptığı bana pek zarar vermedi. Ben zaten Gestapo'nun elindeydim — başıma daha kötü ne gelebilir-di ki? Ama Mirek'in açıklamaları bir dizi soruşturmanın dayanağını oluşturmuş, sonunda dönüp dolaşıp bana kadar ulaşan kanıtların zincirleme birbirini izlemesine yol açmıştı. Onlara düğün bayram ettiren bilgiler vermişti. Ben de, öteki ekiplerden çoğu insan da, sıkıyönetim dönemini sırf bunun için mi yaşamıştık? Mirek ve ben gittikten sonra benim ekip varlığını koruyamazdı. Ama Mirek ağzını kapasaydı, onun öteki ekibi dağılmaz, biz öldükten sonra da uzun bir zaman varlığını sürdürürdü.

Bir korkak yalnızca kendi canından olmakla kalmaz. Bu, müthiş bir orduyu terk ederek en aşağılık düşmana teslim bayrağı çekti. Hâlâ sağ olsa da çoktan ölmüş sayılır, çünkü kendini kendi ekibinden dışladı. Daha sonra hatalarını gidermeye kalkıştıysa da hiçbir zaman yeniden kabul edilmedi. Böylesi bir dışlanma hiçbir yerde hapisteki kadar katlanılmaz değildir.

İnsanlar hapislik ile yalnızlığı kafalarında çoğu zaman bir tutmakla büyük bir yanılgıya düşerler. İnsan hapiste yalnız değildir. Hapishane başlı başına bir toplumdur, en ağır tecrit bile insanı topluluktan koparıp alamaz — kendi kendini dışlamadığı sürece tabii. Tutsak edilenlerin kardeşliği, uğradıkları zulüm karşısında pekişir, kıvamlanır ve daha duyarlı kılınır. Yaşayan, konuşan ve işaretler gönderen duvarları delip geçer. Kardeşlik, ortak görevlerle, ortak kaygılarla, başlarındaki aynı gardiyanlarla, hep birlikte çıkılan havalandırmalarla koridor boyunca birbirine bağlanan bütün hücreleri kucaklar. Hücrelerden çıkıp dışarıda buluştuklarında, tek

bir sözcük ya da tek bir el hareketi, bir haberin iletilmesini, dahası bazen bir hayatın kurtarılmasını mümkün kılar. Kardeşlik, topluca sorgulara götürülen, “Sinema”da tıkiş tıkiş oturtulan, sonra da hücrelerine geri götürülen tutukluları kaynaştırır. Birkaç sözcüğün büyük yararlar sağladığı bir kardeşliktir bu; bir elin sımsıkı sıkılması ya da bir sigaranın uzatılması, kapatıldığın kafesi kırıp parçalar, seni çokertmek amacıyla düzenlenmiş yalnızlıktan özgür kılar. Hücrenin elleri vardır; sorguda işkence gördükten sonra geri döndüğünde, yıkılmaman için sana nasıl sarıldığını duyumsarsın. Seni açlıktan ölüme sürüklerlerken, hücreler seni besler. Hücrelerin gözleri vardır; idama götürülürken seni izlerler, o zaman dimdik yürümen gerektiğini anlarsın, çünkü onların kardeşisindir ve ayakların birbirine dolanarak onları güçsüz düşürmemen gerekir. Yaralarından kanlar akıyor olsa da bu kardeşliği yıkmak olanaksızdır. Onun desteği olmasa, tepene çöken bu zulmün onda birine katlanamazsın. Ne sen, ne de başka biri.

Bunları yazmayı sürdürebilirim (çünkü ne günden haberimiz var, ne de saatten), 400 No’lu Oda, bu bölümün başında olduğu gibi sık sık gündeme gelecek. İlk başlarda orayı yalnızca bir oda olarak görmüştüm ve orada aklımdan geçen ilk düşünceler hiç de iç açıcı değildi. Oysa orası bir oda değil, bir ortaklaşma, belirli bir amacı olan savaşı bir topluluk, hem de mutlu bir topluluk.

Burası, 1940 yılında, Gestapo’nun komünist karşıtı etkinliklerinin artması sonucunda doğmuştu. Yerel Tutuklamalar Şubesi’nin komünistlere ayrılmış bir bölümüydü; Gestapo görevlilerinin her sorguya çekmek istediklerinde komünistlerin birinci kattan dördüncü kata çıkarılmalarına gerek kalmasın diye düzenlenmiş bir bekleme odası. Burasının işle-

rini kolaylaştıracağını düşünmüşlerdi; “Sinema”nın dışında bir de burayı açmalarının ardında yatan buydu.

Ne ki, iki tutukluyu yan yana getirmeyegörün, hele bir de komünistseler, beş dakika kalmaz bir örgüt doğar; bütün planlarınızı allak bullak edecek bir örgüt. “Sinema”, 1942 yılında Komünist Merkezi adını almış ve pek çok değişikliğe uğramıştı. Oradaki sıralarda kadınlı erkekli binlerce yoldaş oturmuştu. Ama bir şey hiç değişmemişti — kendini mücadeleye adanmış, önünde sonunda zafere ulaşılacağına inanmış bir ruh ortaklığı.

400 No’lu Oda ise, savaşın ileri hatlarında düşmanın çepeçevre kuşatarak dört bir yandan yayılım ateşine tuttuğu, ama teslim olmayı aklının ucundan bile geçirmeyen bir si-perdi. Tepesinde kıızıl bayrak dalgalanıyordu. Özgürlüğü uğrunda savaşan tüm bir ulusun sarsılmaz birliği, yansımasını bu ortak dayanışmada buluyordu.

Alt kattaki “Sinema”da, SS muhafızları uzun çizmele-riyle bir aşağı bir yukarı gidip gelirlerdi; gözünü kırpsan höykürüverirlerdi. Üst kattaki 400 No’lu Oda’da ise, em-niyetten Çek komiserler ve ajanlar görev yapardı; bunlar, Gestapo’nun hizmetine ya kendi istekleriyle ya da üstlerinin emriyle tercüman olarak girmişlerdi; orada ya Gestapo’nun sağ kolu olarak ya da Çek görevliler olarak, bazen de bu iki-sinin karışımı olarak bulunuyorlardı. Orada ellerin dizlerin-de, gözlerin dosdoğru karşıya dikili, hazırolda oturmak şart değildi. Rahatça oturup sağa sola bakabilir, ellerini kollarını oynatabilirdin. Daha fazlasını yapman da mümkündü, ama bu üç tür muhafızdan hangisinin görevde olduğuna bakardı.

400 No’lu Oda’da insan dedikleri hayvan üstüne derin göz-lemlerde bulunabilirdin. Ölümle yüz yüze olmak, her birimi-zin içyüzünü apaçık ortaya çıkarırdı. Komünistlikten ya da

komünistlerle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle sorgulandıkları için kırmızı pazubant takanların, hatta orada bize muhafızlık edenlerin ve yakındaki bir odada soruşturmalara yardımcı olanların bile. Öteki odadaki sorgulamalarda sözcükler kalkanın ya da silahın olurdu; 400 No'lu Oda'da ise sözcüklerin arkasına gizlenmen olanaksızdı. Burada adamın ağzından çıkan sözleri tartmazlar, senin ruhunu tartarlar, adamın mayasına bakarlar. Onca zaman sonra sende kalan, yalnızca hayatta en önemli olan şeydir. Onca zaman sonra, senin kişiliğinin temelini çelikleştiren, zayıf düşüren ya da güzelleştiren ne varsa, ölümden önceki saldırılarla yerle bir edilmiştir. Yalnızca özne ile yüklem kalmıştır: Sadık kalan direnir, hain ihanet eder; kahraman mücadele eder, iradesi zayıf olan teslim olur. Her birimizin içinde hem güçlülük hem de zayıflık, hem cesaret hem de korku, hem metanet hem de bocalama, hem dürüstlük hem de namussuzluk vardır. Burada biri gider, öbürü kalır. Ya evet dersin ya da hayır. Bu iki uç arasında ip cambazlığı yapmaya kalkan, cascavla ortada kalır.

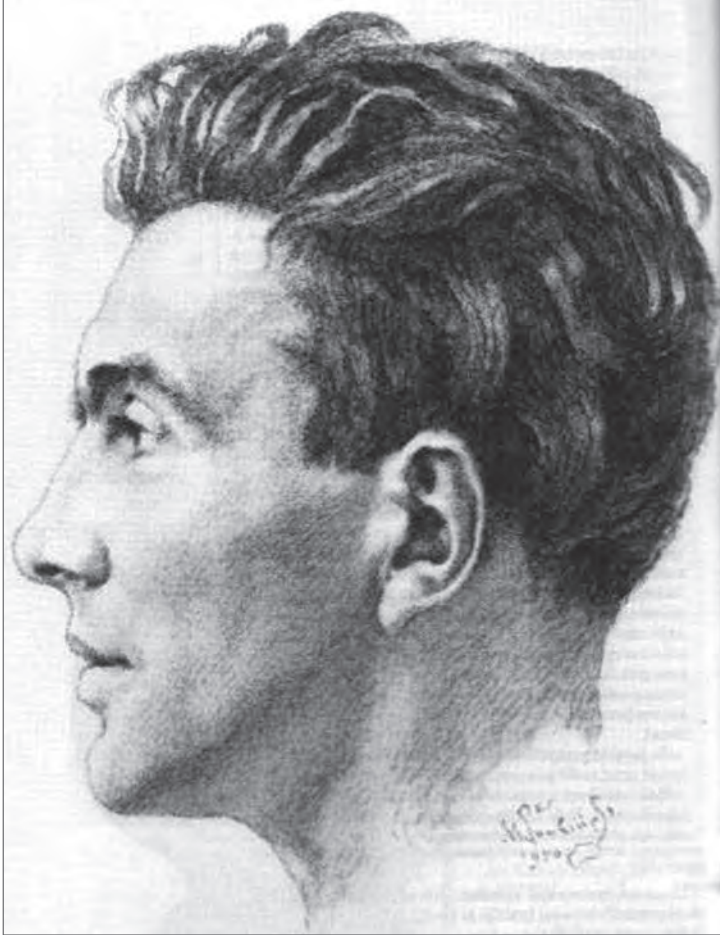
Hiç kuşkusuz, hem mahpuslar hem de Çek komiserler ve ajanlar arasında böyleleri vardı. Sorgulamalar sırasında Reich'taki tanrılarına bir mum yakarlar, 400 No'lu Oda'da ise Bolşevik iblisine bir başka mum. Alman komiserin önünde, sana kuryenin adını söyletmek için ağzını burnunu dağıtabilirler; 400 No'lu Oda'da ise açlığını bastırmak için koca bir dilim ekmek verirlerdi. Arama timine katılmışlarsa, evinde değerli ne varsa yağmalarlar; 400 No'lu Oda'da ise sana ne kadar yakınlık duyduklarını göstermek için vurdukları vurdunlardan yarım bir sigara atarlardı önüne. Bir de onlardan biraz farklı cinsten olanlar vardı — bunlar seni kendiliklerinden hiçbir zaman hırpalamaya kalkmazlar, ama yardımcı olmaya da pek yanaşmazlardı. Aslında hep kendi canlarının

derdindeydiler, politik havayı çok iyi yansıtan hassas birer barometre olup ıkımlıydı. Gergin ve son derece gayretkeş oldukları zaman, anladın ki Almanlar Stalingrad'a doğru ilerliyor. Bir tutukluyla sohbet etmeye başlayacak kadar rahat olduklarında ise, Almanların Stalingrad'dan geri püskürtüldüğü anlaşıldı. Ama sana eski ek atalarından söz etmeye ya da Gestapo'yla işbirliği yapmak zorunda bırakıldıklarından dem vurmaya başladılar mı, durum mükemmel demekti: Kızıl Ordu mutlaka Rostov'a ilerliyordu. Bir de, sen boğulurken kılını kıpırdatmayan, ama sen canını kurtarıp kıyıya çıkarken elini uzatan yaratıklar vardı.

Bunlar, 400 No'lu Oda'daki ortaklaşa gücü içgüdüleriyle sezerler, o güçten ötürü ona yakın durmaya çalışırlar, ama asla onun bir parçası olmazlardı. Bir de böyle bir ortaklaşmanın var olabileceğini aklının ucundan bile geçirmeyenler vardı ki, onlar da bir başka cinsti. Onlara caniler diyeceğim geliyor, ama caniler de insan soyundandır. Bunlar Çekçe konuşan canavarlardı; bize sopalar ve demir çubuklarla öyle bir girişirlerdi ki, o sırada Alman komiserler bile ortalıktan kaybolmayı yeğlerdi. Ne kendi ulusları, ne de Reich adına tutkularını bastırmak gibi bir dertleri vardı. Zevk için işkence yapıp adam öldürürler, bir yumrukta dişlerimizi döker, kulak zarlarımızı patlatır, gözlerimizi oyar, kasıklarımıza tekme indirir, kafamızı kırarlardı; durup dururken, sırf içlerindeki zalimliğin gözünü doyurmak için. Onları her gün görmek, ortalığı böğürtülmeye ve kana boğan varlıklarına katlanmak zorundaydın. Seni onlardan koruyan tek şey, işledikleri suçların son tanığına kadar herkesi öldürseler bile önünde sonunda adaletten kaamayacaklarına olan sağlam inancındı.

Bu tiplerle aynı masada kendilerine Mert Adam denmesini hak edenler otururdu. Hapishane kurallarını tutukluları

korumak için kullananlar, 400 No'lu Oda'da hapishane komününün kurulmasına yardımcı olanlar ve bütün yürekleri ve cesaretleriyle katılanlar. Komünist olmadıkları, tam tersine bir zamanlar komünistlere karşı Çek polisinin ajanlığını yapmış bile olabilecekleri için, onların yüceliği daha da değer kazanıyordu. Ama bizim istilacıya karşı nasıl çarpıştığımızı gördüklerinde komünistlerin bütün ülke için taşıdığı önemi kavramışlar ve o andan başlayarak, o hapishane sıralarında bile gözüpekliğini ve sadakatini koruyan bizlere destek olmuşlardı.



Çek sanatçı Max Švabinský'nin kaleminden Fučík.

Beşinci Bölüm

KARAKTERLER VE PORTRERLER I



Tarihin bu dönemini yaşamış olan sizlerden tek bir isteğim var: Bu mücadeleye katılmış olanları asla unutmayın. Yalnızca iyileri değil, kötülerini de anımsayın. Hem sizin yarınlarınız, hem de kendi yarınları uğruna hayatlarından olanlarla ilgili ne varsa öğrenin. Bugün önünde sonunda dün olacak; tarih yazan adsız kahramanlarıyla büyük bir çağ olarak anılacak. Ama hepsinin de adları, yüzleri, umutları ve özlemleri vardı, o yüzden büyük acılar çektikleri için unutulmayacak olanlar kadar daha az acı çekenler de önemsenmeli. Biricik dileğim, kendinizi onların hepsine yakın hissetmeniz; onları tanıyormuşsunuz gibi, kendi ailenizdenmişler gibi, hatta kendinizmişler gibi.

Kahramanların hepsini öldürdüler. Onlardan birini seçin ve kendi oğlunuz ya da kızınızı sevdiğiniz gibi sevin; gelecek uğruna yaşamış yüce bir insan gibi onur duyun onlarla. Gerçekten gelecek uğrunda yaşamış ve güzel bir gelecek yaratmak için canını vermiş olan bu insanlar ölümsüz kılınmalı. Devrim tufanına karşı geçmişin tozlarından bir duvar örme-

ye çabalayanlar ise, omuzları altın yaldızlı apoletlerden geçilmese de, çürük tahtadan yapılmış birer kukla. Böylelerini bile olanca canlılıklarıyla, acıklı acımasızlıkları, kısıcılıkları ve maskaralıklarıyla görmek gerek, çünkü onlar da geleceği kavramamıza katkı sağlıyorlar.

Burada sunduklarım, bir görgü tanığının küçük bir kâğıt parçasına pek de derinlikli sayılamayacak bir biçimde çiziktirebildiği eskizlerden öteye gitmez. Başrol oyuncularını ile figüranların kendimce kabataslak çizilmiş portreleri.

JELINEK'LER

Joseph ile Marie. Joseph bir tramvay biletçisiydi, Marie ise hizmetçi. Evleri görülmeye değerdi. Düz, yalın, modern mobilyalar, bir kitap dolabı, küçük bir yontu, duvarlarda resimler — tertemiz, akıl almayacak kadar temiz bir ev. Saniyorsunuz Marie'nin tüm varlığı bu evle kuşatılmış, geri kalan dünyadan haberi yok. Oysa çok uzun süre Komünist Parti'de çalıştı, toplumsal adalet hayalleriyle yaşadı. İkisi de sessiz sakin, ama özveriyle çalıştı — istilaya karşı mücadelenin gerektirdiği ağır görevleri üstlenmekten asla kaçınmadılar.

Üç yıl yeraltında çalıştıktan sonra evleri polis tarafından basıldı. Yan yanaydılar, elleri başlarının üstünde usulca birbirine değdi.

19 MAYIS 1943

Bu gece Gustina'mı alıp, Polonya'ya "çalışmaya" götürdüler. Angaryaya, tifüsten ölüme. Birkaç haftalık ömrü kalmıştı, belki de iki-üç aylık. Ve benim davam mahkemeye havale edildi. Pankráč'taki sorgular aşağı yukarı dört hafta daha sürer, iki-üç ay sonra da sonum gelir. Bu notlar hiç tamamlan-

mayacak. Şu birkaç gün fırsat bulursam elimden geldiğince yazmaya çalışacağım. Ama bugün yazmam olanaksız. Aklım ve yüreğimde yalnızca Gustina var; o soylu ve sıcacık insan, sonuna kadar yaşanmış ama bir türlü huzura ermemiş bir hayatta kıymetli, sadık bir dost.

Her akşam en sevdiği şarkıyı söylüyorum onun için. Partizan çarpışmalarının görkemli öykülerini fısıldayan steplelerin maviye çalan çayırlarından dem vuran şarkıyı. Hani şu, kocasının yanı başında özgürlük uğruna dövüşen yiğit Kazak kızının savaşırken can verişini anlatan şarkıyı.

Ah, benim korkusuz yoldaşım, o ufacık bedende ve o resim gibi yüzde bu ne güç! O iri çocuksu gözlerde ne sevecenlik! Bitmek bilmeyen mücadele ve ikide bir ayrı kalışımız, ilk okşayış ve ilk sevişmenin esrikliklerini kimbilir kaç kez yeniden yaşamış ebedî âşıklar kılınmıştı bizi. İkimizin kalbinde hep tek bir kalp attı; mutluluk anlarında da, kaygılı, heyecanlı ve hüznü saatlerde de hep aynı soluğu soluduk.

Yıllarca birlikte çalıştık; iki gerçek dost gibi yardımcı olduk birbirimize. Yıllarca benim ilk okurum ve ilk eleştirmenim oldu; gözlerini üstümde duyumsamadığım zaman yazmak ne kadar zordu. Hayatımızı varsıllaştıran mücadelelerde yıllarca omuz omuzaydık. Âşık olduğumuz bu ülkenin dört bir yanını el ele dolaştık. Pek çok umarsızlık yaşadık, ama çok büyük sevinçlerimiz de oldu; çünkü biz yoksulların varsıllığıyla, yüreğimizdeki varsıllıkla zengin kıldık kendimizi.

Gustina nasıl bir insan mıydı? Anlatayım da dinleyin:

Sıkıyönetim sıralarıydı, bir yıl kadar oluyor, haziran ortaları. Tutuklanmamızdan altı hafta sonra beni ilk kez görüyordu; benim öldüğüm yolundaki söylentilere karşı hücresinde tek başına savaştığı o korkunç günlerden sonra. Beni yumuşatıp direncimi kırar diye hücreme getirmişlerdi.

Komiser, bizi yüz yüze getirerek, “İkna et onu,” dedi. “Ak-lını başına toplaması için ikna et. Kendini düşünmüyor, bari seni düşünsün. Bir saatiniz var, iyice düşünün. Burnunuzun dikine gitmeyi sürdürürseniz, bu gece kurşuna dizilirsiniz. İkiniz de.”

Gustina, beni gözleriyle okşadıktan sonra, şöyle demekle yetindi:

“Komiser bey, bu tehdit bana sökmez. Son ve en büyük arzum bu benim. Onu kurşuna dizecekseniz beni de kurşuna dizin.”

İşte benim Gustina’m, muazzam bir aşk ve müthiş bir güç.

Canımızı alabilirler, öyle değil mi, Gustina? Ama aşkımı-
zı ve onurumuzu alamazlar.

Bütün bunlar geride kaldıktan sonra yeniden bir araya gelecek olursak nasıl yaşayacağımızı hayal edebiliyor musunuz? Özgür bir hayatta, yaratıcı özgürlüğün güzelleştirdiği bir hayatta yeniden buluşmak! Onca yıldır özlemini çekip sabırla çaba harcadığımız, şimdi de uğrunda ölüme gittiğimiz şeylere eriştiğimizde! Artık hayatta olmasak da, sizin büyük mutluluğunuzun küçük bir parçasında yaşıyor olacağız; çünkü hayatımızı koyduk bu uğraşa. Ayrılmak zor da olsa, bu bizim gönlümüzü okşuyor.

Ama vedalaşmamıza, kucaklaşmamıza, hatta birbirimizi elini tutmamıza bile izin vermediler. Birbirimizin başına geleceklerle ilgili haberleri ancak Pankráč ile Karlovo Meydanı arasındaki bağlantıyı sağlayan hapishane komününden alıyoruz, o da arada sırada. Gustina, sen de, ben de biliyoruz ki, birbirimizi büyük olasılıkla bir daha hiç görmeyeceğiz. Yine de, ta uzaklardan seslenişini duyuyorum: Elveda, sevgilim, şimdilik elveda.

Evet, şimdilik elveda, Gustina’m!

SON VASIYETİM

Kütüphanemden başka bir şeyim yoktu. Onu da Gestapo yok etti.

Kültürel ve siyasal sorunlar üstüne pek çok makale, edebiyat ve tiyatroyla ilgili incelemeler ve eleştiriler, bir yığın gazete yazısı yazmıştım. Bunların çoğu güncel bir nitelik taşıyordu, yazıldıkları günle birlikte geçip gittiler. Dursunlar durdukları yerde. Ama bazı yazılarımda hayata dairdi. Gustina'nın onları yayımlayacağını umuyordum, ama böyle bir olasılık pek kalmadı artık. O yüzden, yoldaşım Ladya Stoll'un, içlerinden en iyilerini seçip beş kitapta toplamasını istiyorum:

1. Siyasal yazılar ve tartışmalar.
2. İç sorunlara ilişkin seçme raporlar.
3. Sovyetler Birliği'nden notlar.
4. ve 5. Edebiyat ve tiyatro üstüne incelemeler ve yazılar.

Bunların büyük bir bölümü *Tvorba*'da [Yaratıcı Sanat] ve *Rude Pravo*'da, bazıları da *Kmen* [Gövde], *Pramen* [Bahar], *Proletkult*, *Doba* [Zaman ya da Çağ], *Sosyalist*, *Avantgard* ve öbür edebiyat ve politika dergilerinde bulunabilir.

Julius Zeyer* üstüne incelemem, işgal sırasında *Bojena Nemkova*'mı yayımlama cesaretini gösterdiği için çok sevdiğim yayıncı Girgal'de. Sabina'yla** ilgili incelememin bir bölümü ile Jan Neruda üstüne notlarım, artık çoğu hayatta

* Çek yazar, şair ve oyun yazarı Julius Zeyer (1841-1901), genellikle trajik bir biçimde sonlanan nostaljik ve mistik düzyazı yapıtları ve şiirleriyle tanınmıştır. Özellikle oyunlarında yabancı efsanelerle Çek toplumu ve tarihine özgü ulusal temaları birleştirmiştir. -çev.

** Çek yazar ve gazeteci Karel Sabina (1813-1877), ülkesindeki radikal demokratların önderlerindendir. 1849'da, o sıralar Prag'da bulunan Bakunin'den esinlenen bir ayaklanma girişimine katıldığı gerekçesiyle tutuklanmış; 1851'de idama mahkûm edilmiş; daha sonra idam cezası 18 yıl hapis cezasına çevrilmiştir. 1857'de çıkarılan genel afila serbest kalan Sabina, daha sonra Çek aydınları tarafından muhbirlikle suçlanmış ve dışlanmıştır. -çev.

olmayan Jelinek'ler, Vysuřil'ler ve Suchánek'lerin oturmuş oldukları binanın bir yerlerinde gizli.

Bizim kuşak üstüne bir romana başlamıştım. İki bölümü annemle babamda, geri kalanı sanırım yok edilmiştir. Birkaç kısa öykümün el yazmalarına ise Gestapo'daki dosyamda yer alan belgeler arasında rastladım.

Jan Neruda'ya sevgimi, henüz doğmamış olan bir edebiyat tarihçisine bırakıyorum. O bizim en büyük şairimizdi; bizden çok daha ilerisini gördü. Onu tam anlamıyla kavrayan ve değerlendiren bir inceleme hâlâ yapılmış değil. Neruda'nın bir proleter olarak portresi henüz yapılmadı. Neruda, Smichov mahallesinin yanı başındaki bir emekçi semtinde dünyaya gelmiş; "Gömütlük Çiçekleri" adlı yapıtının malzemesini Ringhoffer fabrikaları dolaylarından derlemişti. "Gömütlük Çiçekleri"nden başlayıp "1 Mayıs 1890"a erişen Neruda'yı, böyle bir geçmişi olduğunu bilmeden anlamak olanaksız. Çoğu kimse –Şalda gibi açık görüşlü bir eleştirmen bile– Neruda'nın gazetecilik uğraşının şairliğine köstek olduğu kanısındadır. Ne kadar saçma. Neruda, *Baladlar*, *Soneler*, *Cuma Duaları İçin İlahiler* gibi görkemli yapıtlarını ve *Basit Motifler*'inin çoğunu tam da gazeteci olduğu için yaratabilmiştir. Evet, gazetecilik çok zahmetli ve dikkat dağıtan bir uğraştır, ama insanın okurla doğrudan bağlantı kurmasını sağlar, dahası şiir yazmayı bile öğretir — Neruda kadar namuslu bir gazeteciysen kuşkusuz. Gazete olmasaydı, Jan Neruda yine de ciltlerce şiir yazabilirdi, ama bunların hiçbiri yüzyıllar sonraya kalmazdı. Ayrıca, birisi *Sabina*'yı tamamlasa keşke. Emeği boşa gitmez.

Bana gösterdikleri sevgi ve yürekte sevecenliğe duyduğum gönül borcunu ödeyebilmek için annemle babamın hayatlarının sonbaharını huzur içinde geçirmelerini sağlamak

istemiştim. Bu amaç çalışmalarımın çoğuna anlam katıyordu. Artık gidişimin onların hayatını karartmamasını umut ediyorum yalnızca. “İnsanoğlu ölür gider, geriye yaptığı iş kalır”; ben de, onları sarıp sarmalayan içtenlik ve ışıktaki hep onlarla olacağım.

Kız kardeşlerim Liba ve Vera’nın, annemle babama, ailemizde doğan boşluğu şarkılarla, kahkahalarla unutturmalarını istiyorum. Bizi Petschek Binası’nda ziyarete geldiklerinde yaşlara boğulmuşlardı, ama biliyorum ki onların gönüllerinden neşe eksik olmaz, zaten o yüzden birbirimizi bu kadar çok seviyoruz. Her yerde çevrelerine neşe saçarlardı — hiçbir şey mutluluklarını ellerinden almasın.

Bu son savaştan sağ çıkan ve bizim arkamızdan gelen bütün yoldaşlara yüreктen selam ederim. Gustina ve kendi adıma onlara gönülden esenlikler dilerim; biz görevimizi yaptık.

Bir kez daha yineliyorum, bizler mutluluk için yaşadık, bunun için mücadeleye girdik ve bunun için ölüyoruz. Hüzün adımızın yanına bile yanaşmasın.

19 Mayıs 1943

J. F.

22 MAYIS 1943

Resmen imzalandı ve mühür basıldı. Dün sorgu yargıcı benimle işini sonlandırdı. Dava tahminimden hızlı yürüyor. Her nedense aceleleri var sanki. Lida Placha ve Mirek de aynı davadan yargılanıyor. Anlaşılan, ihaneti Mirek’in pek işine yaramamış.

Sorgu yargıcının karşısındayken her şey sopsoguk ve dosdoğruydı, insanın kanını donduracak kadar soğuk. Gestapo karargâhında ise her şey capcanlıydı; evet, ürkünç, ama yine

de hayatın bir parçası. Tutku vardı orada; bir yanda savaşçıların tutkusu, öbür yanda avcılarının, yırtıcı hayvanların ya da düpedüz haydutların tutkusu. Karşı taraftakilerin hesapça bir inançları vardı. Oysa sorgu yargıcının önündeyken resmî bir işlemiden başka hiçbir şey yoktu. Ceketinin yakasında ki gamalı haç, onda olmayan bir inancın göstergesiydi. Şu yaşadığı dönemde postu kurtarmaya çabalayan zavallı bir memur parçasının arkasına gizlendiği bir kalkan. Sanıklara ne kötü davranıyordu ne de iyi. Ne gülümsüyor ne de paylıyordu. Yalnızca resmî bir işlemi yerine getiriyordu, o kadar. Damarlarında kan yerine cıvık bir çorba dolaşıyordu.

Elde edilen kanıtları kopyalıyorlar, yasa maddelerini alınıyorlar ve imzalıyorlardı. Kabaca altı ihanet suçlaması vardı; Reich'a karşı darbe planları yapmak, silahlı ayaklanma hazırlığında bulunmak ve daha neler neler. Bunlardan biri bile yeterliydi.

Burada on üç aydır kendi hayatım ve başkalarının hayatı uğruna aklımı kullanarak var gücümle savaşıyorum. Onlar parti programlarında Kuzey ırkının savaş hilelerinden söz ediyorlar, ama sanırım bu konuda pabuç bırakmadım onlara. Yenik düştüysen, düzenbazlıklarına ilaveten balta da onların elinde olduğu için yenik düştüm.

Bu düello artık son buldu. Artık bekleyiş başlıyor. İki-üç haftaya kadar iddianame hazırlanmış olur, ardından Reich'a yolculuk, duruşmayı bekleyiş, hüküm ve sonunda yüz gün boyunca idamı bekleyiş. Benim tahminim bu — dört, belki beş aylık bir ömrüm kaldı. Bu süre içinde çok şey olabilir. Bu süre içinde her şey değiştirilebilir. Belki. Bunu benim buradan kestirmem olanaksız. Gelgelelim, dışarıdaki olayların seyrinin birden değişmesi de sonumuzu hızlandırabilir. O yüzden, buna da umut bağlamamalı.

Savaşla umut arasında bir yarış bu. Bir ölümün başka bir ölüme karşı yarışı. Hangisi önce gelecek — faşizmin ölümü mü, yoksa benim ölümüm mü? Bu yalnızca benim sorduğum bir soru mu? Elbette hayır, on binlerce tutuklu, milyonlarca asker bu soruyu soruyor. Avrupa'nın ve dünyanın dört bir yanındaki on milyonlarca insan da soruyor bu soruyu. Bazılarının umudu daha fazla, bazılarının daha az. Ama aslında yanıltıcı bir durum bu. Kapitalizmin çürüyüşünün dünyayı burgacına çektiği dehşet herkesin kapısına dayandı. Geriye kalanlar, ben faşizmden sağ kurtuldum, deyinceye kadar, yüz binlerce insan –hem de ne güzel insanlar– ölecek.

Birkaç ay kaldı, yakında birkaç gün kalacak. Ama onlar en acımasız günler olacak. Doğrusu, bir savaşın son saniyesinde son kurşunla kalbinden vurulacak son asker olmanın ne kadar trajik bir şey olduğunu az düşünmedim. Ama birisinin de o son can verecek asker olması gerekiyor. Ölecek o son adam olabileceğimi bilsem, hiç durmam.

Pankráč'taki günlerim sayılı olduğu için, bu notları tam istediğim gibi yazamıyorum. Daha kısa ve öz yazmam gerekiyor. Tarihin şu yaşadığımız döneminden çok, insanlara odaklanmalıyım. En önemlisi insanlar.

Jelinek'leri, olağan zamanlarda hiç de kahraman demeyeceğiniz o gösterişsiz insanları anlatmaya başlamıştım. Yalandıkları anda, elleri başlarının arkasında, yan yana durmuşlardı — Bay Jelinek'in yüzü solgundu, Bayan Jelinek'in yanakları ise al al olmuştu. Gestapo'nun o güzelim evini beş dakika içinde nasıl yıkıntıya çevirdiğini görünce bakışlarında bir ürküntü gezinmişti. Sonra başını yavaşça kocasına çevirip, "Peki, şimdi ne olacak, Joe?" diye sormuştu.

Bay Jelinek oldum olası suskun bir adamdı, kelimeler ağzından dirhemle çıkar, konuşması gerektiğinde ağzı dili bağlanırdı. Ama bu kez sakince, hiç zorlanmadan ve kendini acındırmadan yanıt vermişti:

“Basıp ölmeye gideceğiz, Maria.”

Bayan Jelinek, çığlık atmak şöyle dursun, titrememişti bile. Onlara doğrultulmuş tabancalara aldırmadan, sağ elini zarifçe indirip kocasının elini sımsıkı kavrayıvermişti. Suratlarına ilk yumruğu işte o zaman yemişlerdi. Bayan Jelinek yanağını ovuşturduktan sonra istilacıları alaycı bir bakışla tepeden tırnağa süzüp, “Pek de yakışıklı delikanlılar,” demişti sesini yükselterek, “pek yakışıklı ve pek zalim.”

Onlara derslerini vermişti. Birkaç saat geçmemişti ki, sıra dayaağından geçirdikten sonra “sorgu komiseri”nin odasından çıkardıklarında kendinde değildi, ama ağzından tek laf alamamışlardı. O zaman da, daha sonra da asla konuşmadı.

Sorgulanamayacak kadar perişan bir halde hücremde yattığım süre boyunca Jelinek’lerin başına neler geldiğini tam olarak bilemiyorum, ama ağızlarından tek bir söz çıkmadığını biliyorum. Benim kaş göz etmemi beklerlerdi. Bay Jelinek her seferinde el ve ayak bileklerinden bağlanır, meydan dayaağından geçirilirdi. Ama ben içeriye alınıp da, sorguyu geçiştirebilmemiz için neyi kabul etmesi gerektiğini ona kaş göz edinceye kadar asla konuşmazdı.

Karısı, tutuklanmadan önce bildiğim kadarıyla, duyarlı ve sevecen bir kadındı. Ne var ki, Gestapo’nun elinde kaldığı bütün o süre boyunca gözlerinde tek bir yaş görmedim. Evi onun övünç kaynağıydı, ama dışarıdaki yoldaşlar eşyalarını kimin çaldığını bildiklerini ve onu sürekli gözlerinin önünde tuttuklarını bildirdiklerinde, onlara şu yanıtı vermişti:

“Eşyalar yerin dibine batsın. Buna kafa yorup vakit harcamayın. Yapılacak çok daha önemli işler var; hem tam da şu sıra bizim yerimize geçmek için çok daha fazla çalışmanız gerekiyor. Önce şu bulunduğumuz yerin köküne kibrit suyu ekmeliyiz; ömrüm yeter de buradan sağ çıkacak olursam, evimle ilgili sorunun icabına ben kendim bakarım.”

Bir gün Jelinek’leri alıp farklı yerlere götürdüler. Başlarına neler geldiğini öğrenmeye çalıştımsa da boşuna; çünkü Gestapo’nun eline geçen insanlar her nasılsa sırta kadem basıyorlar — yüzlerce mezarlığa saçılarak. Ah, bu ürkünç ekimden bir gün ne ekinler boy atacak.

Bayan Jelinek’in son mesajı şöyleydi:

“Reis, söyle dışarıdakilere, benim için üzülmesinler, benim yazgım karşısında kimse yılgınlığa kapılmasın. Ben bir emekçi olarak nasıl görevimi yaptımsa öyle de öleceğim.”

Yalnızca bir “hizmetçi”ydi o. Doğru dürüst bir eğitim almamıştı ve yüzyıllar öncesinin şu cesur mesajından haberi yoktu:

“Ey Yabancı, git Lakedaimon’lulara de ki, biz burada onların yasalarına uyduğumuz için yatıyoruz.”*

VİSÜŞİLLER

Aynı binada, Jelinek’lerin bitişiğindeki dairede oturuyorlardı. Onların adları da Joseph ile Marie’ydi. Komşularından biraz daha büyüktüler. Bir küçük memur ailesi. Joseph, Birinci Dünya Savaşı’nda askere alındığında on yedi yaşında, Nusle’li uzun boylu bir delikanlıymış. Birkaç hafta sonra dizi paramparça bir halde geri getirmişlerdi; bir daha da iflah ol-

* Eski Yunanlı lirik şair ve epigram yazarı Kéoslul Simonides, İÖ 480’de Perslere karşı Thermopylai Geçidi’ni koruyan Spartalı askerlerin mezar taşı için yazdığı dizelerle ünlüdür. Bu sözler de o mezar taşından. —çev.

mamıştı dizi. Marie'nin hemşirelik yaptığı Brno'daki bir hastanede tanışmışlardı. Marie, Joseph'ten sekiz yaş büyüktü, ardında mutsuz bir evlilik bırakmıştı — ve bu uzun boylu demiryolu memuru ile hanımefendi arasında çoğunlukça yasak sayılan bir birliktelik doğmuştu.

Benden kısa bir sonra tutuklandığında Joseph'i burada ilk kez gördüğümde dehşete kapıldım. Konuşsa canımıza okunmuştu! Ama konuşmadı. Buraya bir arkadaşına okuması için verdiği politik broşürler yüzünden getirilmişti, ama bu broşürler dışında hiçbir şey söylemedi onlara.

Bir süre önce Pokorný ile Pixova'nın boşboğazlığı, Honza Czerný'nin Bayan Visušilova'nın kız kardeşinin evinde kaldığının öğrenilmesine yol açmıştı. O yüzden, Joe Visušil'i benim tutuklanmamdan iki gün sonra “sorguya çekmişler”, dayak atarak Merkez Komitemizin son Mohikanı hakkında konuşturmaya çalışmışlardı. Üçüncü gün 400 No'lu Oda'ya geldi ve usulca oturdu — açık yaraların üstüne oturmak insana büyük acı verir. Ona hem kaygılı hem de cesaret verici gözlerle baktım. Nuse'lilere özgü o açıksözlülükle yanıt verdi:

“Bir kere kafama koydum mu, leşimi çıkarsalar ağzımdan laf alamazlar.”

Bu çifti iyi tanıyordum — birbirlerini o kadar çok severlerdi ki, bir-iki gün ayrı kalsalar kendilerini yapayalnız hisse-derlerdi. Oysa aylardır ayırdılar şimdi. Kadıncağız yalnızlığın ölümden beter olduğu o yaşta, Michle mahallesindeki o güzelim evde kahroluyordu. Kocasını, birbirlerine komik bir biçimde Anacığım ve Babacığım dedikleri o küçük cennetlerine geri getirebilmek için kimbilir ne planlar geçmiştir kafasından. Ama ayakta kalabilmek için tek bir yol bulmuştu, o da yeraltı çalışmasını sürdürmekti, hem de iki kişinin işini üstlenerek.

1943'ün yılbaşı gecesi masaya tek başına oturmuş, her zaman kocasının oturduğu yere de onun fotoğrafını yerleştirmişti. Saat geceyarısını vurunca, kadehini orada olmayan kocasının kadehiyle tokuşturup, onun sağlığına, en kısa zamanda geri dönmesine, en çok da özgürlüğe kavuşuluncaya kadar hayatta kalmasına kaldırmıştı.

Bir ay sonra o da tutuklandı. 400 No'lu Oda'da birçoğumuz ürperdik, çünkü dışarıyla düzenli bağlantı kurabildiğimiz insanlardan biriydi.

Ağzından tek bir laf alamadılar.

Ona dayak atmadılar; o kadar hastaydı ki ellerinde kalabilirdi. Daha kötü bir işkence yaptılar — duygusal işkence.

Onu tutuklamadan birkaç gün önce kocasını Polonya'daki bir çalışma kampına yolladılar. Ona da dediler ki:

“Bak, orada hayat sağlıklı bir adam için bile çok zordur. Ama kocan sakat, o çalışmaya hayatta dayanamaz. Çok sürmez, tahtalı köyü boylar orada, sen de onu bir daha hiç göremezsin. Bundan sonra bu yaşında nereden koca bulacaksın? Onun için aklını başına topla, ne biliyorsan anlat bize; biz de kocanı sana hemen geri getirelim.”

Benim zavallı Joe'm oralarda bir yerde ölüp gidecek! Hem kimbilir nasıl ölecek! Kız kardeşimi öldürdüler, kocamı da öldürecekler ve ben bir başıma kalacağım, ölünceye kadar bir başıma. Bu yaşında beni kim ister ki? Ama onu kurtarabilirim. Bedelini ödersem onu geri verirler. Yok, hayır, o bedeli ödeyen ben olmayacağım, zaten onu böyle bir bedel karşılığında geri alırsam o da o olmaz artık...

Ağzından tek bir laf bile alamadılar.

Gestapo tarafından bilinmeyen bir yere sürüldü ve orada öldü. Çok geçmeden, sevgili Joe'sunun da Polonya'da öldüğü haberi geldi.

LIDA

Baxa'lara ilk gittiğimde akşam vaktiydi. Evde yalnızca Josey ile Lida dedikleri cin bakışlı, minik bir yaratık vardı. Bir çocuktan farksızdı, merakla sakalıma bakıyordu, eve onu bir süre güldürüp neşelendirecek yeni ve ilginç bir şey geldiği için çok memnundu.

Hemencecik arkadaş olduk. Bu çocuğun neredeyse on dokuz yaşında ve Josey'nin üvey kardeşi olduğunu öğrenince çok şaşırdım. Soyadı Placha, utangaç, ürkek demekti, ama kendisi hiç de böyle biri değildi. Amatör tiyatroculuğa meraklıydı.

Zamanla onun dert ortağı olmuş, böylece her şeye karşın yaşlı sayılabilecek bir adam olduğumun farkına varmıştım. Çektiği bütün gençlik acılarını, kurduğu bütün gençlik düşlerini paylaşıyordu benimle; kız kardeşi ya da eniştesiyle arasında patlak veren anlaşmazlıkları çözmem için bana koşuyordu. Genç kızların hepsi gibi umulmadık bir anda öfkeleniverirdi; ailenin en küçük çocukları gibi şımarıktı.

Orada altı ay kadar kaldıktan sonra dışarıya ilk çıkışımda benimle birlikte geldi. Topallayan yaşlıca bir adamın, kızıyla birlikte yürürken yalnızkenkinden daha az dikkati çekeceği açıktı. Gelip geçenler benden çok ona bakıyorlardı. O yüzden ne zaman yürüyüşe çıksam benimle geliyordu; ilk gizli buluşmama gittiğimde benimle gelmesi de, ilk gizli evime benimle birlikte taşınması da o yüzdendi. Böylece –şimdi iddianamede de belirtildiği gibi– kendiliğinden benim illegal kuryem olup çıkmıştı.

Bunu, işin ne olduğunu ve nasıl bir anlam taşıdığını pek umursamaksızın güle oynaya yapıyordu. Onun gözünde herkesin yaşamadığı, yepyeni ve ilginç bir şeydi, bir serüvene atılmak gibiydi. Tam da gereksinim duyduğu şey.

Çok önemli sayılmayacak konularda kuryelik yaptığı sürece ona fazla bilgi vermek istemedim. Yakalanacak olduğunda ne kadar az şey bilirse kendini o kadar iyi savunabilir-di, suçluluk duygusuna kapılmasından iyiydi.

Lida çok hızlı bir gelişme gösterdi; artık bir koşu Jelinek'lere gidip küçük bir mesaj iletmekten çok daha büyük sorumluluklar üstlenebiliyordu. Ona aslında neler olup bittiğini anlatmanın vakti gelmişti; her şeyi öğretmeye başladım. Tıpkı okuldaki gibiydi ve Lida oburcasına, kendinden geçercesine öğreniyordu. Görünüşe bakılırsa, yine o neşeli, gamsız, hatta biraz uçarı kızdı, ama aslında çok değişmişti. Büyümüş ve sorunları derin derin düşünür olmuştu.

Çalışmaları sırasında Mirek'le tanıştı. Mirek pek çok işin üstesinden geldiği için yaptıklarını ona inandırıcı bir biçimde anlatabiliyordu. Onu derinden etkilemişti. Lida belki Mirek'in temel özelliklerini doğru değerlendirememişti, ama Mirek'te ben de yanılmamış mıydım? Ne dersek diyelim, Lida, Mirek'in yaptığı işlere ve inançlılığına bakarak onu öteki gençlerden daha yakın bulmuştu kendine.

Gönlü çabucak Mirek'e kaymış, ona sıırılsıklam âşık olmuştu.

1942 yılının başlarıydı, parti üyeliği konusunda ürkekçe sorular sormaya başladı. Onu hiç bu kadar ikircikli görmemiştım; o güne kadar hiçbir şeyi bu kadar ciddiye almamıştı. Biraz düşündükten sonra eğitimiı sürdürmeye karar verdim. Onu biraz daha sınamak istiyordum.

1942 Şubat'ında doğrudan Merkez Komitesi tarafından partiye alındı. O gece birlikte eve dönerken hava buz gibiydi, ayaz insanın içine işliyordu; o konuşkan kız bu kez suskundu. Evin yakınındaki bir çayırdan geçiyorduk ki, birden durdu, usul usul düşen kar tanecikleri kadar sessiz, şöyle dedi:

“Biliyorum, bugün hayatımın en önemli günü, çünkü artık kendime ait değilim. Sana söz veriyorum, bundan böyle ne olursa olsun seni düş kırıklığına uğratmayacağım.”

O günden sonra onca şey yaşandı ve Lida bizi hiç düş kırıklığına uğratmadı.

Partinin daha üst düzeydeki önderliğiyle en gizli bağlantılarımızı o sürdürdü. Bağlantısı kopmuş olan gruplarla yeniden ilişki kurmak ve ciddi tehlike altında olan militanları uyarmak gibi en nazik ve en tehlikeli işleri üstlendi. Partinin üst kademesindekiler zor durumda kaldıklarında ya da gizli bir ev açığa çıkma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında, Lida tereyağından kıl çeker gibi işleri hale yola koydu. En önemli işleri bile son derece sıradan bir şeymiş gibi, görülmemiş bir doğallıkla, üstelik artık güçlü bir sorumluluk duygusuyla бүтүнlenen şen şakrak bir kaygısızlıkla yaptı.

Bizden bir ay sonra tutuklandı. Mirek konuştuğunda ondan söz edince, onun kız kardeşiyle eniştesinin gizliliğe geçmelerine yardımcı olduğunu ortaya çıkarmışlardı. Lida ise hiç umursamadan, kendisi için çok kötü sonuçlar doğurabilecek illegal bir şey yaptığının farkında bile olmayan uçarı kız rolünü sürdürmüştü.

Çok şey biliyordu, ama hiç konuşmadı. En önemlisi de, çalışmayı bırakmadı. Bulunduğu ortam ve yöntemleri değişmişti, verilen görevler farklıydı, ama hiçbir zaman yan gelip oturmadı. Partiye karşı görev duygusu değişmemişti. Verilen her görevi hızla, eksiksiz bir biçimde ve kendini adayarak yerine getirdi. Dışarıdaki birini kurtarmak için karmaşık bir durumu bir biçimde yoluna koymak gerektiğinde, saf kız görünümüne bürünerek üstleniyordu bu işi. Pankráč'ın kadınlar kısmında koridor sorumlusu oldu ve açığa çıkmamış pek çok insan onun dışarıya uçurduğu mesajlar sayesinde tutuk-

lanmaktan kurtuldu. Bir yıl kadar sonra bu mesajlardan biri ele geçince, “mesleğinden” oldu.

Şimdi o da bizimle birlikte yargılanmak üzere Reich’a gidiyor. Aramızda özgürlüğe kadar sağ kalma konusunda akla yatkın bir umut taşıyabilecek tek kişi o. Henüz genç. Biz kalmasak da, lütfen onu kaybetmeyin. Daha öğreneceği çok şey var. Öğrenmesine yardımcı olun ve gelişmesinin engellenmesine izin vermeyin, ama kendisiyle böbürlenmesinin ve yaptıklarıyla yetinmesinin de önüne geçin. En zorlu sınavları başarıyla verdi. Mücadele içinde çelikleşti ve ne kadar gözüpek olduğunu kanıtladı.

KOMİSERİM

Burada andığım karakterlerden değil, ama ilginç bir kişilik — öbürlerinden çok daha muhteşem biri.

On yıl önce Vinohrady’deki* Flora Kahvesi’nde, bozulukla masayı tıklatmanıza ya da “Şef garson, hesap” diye seslenmenize kalmaz, uzun boylu, zayıf, siyah fraklı bir adam başınızda bitiverirdi. Sandalyelerin arasından bir suörümceği gibi hiç ses çıkarmadan hızla süzülüp hesabı masaya bırakıverirdi. Yırtıcı hayvanlar gibi çabuk ve sessiz hareket eder, her şeyi aynı anda görebilirdi. Sipariş vermenize bile gerek kalmazdı. Garsona hemencecik, “Üçüncü masaya kremşantisiz bir sütlü kahve,” ya da “Sol pencerenin önündeki masaya bir börek, bir de *Halkın Gazetesi*,” deyiverirdi. Müşterilerin gözünde mükemmel bir şef garson, orada çalışanların gözünde de harika bir meslektaştı.

Ama o sıralar onu tanıımıyordum. Onunla çok sonraları Jelinek’lerin evinde tanıştım; elinde kalem yerine tabanca vardı ve tabancayı bana doğrultmuştu:

* Prag’ın en önemli ve en büyük semtlerinden biri. –cev.

“Beni en çok şu ilgilendiriyor.”

Doğrusu, o günden başlayarak ikimiz de birbirimizi ilgilendirecektik.

Doğuştan zeki bir adamdı, insandan anladığı için öbürlerinden çok üstündü. O yüzden, doğrusu kriminal şubede çok başarılı olabilirdi. Ufak suçlardan tutuklananlar ve katiller, garibanlar ve toplum dışına itilmiş olanlar, paçayı kurtarmaktan başka bir kaygıları olmadığı için ona bütün sırlarını dökmekte en küçük bir duraksama göstermeyebilirlerdi. Ama siyasi polisin eline böyleleri pek düşmez. Orada polisin zekâsı yalnızca yakaladıkları adamın zekâsıyla değil, çok daha büyük bir güçle aşık atmak zorundadır. Orada inançlarla, kurbanlarının bağlı olduğu topluluğun bilgeliğiyle boy ölçüşmeleri gerekecektir. Aldatmaca ve dayak inançları çökertemez.

“Komiserim”in yüreğinde güçlü bir inançtan eser yoktur. Bunların bazılarında eser miktarda rastlanan inanç ise aptallığa bulanmıştır; onlarda ne açıkgozlülük vardır, ne insan tanıma, ne de herhangi bir ideal. Bütününde başarılı oldu-larsa, bunun nedeni mücadelenin daha önceki tüm yeraltı mücadelelerinden çok daha zor koşullar altında, çok dar bir alanda, çok uzun sürmüş olmasıdır. Rus Bolşevikleri, gerçekten sağlam bir yeraltı savaşıncısının iki yıl dayanabileceğini söylerlerdi; Moskova’da çok zorda kalırsa Petrograd’a giderek ortalıktan kaybolabilir, gerekirse oradan da Odessa’ya giderek kimsenin kendisini tanımadığı milyonlarca kentli arasında izini kaybettirebilirdi. Oysa burada Prag’dan, insanların yarısının seni tanıdığı ve düşman ajanlarının çoğunun topladığı Prag’dan başka bir yer yok. Yine de, yıllardır dayanıyoruz; Gestapo’nun eline düşmeden beş yıldır yer-

tında çalışan yoldaşlar var. Bunun nedeni çok şey öğrenmiş olmamız. Evet, biz çok şey öğrendik, ama düşman çok güçlü ve acımasız olmasına karşın yok etmenin dışında pek bir şey öğrenemedi.

11-A Şubesi'nde, komünizmin köküne kibrit suyu ekme-ye ant içmekle nam salmış ve iç düşmana karşı verilen savaşta gösterdikleri cesareten ötürü siyah-beyaz-kırmızı takdir şeridi almış üç adam var: Friedrich, Zander ve “komiserim” Joseph Böhm. Bunların Hitler'in Nasyonal Sosyalizmiyle ilgili söyleyebilecekleri fazla bir şey yoktur, çünkü bu konuda pek az şey bilirler. Kavgaya politik bir düşünce uğruna değil, yalnızca kendi çıkarları için girmişlerdir. Her biri yolunu bulmaya bakar.

Yüzsüzlükte kimsenin eline su dökemeyeceği bir insan müsveddesi olan Zander, polis yöntemlerini hepsinden iyi bilir, ama akçalı işlerde üstüne yoktur. Birkaç aylığına Prag'dan Berlin'e atanmış, gel gör ki çok geçmeden geri gönderilmeyi becermişti. Reich'in başkentinde görev yapmak onun gözünde yalnızca bir rütbe indirimi değil, parasal bir özveriydi de. Kara Afrika ya da Prag'daki bir sömürge görevlisi Berlin'dekinden daha güçlü bir efendidir, banka hesabını artırmak için eline çok daha iyi fırsat geçmiştir. Zander çok gayretkeş bir adamdır, ne kadar çalışkan olduğunu göstermek için öğle yemeğini yerken bile soruşturma ve sorgulama yapmaya bayılır. Resmî işlerdeki vazifeshinaslığını durmadan kanıtlamaya çabalar ki, bu işlerden çok büyük özel çıkarlar sağladığını kimse fark etmesin. Onun eline düşen yanmış demektir, ama bir de evinde hesap cüzdanı ya da tahvilleri varsa mahvolduğunun resmidir. Çabucak öbür dünyayı boy-lar, çünkü Zander hesap cüzdanlarına da, tahvillere de hiç

dayanamaz. Bu konuda Alman görevlilerin arasında ondan becerikliyi yoktur. Bu yönden Çek yardımcısı Smola'dan biraz farklıdır; Smola tam bir kibar hırslıdır, paranızı alır ama canınızı almaz.

Friedrich uzun boylu, zayıf, sarı benizli bir tiptir; şeytan gibi bakar, şeytan gibi güler. Çekoslovakya'ya 1936'da, buraya sığınan Alman komünistlerini yakalamak ve Almanya'ya göndermek üzere bir Gestapo casusu olarak geldi. Cesetlere bayılır. Onun gözünde kimse masum değildir; odasının kapısından adımını atan herkes suçludur. Kadınlara, kocalarının toplama kampında öldüğünü ya da idam edildiğini söylemeyi çok sever. Masasının çekmecesinden ölü külleriyle dolu yedi kabı çıkarıp her sorguladığına göstermekten zevk duyar:

“Bu yedisini de döve döve öldürdüm, sen de sekizinci olacaksın.”

En son Jan Jijka'yı döve döve öldürdüğü için artık çekmecesinde sekiz kap var.

Elinde vakaların dosyalarını sayfa sayfa karıştırdıktan sonra, her seferinde, “Tamamdır. Dosya kapanmıştır!” demeyi çok sever.

Ama en sevdiği şey kadınlara işkence yapmaktır.

Lüks merakı polislik uğraşının orta direğidir. Eviniz şık döşenmişse ya da meslek yaşamınızda başarılıysanız, sonunuzun çabuk geleceği kesindir.

Friedrich'in Çek yardımcısı Nerger ondan biraz daha kısa boyludur; aralarındaki tek fark da budur.

Komiserim Böhm'ün gözünü para ve ceset hırsı bürümüştür gerçi, ama onun ceset listesi de öbür ikisinininki kadar kabarıktır. Birisi olabilme tutkusuyla yanıp tutuşan Böhm, aynı zamanda eski bir Gestapo ajanıdır. En gizli toplantı-

larda Hitler'in Beran'la* baş başa görüştüğü sıralar Beran'ın yakınlarında bulunmayı başarmış, Beran'ın Hitler'e söylemediği şeyleri ona aktarmıştı. Ama bu, onca insanı izleyip pençesine düşürmesinin, onların hayatlarına ve ölümlerine hükmetmesinin, aileleri çoluk çocuk ölüme göndermesinin yanında hiç kalırdı.

Doyuma ulaşması için işlerin ille de bu kadar korkunç sonuçlanması gerekmiyordu. Ama o herkesten üstün olma tutkusuyla yanıp tutuşuyordu; bu, aileleri çoluk çocuk katletmekten de feci olabilirdi.

En büyük kıskırtıcı ajan ağını oluşturdu. Çok büyük bir av köpeği sürüsüne sahip bir avcı oldu çıktı ve insanları bir bir avladı. Çoğu zaman sırf avlamaktan zevk aldığı için avlıyordu. Sorgulamalar onun için sıkıcı bir uğraştı; insanları yakalamaktan ve karşısında kararını vermesini beklemelerini izlemekten keyif alıyordu asıl. Bir seferinde, Prag'da iki yüz kadar tramvay biletçisiyle vatmanı, bazı belediye otobüsü şoförlerini tutuklamış, hepsini caddenin ortasına toplayarak tüm arabaları durdurmuş, trafiği birbirine katmıştı. Nasıl da mutlu olmuştu! Sonra da tutukladıklarının yüz ellisini salıvermiş, yüz elli ailenin kendisinden iyi yürekli bir insan diye söz edecek olmasının doyumunu yaşamıştı.

Genellikle önemsiz, ama karmaşık ve çapraşık vakalarla uğraşırdı. Ben bir istisnaydım, çünkü beni tesadüfen yakalamıştı.

* Rudolf Beran (1887-1954), Çekoslovakya'nın Nazi Almanyası tarafından işgalinin öncesi ve sonrasında kısa bir süre başbakanlık yaptı. Köylü Partisi lideri olan Beran, Almanların Çekoslovakya üzerindeki emellerini yatıştırmak umuduyla, ülkenin sosyalist olmayan partilerinin çoğunu Ulusal Birlik Partisi'nde bir araya getirip, basına ağır sansür uyguladıysa da, bunlar Almanyanın Çekoslovakya'nın tümünü işgal etmesini engelleyemedi. Beran, II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünistler tarafından işbirlikçilikle suçlanarak tutuklandı ve yirmi yıl hapis cezasına çarptırıldı. Leopoldov Hapishanesi'nde öldü. -çev.

Bana ikide bir, “Sen benim elimdeki en büyük vakasın,” derdi içtenlikle. En büyük vakalardan birinin onda olmasından övünç duyuyordu. Bu benim ömrümü biraz olsun uzatmış bile olabilir.

Birbirimize durmadan kıyasıya yalan söyledik, ama bir farkla. Onun ne zaman yalan söylediğini ben hep anlardım, o ise benim ne zaman yalan söylediğimi çoğu kez anlamazdı. Ama ne zaman bir yalanımız ortaya çıksa, bir daha sözünü etmemek üzere sessizce anlaşarak geçiştirirdik. Yanılmıyordum, onun derdi, gerçeği öğrenmekten çok, elindeki en büyük vakanın kusursuzluğunu korumaktı.

Sorgulamalarda yalnızca dayağa başvurmakla yetinmezdi. Karşısındakine alıcı gözüyle bakıp tarttıktan sonra, tehdit etmektense ikna etmeyi yeğledi. Belki ilk gece dışında, bana hiç işkence yapmadı. İşkenceye gerek duyduğunda, beni başka birine devrederdi.

Ötekilerin hepsinden daha ilginç ve karmaşık bir adam olduğu kesindi. Düşgücü hepsinden zengindi ve nasıl kullanacağını da çok iyi bilirdi. Sık sık Braník'te* düşsel bir gezintiye çıkar, bir bira bahçesinde oturur, geleni geçeni izlerdik.

Onları gözlerinin önüne getirerek, “Bak, seni tutukladık, ama onlar için değişen bir şey olmadı,” derdi. “Her zaman ki gibi gezip tozuyorlar; her zamanki gibi gülüp oynuyor ya da dertleniyorlar. Dünya sanki sen hiç var olmamışsın gibi dönmeye devam ediyor. Aralarında mutlaka senin eski okullarından bazıları da vardır; senin yüzünden karalar bağlayan var mı içlerinde?”

Kimi zaman, akşama kadar süren sorgulamadan sonra beni bir arabaya bindirip Neruda Caddesi'nden geçirerek Kalé'ye çıkarırdı:

* Prag'ın güneyinde, Vltava ırmağının doğu yakasında, bir zamanlar bira fabrikasıyla ünlü bir mahalle. –cev.

“Prag’ı ne kadar çok sevdiğini biliyorum. Bak bakalım! Bu şehri hiç özlemiyor musun? Ne kadar güzel bir şehir ve sen bu dünyadan çekip gittikten sonra da güzelliğini sürdüreceksin.”

Baştan çıkarıcı rolünü oynamayı çok iyi beceriyordu. Prag üzerine inen o yaz sonu akşamında sonbaharın soluğu esiyordu. Olgunlaşırken maviye çalan üzümler gibi buğuluydu, şarap gibi esritici. Sonsuza kadar seyre dalsam diyordum... Ama lafı ağzına tıkadım:

“... asıl siz buradan çekip gittikten sonra Prag çok daha güzel olacak.”

Acımasızca değil ama acı acı güldükten sonra, “Ne kadar da alaycısın,” dedi.

Sonradan o akşamki konuşmamıza sık sık dönecekti:

“Biz buradan çekip gidince, öyle mi... Demek zaferi bizim kazandığımıza hâlâ inanmıyorsun?”

Bu soruyu aslında kendisi emin olmadığı için sormuştu. Ben Sovyetler Birliği’nin gücünü ve yenilmezliğini anlatırken kulak kesilmişti. Son “sorgulanışlarımdan” biriydi.

ASKILARIN ARA FASLI

Karşı hücrenin kapısının yanında askılar asılıydı. Basba-yağı pantolon askıları. Kullanmaktan hiç hoşlanmadığım bir şey. Ama şimdi, hücremizin kapısı ne zaman açılrsa onlara keyifle bakıyoruz — onlarda biraz da olsa umut gördüğümüz için.

Tutuklandığınızda sizi öldüresiye dövebilirler, dahası leşinizi çıkarabilirler, ama bunu yapmadan önce kendinizi asmanızı önlemek için kravatınızı, kemerinizi ya da pantolon askınızı alırlar mutlaka (gerçi kendinizi havlunuzla asmanız da mümkündür ya). İki paralık bir Gestapo mahkemesi baş-

ka bir yere, bir çalışma ya da toplama kampına ya da idama gönderilmenize karar verinceye kadar, bu tehlikeli ölüm aletleri hapislane idaresinde tutulur. Vakit geldiğinde sizi idareye çağırırlar, eşyalarınızı resmî bir törenle geri verirler — ama onları hücrenize götürmeniz yasaktır. Onları hücre kapısına ya da karşıdaki merdiven korkuluğuna asmak zorundasınızdır; siz götürülünceye kadar, hücredekilerden birinin zoraki yolculuğa çıkmaya hazırlandığının gözle görülür kanıtı olarak orada asılı kalırlar.

Karşı hücrenin kapısındaki askılar, Gustina'nın başına gelecekleri öğrendiğim gün belirdi. Karşı hücredeki dostum da Gustina'yla aynı nakliye aracıyla çalışma kampına gönderilecekti. Grubun gönderilmesi birden ertelenmişti; dediklerine bakılırsa, gidecekleri çalışma kampı bombalanmıştı. (Bu da işin hoş yanıydı.) Artık ne zaman gönderileceklerini kimse bilmiyor — bu akşam mı, yoksa yarın mı, belki de bir-iki hafta sonra. Pantolon askısı hâlâ karşı hücrenin kapısında asılı duruyor ve onu orada görebildiğim sürece Gustina'nın da hâlâ burada, Prag'da olduğunu biliyorum. O yüzden, ona, sanki Gustina'ya yardım eden biriymiş gibi keyifle, sevgiyle bakıyorum. O askı hiç değilse birkaç günlük zaman kazan-dırıyor ona... o birkaç gün neler getirir, bilinmez. Belki de kurtuluşu getirir ona.

Burada böyle yaşayıp gidiyoruz işte. Geçen yıl, geçen ay, bugün, yarın derken — hep umut dolu yarınların beklentisi içinde. Kaderiniz yazılmış olabilir, öbürsü gün kurşuna dizilecek olabilirsiniz — ama, ah, o yarın yok mu, yarın ne çok şey olabilir! Yarına kadar bir yaşa bakalım, yarın nelere gebedir? Her şey o kadar değişken ki, yarın neler olacağını kim bilebilir? Yarınlar geçer gider; binlerce kişi ölür gider, onlar için yarın yoktur artık. Ama sağ kalanlar umutları sar-

sılmadan yaşamayı sürdürürler — yarın neler olacağını kim bilebilir?

En ahmakça söylentiler de bu ruh halinden doğar. Her hafta savaşın sona ermek üzere olduğuna dair bir pembe hikâye dolaşır ağızdan ağıza, yüzleri güldürür. Pankráč her hafta o saat inanıverdiğimiz yeni bir mutlu haber fısıldar. Böyle şeylere inanmamaya çabalarsın; boş umutları insanı güçlendirmek şöyle dursun önünde sonunda zayıf düşürdükleri için bastırırsın. İyimserlik, yalanlarla değil, ancak savaşın son bulabileceği biricik yolu görebilen gerçeğe beslenebilir ve beslenmelidir. Gerçeğe duyulan temel inanç insanın içindedir. O bir günün belirleyici olacağına duyulan inanç; kazanılmış o bir günün senin asla vazgeçemediğin hayat ile karşına dikilen ölüm arasındaki sınırı aşmanı sağlayacak gün olabileceğine duyduğun inanç.

İnsan hayatında o kadar çok gün yoktur. Ama yine de günlerin geçmesini, hem de gittikçe daha büyük bir hızla geçmesini istersin. Uçup giden zaman, ele avuca sığmaz zaman, insanın hayatını alıp götüren zaman, burada insanın en büyük dostudur. Ne tuhaf!

Yarın, dün oldu. Öbür gün ise bugün — sonra o da geçip gitti. Pantolon askısı karşı hücrenin kapısında hâlâ asılı.



267 no'lu hücre.

Altıncı Bölüm

SIKIYÖNETİM 1942



27 Mayıs 1943.

Tam bir yıl önceydi.

Beni yine bir sorgulamadan “Sinema”ya indirdiler. Her günkü güzergâhımızdı bu: Pankráč’tan getirdikleri yemek için 400 No’lu Oda’dan alınıp merdivenlerden aşağıya, sonra yeniden dördüncü kata. Ama o gün öğleden sonra bizi yukarı çıkarmadılar.

Oturup yiyorsun. Sıraları dolduran mahpuslar çalakaşık yiyorlar, ağızlarına attıkları lokmaları çiğniyorlar. Neredeyse insani görünüyor. Ölümü bekleyen hepimiz birden iskeletlere dönüşsek, kaşıklarımızın toprak çanaklarımızdaki tıkırtısının yerini kemiklerin çıtırtısı ve çenelerin takırtısı alacak. Ama böyle bir şey kimsenin aklının ucundan bile geçmiyor, kimse beklemiyor böyle bir şeyi. Hepimiz bir gün daha, bir hafta daha, yıllarca yaşamak için tıka basa yiyoruz.

Tam havalar iyi gidiyor derken birden umulmadık bir rüzgâr çıktı, sonra ortalığa kasvetli bir sessizlik çöktü. Olağandışı bir şeyler olduğu yalnızca gardiyanların yüzlerinden anlaşılıyordu. Sonunda bizi dışarı çağırdılar, sıraya soktular ve Pankráč’a götürdüler. Öğleyn gerisin geri Pankráč’a! Daha

önce hiç böyle bir şey olmamıştı. Sorgusuz geçen koca bir yarım gün; yanıtını bulamadığımız sorulardan hepimiz bitmiş tükenmiştik. Tanrı'nın bir ihsanıydı sanki. Meğer değilmiş.

Koridorda General Eliáš'la* (Protektora döneminin eski başbakanı, daha sonra idam edildi) karşılaştık. Bakışlarından heyecanlı olduğu anlaşılıyordu, gardiyanların arasından beni görünce yaklaşıp fısıldadı:

“Sıkıyönetim ilan edildi.”

Bakışlarımla sorduğum soruya yanıt verme fırsatı bulamadı. Tutuklular söyleyecekleri en önemli şeyi bile saniyesinde söylemek zorundadırlar.

Pankrác'taki gardiyanlar Petschek'ten erken dönmemize çok şaşırmışlardı. Beni hücreme götüren gardiyan bana güven vermiş olacak ki ona duyduklarımı söyledim. Kim olduğunu bilmiyorum, ama başını sallamakla yetindi. Sıkıyönetimden haberi yoktu ya da sorumu duymamıştı. Umarım sorumu duymamıştır diye geçiştirdim kaygımı.

Ne var ki, o akşam gelip hücremden içeri baktı:

“Haklısın. Heydrich'e suikast girişiminde bulunmuşlar. Ağır yaralıymış. Prag'da sıkıyönetim ilan edilmiş.”

Ertesi gün bizi yeni bir sorgulamaya götürmek üzere koridora dizdiler. Parti Merkez Komitesi'nin hayatta kalan son üyesi Yoldaş Victor Synek de aramızdaydı; 1941 Şubatında

* Çek general ve politikacı Alois Eliáš (1890-1942), Bohemya ve Moravya Protektorası sırasında, 1939-41 arasında başbakanlık yaptı. Başbakanlığı sırasında Nazi işgalcilerine karşı yeraltı direnişine destek verdi. 1941 Eylül'ünde, Nazi yönetimiyle açıkça işbirliği yapan Çek gazetecileri zehirleme planı, “Sandviç Olayı” olarak tarihe geçti. Hükümet binasına davet ettiği gazetecilere zehirli sandviçler ikram etti. Sandviçleri yiyen gazetecilerden birçoğu ağır rahatsızlıklar geçirirken, *České Slovo* (Çek Dünyası) gazetesinin yayın yönetmeni Karel Lažnovský öldü. Eliáš, 27 Eylül 1941'de, Reinhard Heydrich'in Reich'in yeni Protektora yöneticisi olarak atanmasından bir hafta sonra tutuklandı, yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Heydrich'in bir yıl kadar sonra suikaste uğramasına misilleme olarak idam edildi. –çev.

tutuklanmıştı. SS üniformalı, ince uzun bir gardiyan, beyaz bir kâğıt parçasını Victor'un gözüne sokarcasına salladı. Kâğıtta, kalın siyah harflerle “*Entlassunge befehl*”^{*} yazıyordu.

Gardiyan, pis pis sırtarak, “Bak işte, pis Yahudi, bugünü de gördün sonunda. Tahliye emrin geldi! Aşağılık herif...” dedi. Der demez de, Victor'un kellesinin uçacağını kastederrek parmağını boğazına götürdü. 1941'deki sıkıyönetimde ilk idam edilen Otto Synek olmuştu. Kardeşi Victor da 1942 sıkıyönetiminin ilk kurbanı. Onu Mauthausen'e,^{**} o zarif deyişleriyle “temize havale etmeye” götürecekler.

Pankráč'tan Petschek Binası'na gidiş geliş yolu, artık binlerce tutuklunun çarmıha gerilmeye götürüldüğü yol oldu. SS muhafızları otobüslerin içinde “Heydrich'in intikamını alıyorlardı”. Daha bir kilometre bile gidilmeden, tabancalarının kabzalarıyla vurdukları tutukluların yüzlerinden ve ağızlarından kan fışkırıyordu. Benim olduğum otobüstekiler için yolculuk genellikle daha kolay geçiyordu, çünkü SS'lerin sakalımdan ötürü yaptıkları el şakalarının sonu gelmiyor, öbürlerini dövmeye daha az vakit kalıyordu. Otobüs sarsıla sarsıla ilerlerken, muhafızlar sakalıma emniyet askısıymış gibi asılmaya bayılıyorlardı; bu onların en büyük eğlencelerinden biri olup çıkmıştı. Bu da, politik duruma göre değişip duran, ama her seferinde “Yarına kadar aklını başına toplamazsan kurşuna dizileceksin” sözleriyle son bulan sorgularım için iyi bir hazırlık oluyordu.

Artık bu işin pek ürkütücü bir yanı da kalmadı. Her alahın akşamı koridorda tutukluların adları okunuyor. Bazen elli, bazen yüz, bazen de iki yüz kişi o saat elleri ayakları bağ-

* “Tahliye Emri”. –çev.

** Nazilerin, Avusturya'nın Linz kentine yirmi kilometre uzaklıkta kurdukları toplama ve çalışma kampı. Dönemin en büyük toplama kamplarından biri olan Mauthausen'de yaklaşık yüz elli bin kişinin öldürüldüğü sanılmaktadır. –çev.

lanıp arabalara tıklıyor, mezbahalık sığırlar gibi Kobylisy'ye* toplu kıyıma götürülüyor. Suçları nedir dersiniz? Bir kere, hiçbir kanıt yok ortada. Tutuklanmışlar, hiçbir önemli davayla en küçük bir bağları bulunamamış, daha fazla sorgulanmalarına gerek kalmamış, eh o zaman öldürelim gitsin! Bir yoldaşın dokuz yoldaşına okuduğu bir taşlama, suikastten iki ay önce hepsinin tutuklanmasına neden olmuştu. Şimdi, "suikasti onayladıkları için" ölüm hüccresindeler. Bir kadın altı ay önce gizli bildiri dağıttığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. Kadın bu suçlamayı asla kabul etmediği gibi hiçbir kanıt da bulamadılar. Gel gör ki, kardeşlerini, kardeşlerinin karlılarıyla kocalarını da tutuklamaktan geri kalmadılar ve hepsini öldürecekler, çünkü bu sıkıyönetimin temel ilkesi bütün "şüpheliler"i aileleriyle birlikte yok etmek. Yanlışlıkla tutuklanan bir postacı, koridorda dikilmiş, salıverilmeyi bekliyor. Adının okunduğunu duyduğu anda itile kakıla idam mahkûmlarının sırasına sokuluyor ve arabaya tıklıp öldürülmeye götürülüyor. Yanlışlık yaptıklarını ancak ertesi gün fark ediyorlar; meğer aynı adda başka biri idam edilecekmiş. Bunun üzerine ötekini de idam ediyorlar ve her şey yoluna giriyor. Yanlış insanların kurşuna dizilmemesini sağlamak için vakit kaybetmeye ne gerek var? Kaldı ki, bütün amaç bir ulusu yok etmekken bunun ne yararı var?

O gece "sorgu"dan çok geç dönmüştüm. Duvarın önünde, Vladimir Vančura (en yetenekli Çek romancılarından biri) duruyor, ayaklarının dibinde bir bohça. Bunun ne anlama geldiğini ben de, o da çok iyi biliyoruz. Bir an ellerimiz birleşiyor. Şimdi yukarı koridordan onu hâlâ görebiliyorum; başını hafifçe öne eğmiş öylece duruyor, gözlerini uzaklara, bizim

* Nazi işgali sırasında, Protektora yöneticisi Reinhard Heydrich'e düzenlenen suikaste misilleme olarak yüzlerce Çek devrimci ve yurtsever Prag'ın kuzey kesimindeki Kobylisy Atış Poligonu'nda topluca kurşuna dizilmişti. -çev.

hayatlarımızdan çok uzaklara dikmiş. Yarım saat kadar sonra adını okuyorlar...

Birkaç gün sonra aynı duvarın önünde, geçen yıl Ekim ayında tutuklanan, devrimin yiğit neferlerinden Miloš Krásný'yi gördüm. İşkenceyle ya da tecrite atarak yıkamamışlardı. Duvara yan dönmüş, arkasındaki gardiyana sakince bir şeyler anlatıyordu. Beni görür görmez gülümsedi, veda edercesine başıyla selamladı ve gardiyana anlatmayı sürdürdü:

“Bu size hiçbir yarar sağlamaz. Daha pek çoğumuz can verecek, ama önünde sonunda yenilen siz olacaksınız...”

Yine bir öğle vakti, Petschek Binası'nın alt katında yemeğin gelmesini bekliyorduk. O sırada Eliáš'ı getirdiler, kolunun altında bir gazete vardı. Gazeteyi işaret ederek gülümse-di: Az önce, suikastle bağlantısının kanıtlandığını okumuştun (oysa sekiz aydır hapisteydi).

“Yalan dolan!” dedikten sonra yemeğe oturdu.

O akşam bizlerle birlikte Pankráč'a dönerken bu olayla dalgasını geçiyordu. Ama bir saat geçmiş geçmemişti ki hücresinde aldılar, arabaya bindirip Kobylisy'ye götürdüler.

Cesetler üst üste yığılıp duruyor. Artık onlarla, yüzlerle değil, binlerle sayıyorlar. Canavarların burnu taze kan kokusu almış bir kere. Gecenin geç saatlerine kadar, üstelik pazar günleri de “çalışıyorlar”. Artık hepsinin sırtında SS üniforması var; insan boğazlama şenliklerini böyle kutluyorlar. İşçileri, öğretmenleri, çiftçileri, yazarları, memurları ölüme salıyorlar; kadınları, erkekleri, çocukları boğazlıyorlar; koca aileleri katlediyor, köyleri yakıp yıkıyorlar. Kurşunlarla gelen ölüm bir veba salgını gibi ülkeyi sarıyor ve kurbanları arasında en ufak bir ayırım yapmıyor.

Ama insanlar bu dehşetin ortasında bile yaşamayı sürdürüyorlar.

Belki inanılır gibi değil, hâlâ yaşıyor, yemek yiyor, uyuyor, sevişiyor, çalışıyor ve ölümle hiçbir ilgisi olmayan binlerce şey düşünüyorlar. Gerçi akıllarının bir köşesinde korkunç bir gerilim var, ama dayanıyorlar. Ne boyun eğiyorlar, ne de altında eziliyorlar.

Sıkıyönetim sürerken, komiserim beni Braník'e götürdü. İhlamurların ve son akasyaların baygın kokusundan geçilmeyen güzel bir haziran akşamı. Cadde bir uçtan bir uca gününbirlik gezintiden dönenlerin arabalarıyla kaplıydı. Neşeliydiler, ortalığı curcunaya çevirmişlerdi, bütün günü güneşin ve suyun kucağında, sevgililerinin kollarında geçirdikten tatlı bir yorgunluk içindeydiler. Bir tek ölümün izi yoktu yüzlerinde, aralarında gezinip duruyor, arada sırada tüfeğinin namlusunu içlerinden birine doğrultuyor olsa bile. Hoplayıp zıplayan tavşanlar kadar sevimliler. Tavşanlar gibi! Elini uzatıp birini yakalasan, akşam yemeği çıkar. Bir an bir köşeye toplaşıyorlar, ama çok geçmeden sevinçleri ve kaygılarıyla, yaşama sevinciyle yeniden dağılıyorlar.

Birden duvarlarla kuşatılmış hapishane hayatından çıkıp, bu akıp giden insan selinin ortasında bulmuştum kendimi. İlk başta o tatlı mutluluk bende acı bir tat bıraktı.

Oysa öyle olmamalıydı.

Burada gördüğüm, hayat; ama az önce geldiğim yerdeki de hayat. Ne kadar korkunç bir baskı yapılırsa yapılsın hayat yok edilemez. Bir yerde yenik düşse bile yüz yerde ortaya çıkar. Hayat bu, ölümden güçlüdür. Neden acı bir tat bıraksın ki?

Ve biz hücrelerde, dehşetin orta yerinde yaşayanlar, bu ülkenin insanlarından farklı bir kumaştan mı dokunduk ki?

Sorgulara bazen muhafızın efendice davrandığı bir polis arabasıyla götürülüyordum. Arabanın camından caddeye, vitrinlere, çiçekçilere, gelip geçenlere, kadınlara bakabiliyordum. Bir seferinde, dokuz çift güzel bacak sayabilirsem

o gün idam edilmeyeceğimi geçirmiştim içimden. Yoldan geçen kadınların bacaklarına soluk almadan bakıyor, birbirleriyle kılı kırk yararcasına kıyaslıyor, güzeliyle çirkinini coşukluğu bir ilgiyle ayırıyordum birbirinden — hayatımın buna bağlı olduğunu hiç umursamadan, sanki yalnızca bacaklar varmış, bir hayat söz konusu değilmiş gibi.

Beni hücreme çoğun geç getirirlerdi. Döndüğümde, Peşek Baba'yı beni merak içinde bekler bulurdum. Döndüğümü görünce hemen kucaklardı beni; ona kulağıma gelen haberleri aktarır, geçen gece Kobylisy'de kimlerin kurşuna dizildiğini bildirirdim. Sonra, kurumuş sebzelerden oluşan o iğrenç bulamaca aç kurtlar gibi kaşık sallardık. Bazen neşeli bir şarkı tutturdurduk, bazen de kızgınsak ya da canımız sıkınsa bir süre kafamızı dağıtmak için bir zar oyunu oynardık. Hücremizin kapısının her an açılıp ikimizden birinin ölüm emrini duyabileceğimiz akşam saatlerini böyle geçirirdik.

“Sen, aşağıya in. Her şeyini yanına al! Çabuk!”

Ama o günlerde ikimiz de çağrılmadık. O dehşet döneminden sağ çıktık. Şimdi düşündüğümüzde nasıl dayandığımızı şaşıyoruz. İnsan doğası ne kadar tuhaf — dayanılmaz şeylere dayanabiliyoruz.

Ne var ki, böyle dönemlerin hayatımızda derin izler bırakmasını önlemek olanaksız. Beyin zarımızın altında küçük film ruloları halinde yatıyorlar ve bir süre sonra gerçek hayatta cinnete dönüşerek ortaya çıkıyorlar — o kadar yaşarsak elbette. Belki de biz öldükten sonra büyük mezarlıklara ya da insan hayatının o değerli tohumlarıyla can bulmuş yemyeşil bahçelere dönüşecekler.

Bir gün filizlenip hayat bulacak olan o en değerli tohum.



*Fučík'in sorgulama sırasında karısı Gusta'yla yüzleřtirilmesini
betimleyen bir tablo.*

Yedinci Bölüm

KARAKTERLER VE PORTRERLER II



PANKRÁČ

Hapishanede iki hayat vardır. Biri, hücrelere kapatılmış, dünyadan tümüyle yalıtılmıştır — ama yine de, siyasi tutuklular söz konusu olduğunda dünyaya sımsıkı bağlıdır. Öbürü ise, hücrelerin önünde uzanıp giden koridorlardadır, kasvetli yarı karanlıkta yaşanan üniformalı bir hayattır bu — orada böcek gibi yaşayan bir sürü küçük insana karşın, hücrelerdekinden çok daha yalıtılmış bir hayat. Şimdi bu hayatı anlatacağım size.

Bu hayatın kendi faunası ve kendi tarihi var. Olmasaydı, onu incelemem de mümkün olmazdı. Ancak sahnenin bize dönük yüzünü, hücrelerde yaşayanların tepesine büyük bir ağırlıkla çöken, görünüşte sert ve geçit vermez yüzeyini tanıyabilirdim. Bir yıl öncesine, hatta altı ay öncesine kadar

böyle görünüyordu. Ama artık bu yüzeyin, ardındaki zavallı yüzlerin sorgu dolu ya da kaygılı ve gülünç bakışlarını gösterecek kadar geniş çatlaklarla dolu olduğunu görebiliyorum. Türlü türlü yüzler var orada, ama her biri bir insana ait. Rejimin baskısının bu karanlık dünyanın her bir üyesini bir mengene gibi sıkması, onlardaki her türlü insani duyguyu açığa çıkarıyor. Bu insani duyguların pek fazla olduğu söylenemez; yine de bazılarında öbürlerinden biraz daha fazla. İnsani duyguların çokluğu ya da azlığı aralarındaki ayrımları oluşturuyor ve farklı tipler yaratıyor. Burada sağlam insanlara da rastlanıyor kuşkusuz. Ama bunlar bu rejimin baskısı olmasa da başkalarına yardımcı olacak insanlar.

Hapishane elbette şen şakrak bir yer değil, ama hücrelerin önündeki dünya hücrelerin içindeki dünyadan daha kasvetli. Dostluk hapishane hücrelerini mesken tutmuştur — dostluğun hası hem de! Cephede, ardı arkası kesilmeyen tehlikeler karşısında, bugün benim hayatım senin elinde, yarın senin hayatın benim elimdeyken kurulmuş bir dostluk. Oysa bu rejimin muhafızları arasında pek az bir dostluk vardır. Olamaz da. Çevrelerini ispiyoncular sarmış, herkes birbirini gammazlıyor, resmî olarak “yoldaş” dediklerine karşı hep tetikte olmaları gerekiyor. Arkadaşsız yaşamayan en iyileri arkadaşlığı hücrelerde buluyorlar.

Uzun süre birbirimizin adlarını bilmiyorduk. Bilmemize de gerek yoktu, çünkü onlara aramızda lakaplar takmıştık. Bazılarına biz lakap takmıştık, bazılarına bizden öncekiler tarafından konulan isimler hücrelerde kullanılmaya devam ediyordu. Bazılarına da her hücrede farklı lakaplar takılmıştı — bunlar renksiz, ne idüğü belirsiz tiplerdi; bir hücredekilere kaşıkla yedirirken öbür hücredekilerin sapıyla gözünü çıkarırlardı. Mahpuslarla kurulan bir anlık bağların bir hüc-

rededilerde bıraktığı kalıcı bir izlenim, tek yanlı izlenimler lakapların takılmasını sağlayabilir. Ama bazen de, iyi ya da kötü olmaktan çok, daha çarpıcı ve tutarlı özellikler gösteren muhafızlara bütün hücreler aynı ismi koyar.

Bu karakterleri seyreyleyelim. Bu insan müsveddelerini seyreyleyelim! Rastgele bir seçki değil bu; bunlar, Nazizmin politik ordusunun bir parçası. Özenle seçilmişler, rejimin temel direkleri, toplumlarının payandaları...

“İLK YARDIMCI”

İnce tenor sesli, iriyarı SS ihtiyat eri Rheuss, Ren ırmağı kıyısındaki Köln kentinden bir okul hademesiydi. Almanya'daki bütün okul hademeleri gibi o da ilkyardım kursu görmüş ve hapishane sıhhiyecisi olmuştu. Burada karşılaştığım ilk kişi o olmuştu. Beni sürükleyerek hücreye sokmuş, ranzaya yatırmış, yaralarımı bakmış, ilk sargılarımı sarmıştı. Belki de gerçekten hayatımı kurtarmaya çalışmıştı. Neyin ifadesiydi bu acaba? İnsanlığının mı, yoksa görmüş olduğu ilkyardım kursunun mu? Bilmiyorum. Ama tutuklanan Yahudilerin bir yumrukta dişlerini dökmesi ya da her derde devadır diye onlara kaşık dolusu tuz ya da kum yutturması kesinlikle Nazizmin bir ifadesiydi.

“CİNGÖZ”

Geveze, yufkayürekli Fabian, České Budějovice'deki* bira fabrikasında çalışan bir şofördü. Yemeğimizi getirdiğinde hücreye pişmiş kelle gibi sırtarak girer ve hiçbir zaman başımıza bela olmazdı. Belki inanmayacaksınız ama, içerideki

* Güney Bohemya'nın en büyük kenti. 13. yüzyıldan bu yana birasıyla ünlüdür. Bu kentte üretilen bira, Batı'da Budweiser adıyla bilinmektedir. -çev.

en saçmasapan konuşmaları bile üstlerine yetiştirmek için hücrenin kapısının önünde saatlerce dikilirdi.

KOKLAR

Koklar da Budějovicédeki bira fabrikasında işçiydi. Burada oradan çok işçi var, Südetler bölgesinden* Alman işçiler. Marx şöyle yazmıştı: “Önemli olan, işçinin bir birey olarak ne düşündüğü ya da ne yaptığı değil, emeğin bir sınıf olarak tarihsel görevini yerine getirmek için ne yapması gerektiğidir.” Burada gördüklerimiz sınıflarının görevi konusunda hiçbir şey bilmiyorlar. Sınıflarından kopup karşısına geçmişler, ideolojik olarak havada asılı duruyorlar — olasıdır ki sonunda fiziksel olarak da asılacaklar.

Koklar, belli ki, kolay yoldan geçinmek için Nazilere katılmıştı. Ancak durum sandığından daha çetrefilli çıkmıştı. O günden beri yüzü gülmemişti. Nazi zaferi üstüne bahislerle girmiş, ama anlaşılan yanlış ata oynamıştı. Cin ifrit kesilmişti. Geceleri terlikleriyle koridorları sessizce adımlarken, farkında olmadan, lambaların tozlu şapkalarında iç karartıcı düşüncelerinin izlerini bırakıyordu.

Bir tanesine, şairane bir üslupla, “Her şey bok gibi kokuyor,” diye yazmıştı; canına kıymayı bile geçiriyordu aklından.

Sabaktan akşama kadar tutuklulara ve nöbetçilere hırlıyor, bağırıp çağırıyordu — sırf ne kadar korktuğunu gizlemek için.

* Bohemya'nın kuzey ve batısıyla Moravya'nın kuzey kesiminin bazı bölümlerini kapsayan bölge. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ayrı bir yönetim birimi olarak Çekoslovakya'ya katılan, yaklaşık 3 milyon Alman asıllı kişinin yaşadığı bölge, sonradan bu ülkeyle Almanya arasında önemli bir sürtüşme konusu olmuş ve Hitler'in baskıları sonucunda 1938'deki Münih Anlaşması'yla Almanya tarafından ilhakına izin verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Südetler bölgesi yeniden Çekoslovakya'ya verilmiş, Südet Almanlarının çoğu bölgeden çıkarılarak yerlerine Çekler yerleştirilmiştir. —çev.

RÖSSLER

Uzun boylu, zayıf, kalın bas sesli Rössler, burada yürekten gülmeyi becerebilen pek az kişiden biri. Jablonec'ten bir doküman işçisi; hücreye gelir ve saatlerce konuşur durur.

“Bu işe nereden mi bulaştım? On yıldır doğru dürüst bir işim yoktu, koca bir aileyi haftada on kronla geçindirmeye çalışmak ne demektir bilirsiniz. Sonra, bir gün gelip, ‘Bize katıl, sana iş veririm,’ demesinler mi! Ben de ne yapayım, katıldım tabii; bana da, pek çoğuna da iş verdiler; karnımız doydu, evimiz oldu. Yeniden yaşamaya başladık. Sosyalizm mi? Boşver arkadaş, yaramaz. Ben böyle olacağını düşünmemiştim, ama durumumuz eskisinden daha iyi şimdi.

“Öyle değil mi? Savaş mı dedin? Yok canım, ben savaş mavaş istemedim ki. İnsanların ölmesini neden isteyeyim ki. Ben yaşamak istiyordum yalnızca.

“Ne? İstesem de, istemesem de savaşa yardımcı mı oluyorum? Ne yapacaktım? Burada kimsenin canını yaktım mı? Ben gitsem başkaları gelecek, belki daha kötüler. Bunun kime ne yararı olur ki? Savaş biter bitmez fabrikaya geri dönmek istiyorum zaten...

“Sizce kim kazanır? Biz kazanmaz mıyız? Siz mi kazanırsınız? O zaman bize ne olacak?

“Defterimiz dürülecek, öyle mi? İşte bu çok kötü. Ben öyle düşünmemiştim.”

Sonra da ağır, yorgun adımlarla hücreden çıkar gider.

Yarım saat sonra geri gelir, Sovyetler Birliği'nin aslında nasıl bir yer olduğunu sorar.

“O”

Bir sabah Pankráč’ın ana koridorunda bizi alıp sorgu için Petschek Binası’na götürmelerini bekliyorduk. Her gün burada arkamızda olup bitenleri görmeyelim diye yüzümüz duvara yapışık dikilirdik. O sabah yeni bir ses duydum:

“Bana dert anlatmayın! Bahane uydurmaya kalkmayın! Daha beni tanıımıyorsunuz, ama pek yakında tanıyacaksınız!”

Gülmemi tutamadım. *Aslan Asker Şvayk*’taki* geri zekâlı Teğmen Dub’u taklit ederek atılan bu fırça cuk oturmuştu. Şimdiye kadar hiç kimse bu kadar yüksek sesle böyle bir muziplik yapmayı göze alamamıştı. Sırada hemen yanımda duran kıdemli tutuklu gülmeyi kesmem için dirsek atınca, yanılmış olabileceğimi, bunun bir muziplik olmayabileceğini anlayıverdim. Gerçekten de muziplik falan değildi.

Arkamızdan sesi gelen SS üniformalı ufak tefek yaratığın Şvayk’tan nereden haberi olacaktı ki. Teğmen Dub gibi konuşmasının nedeni, onun ruh akrabası olmasıydı. Uzun süre Vitan adıyla Çekoslovak ordusunda başçavuş olarak görev yapmıştı, ama kendisine Withan denmezse duymazlıktan geliyordu. Haklıydı, onu çok geçmeden tanıyacak ve ondan hep üçüncü tekil şahıs olarak söz edecektik: O. Doğrusu, Pankráč’taki düzenin temel direklerinden biri ve ahmaklık, alçaklık, üstünlük duygusu ve su katılmamış kötülüğün zengin bir karışımı olan bu adama lakap takmakta yaratıcılığımız yaya kalmıştı.

Çoban kulübesinde padişah rüyası gören böylesi bas-tıbacakları can evinden vurmak istediğimizde onlara “yer

* *Aslan Asker Şvayk*, Jaroslav Hašek, Çeviren: Celal Üster, Can Yayınları, 4. basım, Mayıs 2015. –çev.

cücesi” derdik. Bir insanın boyunun kısalığından ötürü bu kadar azap çekmesi için aklının da kısa olması gerekir. Evet, Withan da azap çekiyordu, ama hırsını bedensel ve zihinsel olarak erişemediklerinden, yani herkesten çıkarıyordu.

Ama tekme tokat değil. O kadar yürekli değildi. Konuşulanları dinliyor ve ihbar ediyordu. Onun gammazlamaları yüzünden kimbilir kaç tutuklu sedyelik, kimbilir kaç tutuklu canından olmuştu — çünkü Pankrác’tan bir toplama kampına gönderildiğinizde hayatınız dosyanızda yazanlara bağlıdır, tabii Pankrác’tan sağ çıkmışsanız.

Bu adamı koridorda alçacık dağları ben yarattım dercesine kasıla kasıla yürürken görseniz makaraları koyuverirsiniz. Onu gören kimse yokken bile çalımından geçilmez. Biriyle karşılaşırsa, yüksekçe bir yere çıkmadan edemez. Aramızdan birini sorgularken koltuğun koluna oturur ve sırf karşısındakinden bir kafa boyu yukarıda olduğu için orada rahatsız bir durumda bir saat oturabilir. Biz tıraş olurken nöbet ondaysa, ya bir basamağın ya da bir sıranın üstüne çıkarak âdeta resmigeçit yaparak, o çok sevdiği lafı tekrarlayıp durur:

“Bana dert anlatmayın! Bahane uydurmaya kalkmayın! Daha beni tanıımıyorsunuz...”

Sabah cimnastiği sırasında, avlunun zemininden en fazla on santim yukarıda durmasını sağlayan küçük çim alana konuşlanır. Hücreden içeri bir imparator haşmetiyle girer ve denetimini uygun bir yükseklikten yapabilmek için hemen bir iskemlenin üstüne çıkar.

Çok komik bir adamdır, ama –her devlet memuru gibi– insan hayatı söz konusu olduğunda çok tehlikelidir. Ahmaklığının altında bir yetenek gizlidir — pireyi deve yapma yeteneği. En iyi bildiği iş bekçi köpekliğidir, o yüzden de kurallardan ufacık bir sapmayı büyütür de büyütür, böylece

kendinin ne kadar önemli biri olduğunu göstermeye çalışır. Hapishane kuralları ve emirleri azıcık çiğnenmeyegörsün, kendisinin vazgeçilmez biri olduğunu kanıtlamak için en küçük bir hoşgörü tanımaz. Onun suçlamalarının doğruluğunu araştırarak kimse de yoktur zaten.

SMETONZ

Smetonz, irikıyım gövdesi, donuk suratı ve boş bakışlarıyla, Grosz'un* Nazi piyadelerini betimleyen karikatürlerinin canlı örneğidir. Bir zamanlar Doğu Prusya'nın Litvanya sınırında inek sağıcılığı yapıyormuş, ama ne tuhaftır ki o halim selim ineklerin hiçbir özelliği geçmemiş ona. Üst katta-kiler, Alman erdemlerinin onda cisimleştiğini düşünüyorlar — ödünsüz, sert, rüşvet yemez. Yanlarından geçtiği koridor sorumlularından cabadan yemek istemeyen birkaç kişiden biri, ama...

Hangisiydi anımsamıyorum, bir Alman bilim adamı, hayvanların zekâsını oluşturabildikleri “sözcükler”in sayısı-yla ölçmüş ve yalnızca 128 “sözcük” oluşturabilen ev kedisinin en akıllı kıt hayvan olduğu sonucuna varmıştı. Hadi canım, Smetonz'un yanında ev kedisi akıllı küpü kalır; Pankráč'ta Smetonz'un ağzından dört sözcükten fazlası duyulmamıştır:

“Hey sen, buraya bak!”

Haftada iki-üç kere nöbeti devralırdı. Her defasında yanlış yapmayayım diye azap çeker, ama her defasında da o küçük töreni berbat ederdi. Bir seferinde onu hiçbir pencereyi açtırmadığı için hapishane amirinden fırça yerken gördüm.

* Karikatürleri ve resimleriyle döneminin en keskin toplumsal eleştirilerini yapan Alman sanatçı George Grosz (1893-1959), savaş ve yozlaşmayı konu aldığı etkileyici yapıtları nedeniyle Naziler tarafından “Bir Numaralı Kültürel Bolşevik” ilan edilmiştir. -çev.

O koca et yığını güdük bacakları üstünde bir öne bir arkaya gidip geliyordu, o saman kafası hafifçe öne eğilmişti, kulaklarında çınlayan emri tekrarlayayım derken çenesi aşağı sarkmıştı... sonra birden o adam azmanı top gibi gürlledi, koridorlar inim inim inledi. Olup biteni pek az kişi anladı, pencereler kapalı kaldı ve kazara Smetonz'un hemen yakınında bulunan iki tutuklunun ağzı burnu kan içinde kaldı. Smetonz sorunu böyle çözmüştü.

İşte böyle bir adamdı. Önüne geleni döverdi, hem de öldüresiye. Bir tek bundan anlardı. Başka bir şey bilmezdi. Bir seferinde bir hücreye dalmış, içeridekilerden birine yumruk vurmuştu. Aslında hasta olan tutuklu çırpınarak yere yuvarlanmıştı. Smetonz da, öbürlerine, adamcağızın çırpınmalarına uygun tempoda çömelip kalkma egzersizleri yaptırmıştı. Yerdeki adamın kasılmaları ancak gücünü yitirip bitkin düştükten sonra son bulmuştu. Smetonz ise, böylesine karmaşık durumu büyük bir başarıyla çözmesini, ellerini kalçalarına dayayıp ahmakça sırtarak kutlamıştı.

Tam bir ilkeldi; ona öğrettikleri onca şey içinden aklında tek kalan, dayağın bütün sorunları çözdüğüydü.

En sonunda bu yaratığın içinde bile bir şeyler kırıldı. Bir ay kadar önce hapishanenin kabul odasında K— ile birlikte oturuyordu. K— olup bitenleri o kadar uzun uzadıya ve girdisi çıktısıyla anlatıyordu ki, Smetonz bile anlar gibi olmuştu. Derken ayağa kalkıp odanın kapısını açtı, dikkatle koridora baktı. Ses sada yoktu, geceyarısını geçmişti, bütün hapisane uykudaydı. Kapıyı kapattı, usulca kilitledi ve yavaşça bir koltuğa çöktü:

“Demek öyle diyorsun...?”

Çenesini avucuna aldı. O kocaman gövdedeki minicik ruha korkunç bir ağırlık çökmüştü. Uzun süre öyle oturduk-

tan sonra başını kaldırıp çaresizlik içinde, “Haklısın. Biz kazanamayız...” dedi.

Şu son bir aydır Pankráč Smetonz’un savaş naralarıyla cınlamadı. Yeni gelen tutuklular onun elinin ne kadar ağır olduğunu bilmiyor.

HAPİSHANE MÜDÜRÜ

Üniformalı olsun olmasın her zaman şık giyinen ve zinde görünen, kendinden hoşnut, ufak tefek bir takım komutanıydı. Köpeklere, ava ve kadınlara meftundu — ama bu bizi ilgilendirmeyen bir konu.

Karakterinin Pankráč’takileri ilgilendiren yanı, kaballığı ve hoyratlığı. Kendi mevkisini korumak için herkesi harcamaya hazır, tipik bir sonradan görme Nazi. Polonya’dan geldiği söyleniyor; adı da Soppa, her ne demekse. Daha önce bir nalbantın yanında yamaklık yaptığını söylüyorlar, ama bu onurlu meslek onda hiçbir iz bırakmamış. Hitler’in hizmetine gireli epey oluyormuş; bugünkü konumunu elde etmek için yapmadığı yalakalık, çevirmediği dolap kalmamış. İşini kaptırmamak için de her türlü entrikayı çeviriyor. Tutuklulara ve kendi personeline de, çocuklara ve yaşlılara da saygısı sevgisi yok. Gerçi Pankráč’taki personelin Nazizme sevgi duyduğu pek söylenemez, ama bu konuda hiçbiri Soppa kadar duygusuz değil. Değer verdiği ve sık sık görüştüğü tek kişi, hapishane doktoru, başkomiser Weisner. Ama bu ilişkinin karşılıklı olduğunu söylemek pek mümkün değil.

Soppa yalnızca kendini düşünür. Yönetici konumunu yalnızca kendisi için edinmiştir ve rejime son ana kadar yalnızca kendisi için bağlı kalacaktır. Bazı başka kurtuluş yollarına kafa yoran tek kişi olsa da, şimdilerde başka bir yol

olmadığını biliyor. Nazizmin yıkılışı onun da yıkılışı olacak, dört başı mamur hayatına son verecek, o şahane evi elinden gidecek, idama gönderilen Çeklerin giysilerine el koymakta bir an bile duraksamayan bu adamın şıklığından eser kalmayacak.

Evet, onun sonu böyle gelecek.

HAPİSHANE DOKTORU

Başkomiser Weisner — Pankráč sahnesinde şaşılası bir karakter. Çoğu kez, onun buraya hiç de uygun düşmediği duygusuna kapılırsınız — ama bir yandan da onsuz bir Pankráč düşünemezsiniz. Revirde değilse, koridorlarda kısa adımlarla, salına salına, kendi kendine konuşarak ve çevresindeki her şeyi dikkatle izleyerek dolaşıyordur. Sanki burada gezinip dururken olabildiğince ayrıntıyı belleğine kazımak isteyen bir yabancıdır. Ama anahtarı kilide soktuğu gibi hücrenin kapısını bir ispiyoncu kadar sessiz ve çabuk açır. Gizli anlamlar yüklü sözler söylemesini sağlayan, ama onu faka bastırmanıza izin vermeyen bir mizah anlayışı vardır. İnsanlara yaranmaya çalışır, ama kimsenin ona yaranmaya çalışmasına izin vermez. Hiçbir şey gözünden kaçmaz, ama laf taşımaz, kimseye kara çalmaz. Dumana boğulmuş bir hücreye girdiğinde burnunu çeke çeke havayı koklar ve ağzını şaplatarak, “Vaay, demek hücrede sigara içiliyor,” der. Sonra yeniden ağzını şaplatarak, “Kesinlikle yasak,” deyiverir.

Ama ihbar etmez. Sanki büyük bir acı çekiyormuş gibi yüzünü hep kaygıyla buruşturur. Belli ki, hizmet ettiği ve sabahtan akşama kadar kurbanlarını iyileştirmeye çalıştığı rejimle hiçbir ilgisi olmamasını istiyordur. Bu rejime inancı yoktur, kalıcı olacağına da inanmaz, hiçbir zaman inanma-

mıştır. O yüzden de, Reich'in görevlilerinden pek çoğunun işgal edilmiş bir ülkeden sonuna kadar yararlanma fırsatını kaçırmamış olmasına karşın, ailesini Breslau'dan Prag'a getirmemiştir. Ama rejime karşı mücadele eden insanlarla da ortak bir yanının olmamasına aynı ölçüde özen gösterir. Sırtını hiçbir tarafa dayamaz.

Doğrusu, bana görev duygusuyla bakmıştı. Hastalarının çoğuna da öyle bakar ve çok fazla işkence görmüş tutukluların sedyeyle yeniden sorgulamaya indirilmesine çoğu zaman inatla karşı koyar. Bu onun vicdanını rahatlatıyor olsa gerek. Ama bazen de en ihtiyaç duyulan yerde yardımcı olmaya yanaşmaz. Belki de korkuya kapıldığı anlarda.

Baştakilerden duyduğu korku ile bundan sonra ne olacağı korkusu arasında bir başına kalmış tipik bir sıradan vatandaştır. Bir çözüm bulmak için bakınır durur, ama boşuna. Bir sıçan değil de, kapana kısıtılmış gerçek bir minik faredir.

Umarsızca kısıtılmıştır.

“ŞEYTAN ÇEKİCİ”

Bu sıradan bir figüran değil, ama henüz tam bir karakter de sayılmaz. İkisi arasında bir şey. Onu bir kişilik kılacak açık seçik bir algı gücünden yoksun.

Bu türden iki tane var burada: Basit insanlar, edilgin bir duyarlılıkları var, önce kendilerini içinde buldukları dehşet karşısında korkuya kapılırlar, sonra bir çıkış yolu bulmak için yanıp tutuşurlar. Kendilerine güvenmedikleri için, akıl alabilecekleri birini ararlar. Bunu da algılamadan çok sezgiyle yaparlar. Size sırf sizden yardım alma umuduyla yardım ederler. Onlara yardım etmek doğrudur — hem şimdi, hem de gelecekte.

Pankráč'taki Alman görevliler arasında bir tek bu ikisi cephe de bulunmuş.

Hanauer, eskiden Znojmo'da* terzilik yapıyormuş; doğu cephesinden donma tehlikesi geçirdiği için erken dönmüş, aslında kangren oluyorum diye oyuna getirmiş üstlerini. Tıpkı Şvayk gibi, "Savaş insanlara göre değil," diye felsefe yapar durur. "Hele bana göre hiç değil."

Bata Fabrikası'ndan neşeli bir kunduracı olan Höfer, Fransa harekâtına katılmış, sonra da askerden kaçmış, hem de terfi alması beklenirken. Her gün yeni bir zorlukla karşılaşmayagörsün, elini sallayıp, "Amaan, siktir et!" derdi.

Bu ikisi hem iç dünyaları, hem de kaderleri bakımından birbirlerine çok benziyorlardı. Ama Höfer daha gözüpek, daha dışa dönüktü, daha sağlam bir kişiliği vardı. Hemen bütün hücrelerde ona "Şeytan Çekici" lakabı takılmıştı.

O gün nöbet ondaysa, hücreler huzurlu olurdu. Canın ne istiyorsa onu yap. Size bağırarak olsa, bir yandan da size karşı kötü bir niyeti olmadığını belirtmek için göz kırpar; onun amacı, görev başındayken ne kadar hoşgörüsüz olduğunu aşığıdaki komişere duyurmaktır. Gel gör ki, görevini yaparken ne kadar acımasız olduğunu gösterme çabaları pek işe yaramadı. Artık kimseyi inandıramıyor; ceza almadığı hafta yok gibi.

Evet, "Amaan, siktir et!" dedikten sonra elini şöyle bir sallayıp yoluna gitmesine bakılırsa, bir nöbetçiden çok, genç ve akıllı bir karış havada bir kunduracı çırağı hâlâ. Onu, hücredeki çocuklarla duvarın karşısında neşeyle, hatta tutkuyla para atmaca** oynarken görebilirsiniz. Az sonra, bir

* Bugün Çek Cumhuriyeti'nin Güney Moravya Bölgesi'nde tarihsel bir kent olan Znojmo, 1938-1945 yılları arasında Nazi Almanyası'nın işgali altında kalmıştı. -çev.

** Madeni paralarla oynanan ve kökeni Eski Yunan'a kadar uzanan bir oyun. Oyuncular ellerindeki paraları belirli bir uzaklıktan duvara atarlar; duvara en yakın düşüren kazanır. -çev.

de bakarsınız, hücrede denetleme yapmak için tutukluları koridora çıkarmış. Ama denetleme uzadıkça, ne olur diye merak edip içeriye bir göz atarsanız, Şeytan Çekici'nin masanın başında, başını kollarına dayamış, uyuduğunu görürsünüz. Mışıl mışıl uyuyordur, top patlasa uyanmayacak. Orada üstlerine yakalanma tehlikesinden uzaktadır; koridorlardaki tutuklular, belirecek bir tehlikeyi anında haber vermek üzere nöbettedir. Şeytan Çekici'nin nöbetlerde uymaktan başka çaresi yoktur, çünkü sırlısıklam âşık olduğu kızı düşünmekten geceleri gözüne uyku girmemektedir.

Naziler zafer mi kazanacak, yoksa bozguna mı uğrayacak? “Amaan, siktir et! Bu gösteri sonsuza kadar böyle sürüp gider mi sanıyorsun?”

Kendini onlardan biri olarak görmüyor, bu da onu ilginç kılıyor. Daha doğrusu, onlardan biri olmak istemiyor, onlardan biri de değil zaten. Başka bir bölüme iletmek istediğiniz gizli bir not mu var, Şeytan Çekici halleder. Dışarıdaki birine ulaştırmanız gereken bir haber mi var, Şeytan Çekici ulaştırır. Daha fazla insanın ölmesini önlemek için birini ikna etmek mi gerekiyor, Şeytan Çekici sizi onun hücreğine götürür ve erketeye yatan bir sokak çocuğu gibi göğsü kabararak kapıda nöbet tutar. Çoğu zaman daha dikkatli olması için kulağını bükmek zorunda kalırsınız — tehlike geliyorum derken bile dünyayı umursamaz. Yaptığı iyiliğin aslında ne kadar önemli olduğunun ayırında bile değildir. Elinden geldiğince yardım etmek yalnızca gönlünü ferahlatıyor, ama bu da onun gerçek gelişmesini engelliyor.

Henüz bir kişilik değil, ama olmaya doğru gidiyor.

“KOLİN”

Sıkıyönetim akşamlarından biriydi. Beni hücreme getiren SS üniformalı nöbetçi ceplerimi üstünkörü aramaya başladı.

Fısıldayarak, “Nasıl gidiyor?” diye sordu.

“Bilmem ki. Yarın kurşuna dizileceğim söylendi.”

“Çok korkuyor musun?”

“Bekliyordum.”

Ellerini öylesine ceketimin yakalarında gezdirdi.

“Kimbilir, olabilir. Belki yarın olmaz da, başka bir gün olur; belki hiç olmaz. Ama böyle zamanlarda... hazırlıklı olmakta yarar var...”

Bir an sustu.

“Ama kurşuna dizileceksen eğer, haber göndermek istediğin biri var mı? Ya da... yazmak ister misin? Hemen yayımlansın diye değil, tamam mı, ileride yayımlanmak üzere. Bura nasıl girdin, seni ele veren oldu mu, kim nasıl davrandı? Bildiklerin de seninle birlikte gitmesin diye.”

Yazmak ister miydin ha? Sanki yazmayı deli gibi istemiyormuşum gibi!

Biraz sonra kalem kâğıt getirdi; denetlemede bulunmasın diye iyi bir yere sakladım.

Ama uzunca bir süre elimi sürmedim.

Akıl alır gibi değildi; inanamıyordum. Tutuklandıktan birkaç hafta sonra, bu kapkaranlık binada, sana yalnızca bağırp çağırın ve dayak atanlarla aynı üniformayı giymiş bir insan, evet bir insan bulmak ne muhteşem bir şeydi. Sana elini uzatan ve bütün bunlardan sağ çıkacaklarla, hatta sağ çıkamayacaklarla bir anlığına da olsa konuşmana yardımcı olan bir dost bulmak. Hem de idama gönderileceklerin adlarının okunduğu bir anda, kanla sarhoş olmuş adamların

ortasında ve dehşetten çığlıkları boğazlarında dümlenenlerin arasında. Böyle bir anda bir dost bulmak — yok, inanılır gibi değil. Gerçek değilse, en azından bir uyarı o zaman. Ama benim durumumdaki birine kendi isteğiyle elini uzatan bir adamda mangal kadar yürek olmalı!

Aşaağı yukarı bir ay olmuştu. Sıkıyönetim kaldırılmış, bağırıp çağırmalar kesilmiş, o acımasız saatler anılarda kalmıştı. Bir akşam yine sorgudan döndüğümde beni hücreme yine o nöbetçi götürdü.

“Bakıyorum yırtmışsın. Her şey yolunda gitti mi bari?” Gerçekten merak ettiği anlaşılıyordu.

Ne demek istediğini anlamıştım; sorduğu soru beni derinden etkilemiş ve içtenliğine bütünüyle inandırmıştı. Bu soruyu ancak sormayı hak bilen biri sorabilirdi. O andan sonra ona inandım; bizden biriydi.

İlk bakışta garip birine benziyordu. Koridorları tek başına adımlardı — sakın, ağız sıkı, temkinli, gözlemleyen bir adam. Bir kimseye bağırdığı duyulmamıştı. Bir kimseye vurduğu görölmemişti.

“Smetonz bir daha bu tarafa baktığında bir tane patlat suratıma, nölursun.” Yan hücredeki komşularım, azıcık kendini düşünmesi, biraz daha sert davranması için yalvarıyorlardı.

Bizimki ise, başını iki yana sallayarak, “Gerek yok,” diyordu.

Yalnızca Çekçe konuşmakta diretirdi. Öbürlerinden farklı olduğu çok açıktı, ama neden böyle olduğunu söylemek hiç de kolay değildi. Bunu onlar da seziyorlar, ama nedenini bulup çıkaramıyorlardı.

Nerede olması gerekiyorsa orada bitiverir. Bir yerde bir telaş, bir karışıklık mı var, koşup sakinleştirir. Başını öne eğlenleri yüreklendirir. Dışarıdakilerin hayatları tehlikeye

düştüğünde ve bizim onları kurtarabilecek kişilerle bağlantımız kesildiğinde, yeni bir bağlantı sağlar. Ayrıntılara boğulmaz, sistemli çalışır ve ufkunu geniş tutar.

“Bu yeni bir şey sayılmaz,” diyordu. “Biz Nazilerin hizmetine daha en baştan bu amaçla girdik.”

Burada Çek nöbetçi Adolf Kolinský’den söz ediyoruz. Moravialı eski bir Çek ailesinden geliyor. Alman kimliğine bürünerek önce Hradec Králové’de, daha sonra Pankráč’ta Çek tutuklulara gardiyanlık işini kapmış. Onu tanıyanlar arasında hakkında hiç de iyi düşünmeyenler olsa gerek. Nitekim, dört yıl sonra Alman hapishane müdürü yumruğunu Kolinský’nin suratına doğru sallayarak, “Senin o Çek inadını söküp alacağım yüreğinden!” tehdidini savurmuştu.

Ama artık biraz geç. Müdür yanılmış. Kolinský’nin Çek inadını yüreğinden söküp almak yetmez, onun yüreğindeki insanlığı da ezmek zorunda. Ona karşı kendi safları içinde savaşmak ve onunla savaşan başkalarına yardım etmek için bile isteye düşmana yazılmış bir adam o. Kararlılığı sürekli tehlikeyle daha da güçlenen bir adam.

“BİZİMKİLER”

11 Şubat 1943 sabahı, kahvaltıda bize ne idüğü belirsiz o kapkara sıvı yerine kakao verselerdi, bu mucizeyi fark etmeyebilirdik. Çünkü o sabah bir başka mucize gerçekleşti — hücremizin çevresinde bir Çek polisi üniforması görünür gibi oldu.

Yalnızca görünür gibi oldu. Bütün gördüğümüz, siyah bir pantolon ve uzun çizmelerdi. Koyu mavi bir ceket kolunun içinden uzanan bir elin sürgüyü kaldırıp kapıyı açmasıyla hücre kapısını kapayıp gözden kaybolması bir oldu. Her şey

o kadar çabuk olup bitti ki, daha on beş dakika geçmeden hiçbir şey görmediğimizi sanacaktık neredeyse.

Pankráč'ta bir Çek polisi! Bu kadarından bile sonuçlar çıkabilirdi. İki saat boyunca neler hayal ettik neler.

Sonra hücre kapısı yeniden açıldı, bir Çek polisi kepi içeri bir göz attı ve gülümseyen dudaklarından çıkan bir söz bizi şaşkınlık içinde bıraktı:

*"Freistunde!"**

Artık yanılmış olamazdık. Koridorlardaki SS muhafızlarının gri-yeşil üniformaları arasında bir sürü kara nokta – Çek polis memurları– belirmişti, ama bu kara noktalar bizim gözümüze pırlıl pırlıl görünüyordu.

Bunun bizim için nasıl bir anlamı olabilirdi? Bunlar ne cins çıkacaklardı? Ama ne cins çıkarlarsa çıksınlar, sadece burada olmaları bile çok şey anlatıyordu. Bir rejimin en duyarlı aygıtına, en önemli örgütüne destek olarak tam da ezmek istediği ulusun üyelerini kabul etmek zorunda kalması için sonuna ne kadar yaklaşmış olması gerekiyordu? Sırf birkaç asker kazanmak için polis gücünü zayıflatmayı göze alıyorsa kimbilir cephede ne kadar insan gücü kaybına uğramıştı! Bu rejim bu gidişle ne kadar ayakta kalmayı umuyordu?

Buraya kuşkusuz coşkularını ve zafere olan inançlarını yitirmiş Alman muhafızlardan çok daha beter çıkacak seçme adamlar yollarlardı. Ama yalnızca SS'lerin yerine Çek polislerinin gönderilmiş olması bile sonlarının yakın olduğunun su götürmez kanıtıydı.

Evet, işte bütün bunları konuştuk, tartıştık.

Üstelik Pankráč'a gelen Çek polisleri sandığımızdan da çoktu. Anlaşılan, aygıtın çok fazla seçim şansı yoktu; rejimin

* "Paydos!" –çev.

kendini korumak için yapması gereken işlere yetecek kadar adam bulamıyorlardı.

Çek üniformalarını Pankráč'ta ilk kez 11 Şubat'ta gördük.

Ertesi gün o üniformaların içindeki insanları tanımaya başladık.

İçlerinden biri geldi, kapının eşiğinde huzursuzca ayak değiştirerek hücreden içeri baktı. Sonra birden hırçınlaşıp dört ayağı üstünde sıçramaya başlayan bir oğlak gibi, bakışlarımız karşısında cesarete geldi.

“Ee, nasıl gidiyor, beyler?”

Biz gülümseyerek yanıtlayınca o da gülümsedi, sonra birden patladı:

“Sakın bize kızmayın. İnanın, burada sizin başınızı beklemektense dışarıda kaldırımları aşındırmayı yeğleriz. Bu işi zoraki yapıyoruz, ne diyelim, her işte bir hayır vardır...”

Ona, Pankráč'a gelmeleri konusunda ve onlar hakkınca ne düşündüğümüzü anlattığımızda çok sevindi. Böylece daha en baştan dost olduk. Bu dediğim Vitek'ti, saf, temiz kalpli bir oğlan — o ilk sabah hücre kapımızın önünde dolanan.

İkincisi, Tuma'ydı; tam bir yaşlı Çek polisi. Kaba saba ve şamatacı, ama temelde iyi bir insan — Cumhuriyet'in hapis-hanelerinde “Eski Kurt” dediğimiz cinsten. Yaptığı işin onun gözünde olağandışı bir yanı yoktu. Tam tersine, kendini çok rahat hisseder, bildiğini okur, her zamanki kaba şakalarıyla düzeni sağlar ya da bozardı. Hücredekilere ekmek ya da sigara verir, önüne gelenle havadan sudan sohbet ederek vakit öldürür, ama siyasete hiç girmezdi. Bütün bunları çok doğal bir biçimde, nöbetçilikten bunu anladığını gizlemeden yapardı. İşittiği ilk azardan sonra daha dikkatli olmaya çalıştı, ama yine de pek değişmedi. Yine o bizim Eski Kurt, yaşlı

aynasızdı. Ondan büyük bir şey istemeyi asla göze alamazdınız, ama o varken rahat ederdiniz.

Üçüncü bir Çek polisi daha vardı ki, koridorlarda asık suratla, hiç konuşmadan, hiçbir şey görmeden dolaşırdı. Onunla bütün yakınlık kurma girişimlerini boşa çıkartırdı.

Baba, onu bir hafta gözlemledikten sonra, “Bunu seçmelerinin pek bir faydası olmamış,” demişti. “Bu içlerinde en başarısızlı.”

Ben de, sırf karşı çıkmak için, “Belki de en kurnazı,” demiştim. İncir çekirdeğini doldurmayacak konularda ortaya karşı görüşler atmak hücre hayatının tuzu biberidir.

İki hafta kadar sonraydı, bu pek konuşkan olmayanı nöbet yerinden bana göz kırpmış gibi geldi. Ben de göz kırparak yanıt verdim; bu, hapishanede pek çok anlama gelebilir. Ama hiçbir şey olmadı; anlaşılan yanılmıştım.

Ne ki, bir ay sonra her şey açıklığa kavuştu. Birden kozasının kabuğunu kırıp çıkan bir kelebek gibi. O asık suratlı koza çatladı ve canlı bir varlık çıktı ortaya. Ama bir kelebek değil, bir insan.

Baba, benim bu karakter taslaklarımdan söz açıldığında, “Sen onları anıtlıştırıyorsun,” derdi.

Burada ve dışarıda yürekten ve cesaretle savaşılan ve ölen yoldaşların anılarını canlı tutmak için keşke öyle bir şey yapabilseydim. Ama en zor koşullarda sadakat ve cesaretle onlardan hiç de geri kalmadan bize yardım eden hayattakileri de anıtlıştırabilseydim keşke. Kolinský ve bu Çek polis memuru gibi kişilikleri Pankráč’ın karanlık koridorlarından hayatın ışığına çıkarabilseydim. Şan olsun diye değil de, başkalarına örnek olsun diye. Çünkü insanlık görevi bu savaşla sona ermeyecek, insanlar sahici insan olmadıkları sürece insan olmak kahramanlık gerektirecek.

Polis memuru Jaroslav Hora'nın öyküsü çok kısa bir öykü, ama bu kısacık öyküde sağlam bir insanın yaşam öyküsü ya-tıyor.

Radnicko, ülkenin uzak bir köşesinde, güzel bir bölge-de, ama sıkıcı ve yoksul bir yerdir. Jaroslav Hora'nın babası camcılıkla zar zor geçiniyormuş. İş varsa çalışmaktan bitkin düşersin, ülkeyi işsizlik sardı mı yoksulluk çekersin. O za-man da ya diz çökersin ya da daha iyi bir dünya düşleyerek başını dik tutarsın. Babası daha iyi bir dünyaya inanmak ve bu uğurda savaşmak için komünist olmuş.

Genç Jaroslav, 1 Mayıs geçit töreninde tekerleklerine kızıl kurdele geçirilmiş bisiklet bölümünde yer almıştı. Ama kızıl kurdeleyi orada bırakmamış, Škoda Fabrikası'ndaki ilk işine, torna tezgâhında çalışmaya giderken yüreğinde taşımıştı.

İşsizlik krizi patlak verince askere gitmiş, dönünce de po-lis olma fırsatını kaçırmamıştı. Bütün bunlar olup biterken yüreğindeki kızıl kurdele ne olmuştu, bilmiyorum — belki katlanıp bir kenara bırakılmış, belki akıldan çıkmış, ama gö-nülünden çıkmamıştı. Bir gün onu Pankrác'ta görevlendirdiler. Gerçi Kolinský gibi önceden belirlenmiş amaçla gönüllü ola-rak gelmedi, ama bir hücreden içeri daha ilk bakışında amacı belirlendi. Katlanan kurdele açıldı.

Önce eylem alanını tanıması ve kendi gücünü tartması gerekiyordu. Nereden başlayayım, nasıl başlayayım diye dü-şünüp durmaktan suratı asılmıştı. Profesyonel bir politikacı değildi ki, basit bir halk çocuğuydu. Ama sağlam bir ruha sahip olan, kararını etkileyen babasının deneyimi vardı ar-kasında. Ne yapacağına karar verdiğinde, o asık suratlı koza-dan bir adam çıktı.

İçi temiz, çok dürüst, duyarlı, utangaç, ama mert bir in-sandı. Ne gerekiyorsa hiç çekinmeden yapardı. Küçük iş,

büyük iş diye ayırt etmezdi. Sessiz ve gösterişsizce, ama korkusuzca çalışırdı. Onun için öylesine doğal bir şeydi ki bu, içinden gelen bir buyruktu sanki. Madem bu iş yapılacak, o zaman fazla söze ne gerek var?

Hepsi bu işte. Pek çok insanın hayatını kurtarmış olan bir karakterin bütün öyküsü bu kadar. Bu adam Pankráč'ta insanlık görevini yerine getirdiği için o insanlar hâlâ yaşıyorlar ve dışarıda çalışıyorlar. Ne o onları tanır, ne de onları onu. Onların Kolinský'den de haberleri yoktur, umarım ileride tanırırlar. Bu ikisi birbirlerini çok çabuk buldular ve bize yardımcı olmak için ellerine geçen hiçbir fırsatı kaçırmadılar.

Kafaları da, yürekleri de doğru yerde olan ve ikisini de sonuna kadar kullanan bu iki insanı hatırlayın.

SKOREPA BABA

Kazara üçünü bir arada yakalarsanız, canlı bir kardeşlik tablosu görmüş olursunuz — SS muhafızı Kolinský'nin gri-yeşil üniforması, Çek polisi Hora'nın koyu mavi üniforması ve hapishanenin koridor sorumlularından Skorepa Baba'nın açık renk, bedbaht üniforması. Ama bu üçünü pek ender bir arada görebilirsiniz. Nedeni çok basit; üçü bir bütün olmuştur da ondan.

Hapishane kuralları, koridorların temizlenmesi, yemeğin dağıtılması gibi işlerin “yalnızca özellikle güvenilir, disiplinli ve ötekilerden yalıtılmış” tutuklular tarafından yapılmasına izin verir. Bu kanun hükmüdür, ama ölü bir hüküm, defteri dürülmüş bir hüküm. Böyle bir koridor sorumlusu yoktur, hiçbir zaman da olmamıştır. Hele Gestapo zindanlarında hiç olmaz. Buradaki koridor sorumluları, hücrelerdeki hapis-

hane kolektifinin yaşamak ve başkalarıyla iletişim kurmak üzere özgür dünyayla bağlantı sağlamak için dışarıya uzatıldığı duyargalardır. Kimbilir kaç koridor sorumlusu bir mesajın ele geçirilmesinin, üstünde gizli bir notla yakalanmanın bedelini canıyla ödemiştir! Ama hapishane kolektifinin acımasız yasası, onların yerini alanların da aynı tehlikeli işi sürdürmelerini gerektirir. Bu işe ister cesaretle, ister korka korka atılsınlar, kolektif için çalışmak zorundadırlar. Tüm yeraltı çalışmasında olduğu gibi, korkarsan daha çok riske girersin, önünde sonunda kaybedersin.

Bu, yeraltı çalışmasının, her türlü karşı koyuşu ezmek isteyenlerin pençeleri altında sürdürülen en yüksek aşamasıdır. Muhafızların bakışları altında, onların verdiği görevleri yaparken, düşmanın belirlediği katı çalışma saatlerinde, sözün kısası en zor koşullarda. Dışarıda illegal çalışmayla ilgili öğrendiğiniz her şey burada yetersiz kalır, burada öncekinden çok daha fazlasını yapmanız gerekir.

Dışarıda illegal çalışmanın ustaları vardır, burada ise bu çalışmanın ustaları koridor sorumlularıdır. Skorepa Baba da eski ustalardandır, sessiz ve gösterişsizdir, ama aslında fişek gibidir. Muhafızlar onu öve öve bitiremezler — görüyor musun, ne kadar sıkı çalışıyor, ne kadar güvenilir bir adam, görevinden başka bir şeyle ilgilenmiyor, kurallara aykırı hiçbir şey yapmıyor. Öteki koridor sorumlularına onu örnek almalarını söylerler!

Evet, öteki koridor sorumluları da onu örnek alırlar! Skorepa Baba, tam da tutukluların istediği gibi bir koridor sorumlusudur, hapishane kolektifinin en sağlam ve en duyarlı duyargasıdır.

Her hücrede kimin olduğunu bilir, her yeni geleni çok geçmeden tanır — buraya neden gelmiştir, bağlantıları kim-

lerdir, dışarıda nasıl davranmıştır, arkadaşları nasıl davranmıştır. “Vakalar”ı inceler ve her birini aydınlatmaya çalışır. Dışarıyla bağlantıları ayakta tutmak ve ara sıra sağlam öğütler verebilmek açısından önemlidir bu.

Skorepa Baba, düşmanı da tanır. Her muhafızı büyük bir titizlikle inceler; alışkanlıklarını, güçlü ve zayıf yanlarını, onda nelere dikkat edilmesi gerektiğini, ondan nasıl yararlanılabileceğini, nasıl oyuna getirilebileceğini ya da dikkatinin nasıl dağıtılabileceğini bir bir öğrenir. Yararlandığım muhafızların pek çoğunun özelliklerini bana Skorepa Baba anlatmıştır. Her birini tanır, nasıl biri olduğunu kusursuzca tanımlar. Bu da, koridorlarda elini kolunu sallayarak dolaşmak ve işini etkili bir biçimde yapmak isteyen biri için çok önemlidir.

Ama hepsinden öte, Skorepa görevini iyi bilir. Her dakika komünist olması gerektiğini, yan gelip yatmanın, “ışı oluruna bırakmanın” yeri de zamanı da olmadığını bilen bir komünisttir. Burada, büyük tehlikeler ve en ağır baskılar altında tam da yerini bulduğunu söylesem yalan olmaz. Hatta burada daha da deneyim kazanıp gelişmiştir bile.

Esnektir Skorepa Baba; her gün, her saat yeni yöntemler gerektiren yeni durumlar yaratır. Hızla ve zekice. Bazen yalnızca bir dakikası vardır. Nöbetçi alt kata inip de nöbeti devralan muhafız yukarı çıkıncaya kadar, bir hücrenin kapısını tıkladıp, gözetleme deliğinden dikkatle hazırlanmış mesajı dinlemesi, sonra da koridorun öbür ucundaki bir hücreye açık seçik ve eksiksiz olarak iletmesi için bir dakika yeter de artar bile Skorepa’ya. Son derece dikkatli ve soğukkanlıdır. Hapishanede elinden yüzlerce not geçmiş, bir teki bile yakalanmamış, dahası kuşku bile uyandırmamıştır.

Skorepa, kimin başının belada olduğunu, kimin dışarıdaki durumla ilgili birkaç sözle cesaretlendirilmesi gerektiğini sezer. Kimi o babacan bakışlarıyla yüreklendirebileceğini, bir insanın ne zaman umutsuzluğa karşı güçlü olmaya gereksinim duyduğunu anlar. Kimin bir dahaki açlık cezasına güç toplamak için fazladan bir dilim ekmek ya da bir kepçe çorbaya gereksinimi olduğunu bilir. Bütün bunları derin deneyimleri ve sevecen duygularıyla anlar ve her zaman gerekeni yapar.

Skorepa Baba budur işte. Sağlam, korkusuz bir nefer. Gerçek bir insan.

Bu yazdıklarımı bir gün okuyacakların, onda, zalimlerin ondan istedikleri çalışmayı ezilenlere hizmete dönüştürebilmiş koridor sorumlularının en iyi örneğini görmelerini isterim. Gerçi burada yalnızca bir tek Skorepa Baba var, ama davaya hizmet eden, hem de hizmette ondan aşağı kalmayan daha pek çok insan evladı olduğunu da unutmamalı. Burada, Pankráč'takilerin ve Petschek Binası'ndakilerin hepsini anlatmak isterdim, ama ne yazık ki yalnızca birkaç saat kaldı — “bir solukta söylenen, ama çok uzun yaşanan şarkı” için çok kısa.

O yüzden, ancak birkaç ad daha sayabilirim; anımsanmaya değer pek çoklarının arasından yalnızca birkaç örnek:

“Renek” – Josef Teringl; Petschek Binası'nın tarihinden ve oradaki mücadelemizden asla ayrı düşünülemeyecek, sert, çabuk parlayan ve özverili adam. Tıpkı göbeği onunla beraber kesilmiş olan iyi yürekli Joe Bervidu gibi.

Dr. Miloš Nedvěď; hapisteki yoldaşlarımızın her gün yarımına koşmasını Oświęcim'de* canıyla ödeyen yakışıklı ve soylu çocuk.

* Almanca Auschwitz olarak bilinen kentin Lehçe adı. Nazilerin en büyük toplama ve imha kampı, Polonya'nın bu kentinde kurulmuştu. -çev.

Arnost Lorenz; o yoldaşlarını ele vermeyi reddettiği için karısı idam edilmişti. Bir yıl sonra da, dostlarını, 400 No'lu Oda'nın koridor sorumluları ile tüm bir kolektifi kurtarmak uğruna kendisi ölüme gitti.

Harikulade, yıkılmaz bir yaradılış sahibi Vašek Rezku.

Sıkıyönetim sırasında idam edilen, ağzı sıkı, sonuna kadar sadık Anny Viková.

Yapması gerekenleri yapmak için her zaman yeni yollar keşfeden, şeytana külahını ters giydiren, şen şakrak “kütüphaneci” Springer.

Bilek, o hassas delikanlı...

Yalnızca birkaç örnek... Büyüklü küçüklü kişilikler, ama hepsi de gerçek birer karakter, hiçbiri figüran değil.

Sekizinci Bölüm

BİR PARÇA TARİH



9 Haziran 1943.

Hücremin önünde bir kemer asılı. Benim kemerim. Yakında nakledileceğimin göstergesi. Gecenin bir vakti gelip beni Reich'a götürecekler, yargılamaya, sonra da malum işte. Zaman hayatımın son günlerini de yiyip bitiriyor. Pankráč'ta dört yüz on bir gün müthiş hızlı geçti. Kaç günüm kaldı? O günler nasıl geçecek? Ve nerede olacağım o günlerde?

Ne olursa olsun, başka bir yerde yazma fırsatı bulamayacağım. Onun için bu benim son tanıklığım. Hayattaki son tanığı olduğum tarihten bir parça.

1941 Şubat'ında Çekoslovakya Komünist Partisi'nin tüm Merkez Komitesi üyelerini ve de gidenlerin yerini almak için hazır bekleyen ikinci önderler grubunu tutukladılar. Bu kadar ağır bir darbeyi bir anda nasıl yediğimiz bir türlü anlayamadı. Belki bir gün Gestapo komiserleri yakalanıp konuşturulduğunda anlaşılır. Petschek Binası'nda koridor sorumlusu olduğum sıralar bu sırrı öğrenmeye çalıştıysam da başaramadım. Hiç kuşkusuz aramıza ajan karışmıştı, ama aymazlık da yok değildi. İki yıllık başarılı yeraltı çalışması

yoldaşların uyanıklığını köreltmmişti. İlegal örgütlenmemiz çok fazla dal budak salmıştı; örgüte durmadan yeni elemanlar alınmıştı — ilk takımın başına bir şey geldiğinde onların yerine geçmek üzere yedekte bekletilmesi gereken pek çokları bile. Hücre ağımız doğru dürüst denetlenemeyecek kadar karmaşık bir hale gelmişti. Parti Merkez Komitesi'ne indirilen darbe belli ki çok önceden ve titizlikle hazırlanmış ve düşman tam Sovyetler Birliği'ne saldırmaya hazır olduğu sırada tepemize inmişti.

Kaçımızı ele geçirdiklerini ilk başlarda bilmiyordum. Bildik plana uyarak, öbürlerinin benimle bağlantı kurmalarını bekledim, ama boşuna. Bir ay sonra, çok geniş kapsamlı bir tutuklama olduğu ve benim dışarıdan bir bağlantı kurulmasını beklemem gerektiği artık anlaşılmıştı. Ben de içeriden bağlantılar aramaya başladım; tabii öbürleri de.

Bulduğum ilk üye, partinin Orta Bohemya kesiminin başkanı Honza Vyskočil'di. Çok girişken biriydi ve parti gazetesiz kalmasın diye *Rude Pravo*'yu yeniden yayımlamak için malzeme vardı elinde. Ben de bir başyazı yazdım, ama daha sonra tamamını görmediğim malzemenin *Rude Pravo* adıyla değil, *1 Mayıs Gazetesi* diye yayımlanması konusunda anlaştık. Öteki partiler de düzenli yayınlarını sürdürmek yerine tek seferlik gazeteler çıkarmıştı.

Sonraki aylar partizanlar arasındaki çalışmalara ayrıldı. Yediğimiz darbe, çok ağır olmasına karşın, partiyi yok edememişti. Tutuklanan ya da öldürülen önderlerden kalan görevleri yüzlerce yeni militan üstlendi. Onların taze gücü ve özverisi, temel örgütlenmenin gerilemesine izin vermedi, örgüte sızmakta olan yılgınlık ve pasifizmin önünü aldı. Ama merkezî bir organ kalmamıştı ve partizan grubunun çalışması, düşmanın Sovyet Rusya'ya saldırmasının beklendiği o

en önemli anda birlikten ve sağlam bir önderlikten yoksun kalma gibi bir tehlikeyle karşı karşıyaydı.

Bir partizan hücresi tarafından yayımlanan *Rude Pravo*'nun bir sayısında, politik açısından deneyimli birilerinin iş başında olduğunu fark ettim. Ne yazık ki, bizim tek sayılık *1 Mayıs Gazetesi*'nin başarılı olamadığını söylemek zorundayım; ama ötekiler o gazetede birlikte çalışılabilecek birileri olduğunun kanıtını gördüler. Böylece bu iki grup bağlantı kurmak için çalışmaya başladı.

Balta girmemiş bir ormanda birini aramak gibi bir şeydi bu. Bir ses duyuyor ve aramaya başlıyorduk. Bu sefer duyduğumuz ses çok cılız bir biçimde bambaşka bir yönden geliyordu. Verdiğimiz ağır kayıplar, partideki herkesi tuzağa düşmemek için son derece temkinli ve tetikte olmaya yöneltmişti. Eski Merkez Komitesi'nin birbirini bulmak isteyen iki üyesi, bir sürü denetimden geçmek ve ikisinin de hain olmadığını ve oyun oynamaya çalışmadığının iyice anlaşılması için güvendikleri insanların koyduğu pek çok engeli aşmak zorundaydı. En büyük güçlük ise, aradığım kişinin kim olduğunu bilmemem, onun da kendisiyle bağlantı kurmaya çalışan üyenin kim olduğunu bilmemesiydi.

En sonunda ikimizi de tanıyan ve ikimize de kefil olabilecek birini bulduk. Dr. Miloš Nedvěd adındaki bu esaslı delikanlı ilk kuryemiz oldu. Onu bulmam tümüyle bir rastlantıydı. 1941 Haziran'ının ortalarında Baxa'ların evinde gizlenirken hastalanınca, Lidá'dan Dr. Nedvěd'i bulup getirmesini istedim. Çok geçmeden geldi; sohbet sırasında çok temkinli bir biçimde *1 Mayıs Gazetesi*'ndeki başyazıyı yazan kişiyi bulmasının istendiğini söylemesin mi! O kişinin ben olduğumun farkında bile değildi, çünkü öbür gruptaki

üyelerin hepsi de benim tutuklandığımı, büyük olasılıkla da idam edildiğimi sanıyorlardı.

22 Haziran 1941'de Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Tam o akşam, Honza Vyskočil'le birlikte, bu olayın biz Çekoslovakya'dakiler için nasıl bir anlam taşıdığını ortaya koyan bir broşür yayımladım. En sonunda 30 Haziran'da, onca zamandır aradığım adamla buluştum. Kiminle buluşacağını bildiği için o benim verdiğim adrese geldi. Ben onun kim olduğunu henüz bilmiyordum. Ortalığı akasya kokularının sardığı, âşıkların kaçamak yapması için biçilmiş kaftan bir yaz gecesi idi. Konuşmaya başlamadan perdeleri örttük. Işığı yaktığımda kucaklaştık. Gelen, Honza Zika'ydı.

1941 Şubat'ında henüz Merkez Komitesi'nin tüm üyeleri tutuklanmamıştı. O üyelerden biri olan Zika aranıyor-du. Onu uzun zamandır tanır ve çok severdim. Ama bir-birimizi ancak şimdi, birlikte üstlendiğimiz bu çalışmada doğru dürüst tanıyacaktık. Hep gülümseyen, kısa boylu ve tombul, amcabey kılıklı, ama özverili ve kararlı, parti çalışmalarında katı ve ödünsüz bir adamdı. Yapması gereken işten başka bir şey bilmez, bilmek de istemezdi. Görevini yerine getirebilmek için pek çok şeyden yoksun kılabilirdi kendini. İnsanları sever, insanlar da onu severdi. Ama kendini sevdirmek için onların kusurlarını görmezden geldiği görülmemişti.

Görüş birliğine varmamız için birkaç dakika yetti. Birkaç gün sonra da, Zika'nın Mayıs ayından beri bağlantıda olduğu yeni önderliğin üçüncü bir üyesiyle, Honza Czerny ile tanıştım. İnsanlarla hemen kaynaşan, irikıyım, hoş bir delikanlıydı. İspanya'da savaşmış, savaş patlak verdikten sonra da Nazi Almanyası'nı göğsünden yaralı olarak aşır yurda dönmüştü. O zengin yeraltı deneyimi ve yeteneğiyle, hiçbir zaman ini-

siyatif kullanmaktan kaçınmadı, hep gerçek bir asker olarak kaldı.

Aylarca inatla mücadele etmemiz aramızdaki yoldaşlığı pekiştirdi. Gerek yaradılışımız, gerek özel uzmanlığımızla birbirimizi çok iyi tamamlıyorduk. Zika, aramızdaki örgütçü ve gerçekçiydi; her konuda kılı kırk yarar, cafacalı lafların tuzağına asla düşmezdi. Her raporu tam olarak kavrayınca ya kadar ayrıntılarına girerek gözden geçirir, gelen her türlü öneriyi kafasında evirir çevirir, sonra da grubun aldığı her kararı kimseyi kırmadan, ama kararlılıkla yerine getirirdi.

Czerny, sabotajlardan ve silahlı başkaldırı hazırlıklarından sorumluydu. Asker gibi düşünürdü, yaratıcıydı, geniş kapsamlı ve büyük çaplı planlar yapar, yorulmak nedir bilmezdi; yeni insanlar ve yeni kaynaklar bulmakta üstüne yoktu.

Ben, grubun gazetecisi ve politik ajitatörüydim, sezgilerime güveniyordum. Bazen biraz hayalperest olabiliyordum, ama denge ve birliğin korunması konusunda çok titizdim.

Görevleri bölüşürken bir işbölümünden çok sorumlulukları bölüşmeyi gözetmiştik. Bağımsız bir eylemde bulunmak ya da karar vermek söz konusu olduğu zaman, her seferinde buluşmak ve her şeyi tartışmak zor olduğundan, hepimiz birbirimizin alanına el atabiliyor ve sorumluluk alabiliyorduk. Şubat ayında partiye indirilen darbe, bütün bağlantılarımızı bir daha tümüyle kurulamayacak biçimde koparmıştı. Örgütün bazı kesimleri tümüyle göçertilmişti; bazıları yeniden oluşturulmuştu, ama onlarla bağlantı kurmak da olanaksız görünüyordu. Birçok fabrika hücresi, hatta kimi bölge örgütleri, biz onlarla iletişim kuruncaya kadar kendi başına çalıştı. Biz ancak merkezî gazetemizin ellerine geçtiğini umuyor ve orada belirtilen genel çizgiye uyduklarını varsayıyorduk.

Yaşayacak yerimiz bile yokken çalışma yapmak zordu. Düşmanın sürekli gözetimi altında olabilecekleri için eski apartman dairelerini kullanamıyorduk. İlk başlarda paramız da yoktu, erzak karnesi olmadan yiyecek sağlamak da güçtü, karneler kimliğimizi ele verebilirdi. Bütün bu engelleri, hazırlanmakta ve örgütü yeniden oluşturmakta geç kalındığı, Sovyetler Birliği saldırıya uğradığı için mücadeleye etkin bir biçimde katılmak zorunda olduğumuz bir dönemde aşmak durumundaydık.

Görevimiz, iç cephede istilacılara karşı savaşmak, sabotaj çarpışmalarına girmekti. Yalnızca kendi güçlerimizle yetinmemeli, tüm Çek ulusunun gücünü elden geldiğince ortaya çıkarmalıydık. Parti, 1939'dan 1941'e uzanan hazırlık yıllarında, yalnızca Alman polisine karşı değil, ulusla ilgili olarak da yeraltı etkinliği içindeydi; kanlı bastırmalara karşın, hem istilacılara karşı örgütünü sağlamlaştırıp yetkinleştirmek, hem de ulusun güvenini kazanmak zorundaydı. Bu da, hiçbir partiye bağlı olmayan insanlara ulaşmayı, özgürlük uğrunda savaşmaya kararlı herkesle bağ kurmayı, tüm halkı mücadeleye çağırmayı ve kararsız kalmayı sürdürenlerle birer ilgilenmeyi gerektiriyordu.

1941 Eylül'ünün başlarına gelindiğinde, vurgun yemiş örgütümüzü yeniden ayağa kaldırdığımızı söyleyemezdik, ama önemli görevleri üstlenebilen, en azından sağlam bir biçimde örgütlenmiş bir çekirdek oluşturduğumuzu söyleyebilirdik. Partinin başlattığı kampanyalar ilgiyle karşılanmaya başlamıştı. Sabotajlar yayılıyordu, ülkenin dört bir yanında ki fabrikalarda grevler başlamıştı. Eylül sonunda üstümüze Heydrich'i saldırdılar.

Sıkıyönetimin ilk dönemi, gittikçe etkinleşen direnişimizi kıramadıysa da, bizi yavaşlattı ve partide yeni yaralar

açtı. En ağır darbeyi Prag bölgesi ve gençlik örgütü yedi. Bir kez daha partimiz için çok değerli önderleri yitirdik — Jan Kreychi, Štanzl, Miloš Krásný ve daha birçokları.

Ne ki, her darbeden sonra partinin ne kadar yıkılmaz olduğunu görüyordunuz. Yeri doldurulamaz görünen bir militan bile yakalandığı zaman, onun yerini iki-üç yeni militan alıveriyordu. Yeni yıl geldiğinde, yeniden güçlü bir örgüt oluşturmuş bulunuyorduk. 1941 Şubat'ındaki kadar geniş kapsamlı bir örgüt değilse de, kararlılıkla meydan okuyabilecek düzeydeydi. Bu işte hepimizin katkısı vardı, ama aslan payı Honza Zika'nındı.

Yayın çalışmalarımızın prova baskıları tavanalarında ve mahzenlerde, yoldaşlarımızın gizli dosyalarında bulunabilir, ama burada bunlardan söz etmeye gerek yok.

Çıkardığımız gazeteler yaygın bir biçimde dağıtılıyor ve yalnızca parti üyeleri tarafından değil, bütün ülkede okunuyordu. Hepsi de gizli ve birbiriyle hiçbir bağlantısı olmayan birçok “teknik merkez”de çok sayıda basılarak ya da teksir edilerek yayımlanıyordu. Hiçbir yayın grubu başka bir grupta kimlerin çalıştığını da, nerede çalıştıklarını da bilmiyordu. Hiçbiri talimatların da, makalelerin de nereden geldiğini bilmiyordu. Hepsi de, mücadelenin gerektirdiği gibi, canla başla, gece gündüz demeden çalışıyordu. Örneğin, Yoldaş Stalin'in 23 Şubat 1942'deki orduya genel emrini hemen bastık, 24 Şubat akşamı okurların elindeydi. Matbaacılar harika çalışıyordu; doktorların teknik grubu ve aynı zamanda *Dünya Hitler'e Karşı* adındaki kendi gazetesini çıkaran Fuchs-Lorenz grubu da. Öteki gazetelerin yazılarının çoğunu öbürlerini tehlikeye atmamak için kendim hazırlıyordum. Yakalanacak olursam benim yerime geçecek kişi çok önce-

den belirlenmişti. Nitekim ben tutuklandıktan hemen sonra görevi devraldı, hâlâ da sürdürüyor.

Her göreve mümkün olduğu kadar az insan vererek elimizden geldiğince basit bir işleyiş kurmuştuk. Mesajların iletilmesi konusunda, 1941 Şubat'ında komiteyi kurtarmaya yetmeyen, tersine ihanet tehlikesini daha da artıran karmaşık sistemi bırakmıştık. Bu, tek tek her birimizi tehlikeye daha açık bir duruma getirdiyse de, aygıtın tümünü daha güvenli kılmıştı. Bundan böyle hiçbir darbe partiyi Şubat ayındaki gibi çökertemeyecekti.

O yüzden, ben tutuklandığımda Merkez Komitesi olağan işleyişini sürdürebildi. Benim yerime geçen kişi görevi devraldığında, en yakın çalışma arkadaşlarım bile bir farklılıkla karşılaşmadılar.

Honza Zika, 27 Mayıs 1942 gecesi tutuklandı. Bu da bütünyle bir rastlantı sonucuydu. Heydrich'e düzenlenen suikastin ertesi gecesi idi; tüm bir düşman aygıtı ayağa kalkmış, Prag'ın dört yanına baskınlar düzenliyordu. Zika'nın illegal yaşadığı Střešovice mahallesindeki daireye de dalmışlardı. Sahte ada düzenlenmiş belgelerinde bir saatlik yoktu; soğukkanlılığını koruyabilmiş olsaydı gerçek kimliğinin farkına varmayabilirlerdi. Ama onu saklayan iyi yürekli insanların hayatını tehlikeye atmamak için ikinci katın penceresinden aşağıya atlayarak kaçmaya çalışmıştı. Düşüp belkemiğinden ağır biçimde sakatlanınca, alıp hapishanenin hastanesine götürmüşlerdi. Kimi ele geçirdiklerinin farkında bile değildiler. Onun kim olduğunu ancak on sekiz günlük araştırma ve fotoğraf dosyalarının karşılaştırılmasından sonra ortaya çıkarabilmişler ve sorgu için can çekişir durumda Petschek Binası'na götürmüşlerdi. Son karşılaşmamız orada oldu; onu

görmem için beni odaya aldıklarında el sıkıştık. O kocaman gülümseyişiyle, “Sağlıcakla kal, Julio!” dedi bana.

Ondan duyup duyacakları tek söz de bu oldu. Onlara başka hiçbir şey söylemedi. Yüzüne inen birkaç yumrukla bayıldı, birkaç saat sonra da öldü.

Onun tutuklandığını 29 Mayıs’ta öğrendim. Duyargaları-mız iyi çalışıyordu. Onlar aracılığıyla bundan sonra atacağımız adımlar konusunda görüş birliğine varmıştık ve bunlar daha sonra Honza Czerny tarafından onaylanmıştı. Parti için birlikte aldığımız son karardı bu.

Honza Czerny 1942 yazında tutuklandı. Bu sefer rastlantı değildi; Czerny ile doğrudan bağlantıda olan Jan Pokorný’nin disiplini açıkça çiğnemesinin sonucuydu. Pokorný, grubun sorumlu bir görevlisi gibi davranmamıştı. Elbette saatlerce süren ağır bir sorgulamadan sonra, ama başka ne bekliyordu ki? Saatlerce süren sorgulamanın sonunda paniğe kapılmış ve Czerny ile bulunduğu apartman dairesinin adresini vermişti. Oradan Honza’nın izini sürmüşler ve Gestapo birkaç gün sonra onu tutuklamıştı.

Honza’yı getirir getirmez onu teşhis etmem için beni sürükleyerek odaya soktular.

“Onu tanıyor musun?”

“Hayır, tanımıyorum.”

Honza da beni tanımadığını söyledi. Ardından gelen soruları yanıtlamayı da reddetti. Eski yarası onu daha fazla işkence görmekten kurtardı. Çok geçmeden de bayıldı. İkinci sorgulamaya götürülmeden önce ona durumla ilgili ayrıntılı bilgi verdik ve nasıl davranması gerektiğini söyledik.

Tek bir laf alamadılar ağzından. Czerny’yi konuşturmak için yeni bir kanıt buluruz umuduyla onu uzun süre hapiste tuttular. Ama Honza Czerny asla çözülmeyi.

Hapishane onu değiştirmedi. Her zaman cesur, hayat dolu ve neşeliydi — kendi geleceğinde ölümün yazılı olduğunu bile bile başkalarına gelecek umudu açıldı.

Nisan sonlarıydı, onu Pankráč'tan alıp götürüverdiler. Nereye, bilmiyorum. İnsanların buradan apansız götürülmesi hep bir uğursuzluk habercisi olmuştur. Yanılıyor olabilirim, ama Honza Czerny'yi bir daha göreceğimi hiç sanmıyorum.

Her zaman ölüme meydan okuduk. Gestapo'nun eline düşmenin sonumuz olduğunu biliyorduk. Ve yakalandıktan sonra bile hem kendi ruhumuz hem de başkaları karşısında gereğince davrandık.

Benim oyunum sonuna yaklaşıyor. Oyunun sonunu henüz bilmediğim için yazamıyorum. Artık bu bir oyun değil. Hayatın ta kendisi.

Gerçek hayatta seyirci yoktur: Hayata hepiniz katılırsınız.

Son perde açılıyor.

Dostlar, hepinizi çok sevdim. Tetikte olun!

JULIUS FUČIK

9 Haziran 1943



Fučik'in anıtmezarında.



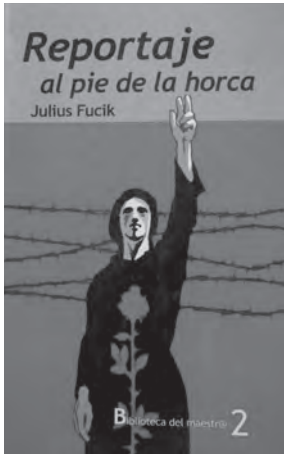
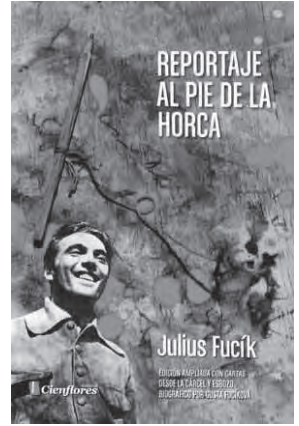
Fuçık'ın çıkardığı illegal gazete Stávka (Grev) ve Almanca baskısı Der Streik.



Fuçık demiryolu grevinde.



II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Fučík anısına basılan altı pul.



“Darağacından Notlar”ın çeşitli dillerdeki basımlarından örnekler.